

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA / PŘEDSEDA
 OTTO PICK
 ŠÉFREDAKTOR
 ZDENĚK ZBOŘIL
 ZÁSTUPCE ŠÉFREDAKTORA
 ROBERT SCHUSTER
 ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
 MILENA ŠTŘEJKOVÁ
 SEKRETÁŘKA REDAKCE
 IRENA KREJČOVÁ
 GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
 GRAFICKÁ ÚPRAVA MARIE VORLOVÁ
 AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
 DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA:

MILOŠ CALDA, PETR DOSTÁL,
 MARTIN EHL, JIŘÍ FÁREK,
 JOSEF FUČÍK, RADEK KHOL,
 MIROSLAV KUNŠTÁT, KAI-OLAF LANG,
 KRISTINA LARISCHOVÁ,
 ALOIZ NEUSTADT, KAREL PEZL,
 OTTO PICK, MILOŠ POJAR,
 RICHARD SEEMANN, VÁCLAV ŠMEJKAL,
 JIŘÍ ŠTĚPANOVSKÝ, KVĚTA ŠUBRTOVÁ,
 FRANTIŠEK ŠULC, FILIP TESAŘ,
 JOSEF VESELÝ, TOMÁŠ VESELÝ

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 251 108 107; fax: 251 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 29,50 Kč. Předplatné na rok činí 294 Kč, pro studenty a důchodce 244 Kč, ve Slovenské republice 584,40 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210

Tiskne ProKonzult s. r. o., závod Vrútky, Švermova 8, 038 61 Vrútky.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje ProKonzult, s. r. o., závod NADAS, Švermova 8, 038 61 Vrútky, tel.: 00421/43/4281538, fax: 0042143/4281696. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tlačoviny povoleno SsRP Banská Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 zo dňa 12. 9. 1996.

OBSAH 7/2003 ROČNÍK XXVII

STR.

SVĚTOZOR	2
NEVIDITELNÁ VÁLKA / -zz-	3
NEVIDITELNÁ VÁLKA	
ČAS VÁLKY A HRANICE IMUNITY / Jiří Bystřický, Zdeněk Zbořil	4
NOVÁ TVÁŘ AL-KÁIDY / Miroslav Nožina	6
EVOLUCE „KURDSKÉ OTÁZKY“ A JEJÍ VÝZNAM PRO BEZPEČNOST STŘEDNÍHO VÝCHODU / Emil Souleimanov	8
NELEGÁLNÍ VÝVOZ ZBRANÍ / Filip Pospíšil	
OZBROJENÁ INTERVENCE A MEZINÁRODNÍ PRÁVO / Michal Petr	13
VZTAHY A PROBLÉMY	
FRANCIE PO VÁLCE V IRÁKU / Jan Eichler	14
FENOMÉN NÁSILIA V MEZINÁRODNÝCH VZTAHOCH NA PRAHU 21. STOROČIA / Daniel Šmihula	17
FRANKOFONIE A LIBANON / Yvona Šabacká	19
STRATEGIE EU VŮČI ZEMÍM ZÁPADNÍHO BALKÁNU / Jaromír Leviček	21
EKONOMICKÝ OBZOR	
EKONOMIKA ZEMĚ TULIPÁNŮ STAGNUJE / Libor Židek	23
VOLNÁ TRIBUNA	
IDENTITA A POLITIKA / Jiří Bystřický	25
DIPLOMATICKÉ STYKY SVRCHOVANÉHO ŘÁDU MALTÉZSKÝCH RYTÍŘŮ (NEJEN S ČESKOU REPUBLIKOU) / Pavel Sladký	28
PAKT STABILITY A RŮSTU: HLOUPÉ PRAVIDLO? / Lubomír Petrásek	30
DĚNÍ V MEZINÁRODNÍCH VZTAZÍCH ANEB JALTSKÝ MÝTUS / Pavel Grím	32
RECENZE	
EXTREMISMUS A RADIKALISMUS / -zz-	34
JUDAISMUS, POLITIKA A STÁT IZRAEL / Filip Tesař	35

V PŘÍŠTÍM ČÍSLE MP

(které má vyjít do 31. 8. 2003)

Ekonomika současného Ruska: úspěchy, problémy, perspektivy ► *Rusko za Putina: protiklady přeměny (reformy) a podvodná (ohlupující) stabilita* ► *Politický portrét prezidenta Putina* ► *Côte d'Ivoire: etnický konflikt?* ► *Spolková republika Německo a její role v Evropské politické spolupráci a ve Společné zahraniční a bezpečnostní politice*

ČERVEN 2003

1. – prezident George W. Bush a Vladimir Putin si v Petrohradě vyměnili ratifikační listiny ke smlouvě o snížení stavu strategických zbraní, což znamená praktické zahájení realizace dokumentu.

1.–3.– se konal summit států G 8 v Evianu. Zúčastněné státy se dohodly na nových opatřeních proti šíření zbraní hromadného ničení a schválily deklaraci o zesílení boje proti terorismu. Vyzvaly rovněž KLDK, aby poskytla mezinárodnímu společenství veškeré informace o svém jaderném programu, a varovaly Írán před porušováním dohody o nešíření jaderných zbraní. Americký prezident Bush ujistil Teherán, že USA nemají v úmyslu na Írán zaútočit. Při setkání amerického prezidenta Bushe s francouzským prezidentem Chirakem došlo také k usmíření po neshodách kvůli Iráku.

2. – z kosmodromu Bajkonur odstartovala ruská raketa nesoucí první evropskou družici k Marsu.

2. – maďarský parlament schválil vyslání 300členné vojenské jednotky do Iráku.

3. – na summitu čtyř arabských států v egyptském Šarm aš-Šajchu byl přijat americký mírový plán pro Blízký východ, známý také jako tzv. „cestovní mapa“.

3. – ministři zahraničí NATO schválili převzetí mírových operací v Afghánistánu a přípravu posílení polského sektoru v Iráku. Potvrdili tak definitivně, že pro Alianci neplatí žádná zeměpisná omezení.

3. – byly ohlášeny nejsilnější protestní akce zimbabwské opozice proti prezidentu Mugabemu za posledních 23 let. Akce vede Hnutí za demokratickou změnu, které mj. žádá nové volby. 6. června byl zatčen vůdce hnutí Morgan Tsvangirai a obviněn z velezrady.

4. – na izraelsko-palestinském summitu v Akabě přijal palestinský premiér Mahmúd Abbás za přítomnosti amerického prezidenta Bushe tzv. „cestovní mapu“ mírového plánu včetně ukončení palestinského povstání. Jeho izraelský protějšek Ariel Šaron slíbil likvidaci 17 nepovolených židovských osad na palestinských územích.

5. – zbrojní inspektoři OSN pod vedením Hanse Blixeho předložili RB OSN čtvrtou a poslední zprávu o své misi v Iráku. Tvrdí v ní, že inspekce nenašly důkaz

o zbraních hromadného ničení v této zemi. Hans Blix později v rozhovoru pro BBC kritizoval kvalitu zpravodajských informací, které inspektorům dodávaly USA a Velká Británie.

5. – na svou první operaci v rámci OSN k zachování míru v Africe přijeli do provincie Ituri na severovýchodě Konga vojáci nových zásahových jednotek EU. Mají zabránit dalším mezikmenovým masakrům, při kterých jen v květnu zahynulo na 500 lidí.

6. – ruská Státní дума schválila amnestii pro čečenské povstalce a příslušníky ruské armády, kteří se nedopustili nejzávažnějších trestných činů.

7.–8. – se konalo referendum o vstupu Polska do Evropské unie. Účast činila 56,2 procenta voličů, z nichž se pro vstup vyslovilo 81,9 procenta.

7. – saúdskoarabské ministerstvo vnitra oznámilo, že se podařilo identifikovat 12 teroristů, kteří se podíleli na květnových sebevražedných atentátech v Rijádu.

9. – KLDK poprvé veřejně přiznala, že se snaží vyvinout jaderné zbraně.

9. – britská vláda na základě rozsáhlého rozboru rozhodla, že se Velká Británie zatím nepřipojí k euru.

10. – Dánsko jako první člen EU oficiálně ratifikovalo Smlouvu o přistoupení deseti nových členů, včetně Česka, k Unii.

10. – šéf zbrojních inspektorů OSN Hans Blix otevřeně obvinil Washington, že se celé tři roky snažil podkopávat práci inspekčního týmu.

11. – iránská studentka a mládež začali demonstrovat proti islamistickým vůdčům.

12. – Polsko a Španělsko se dohodly, že společně s Ukrajinou sestaví stabilizační kontingent v polském sektoru Iráku. Později bylo dojednáno, že polský sektor obsadí přes 9000 vojáků z 19 zemí.

12. – ministři obrany NATO schválili radikální reorganizaci velitelské struktury NATO, aby byla lépe připravena na boj proti terorismu.

13. – Konvent pro budoucnost Evropy schválil návrh ústavy EU. Předpokládá mj. vznik úřadu prezidenta Evropské rady, funkce evropského ministra zahraničí, rotační předsednictví v Radě ministrů. Zahraniční a bezpečnostní politika má zůstat v kompetenci členských států, Evropská komise by od roku 2009 měla jen 15 hlasujících komisařů, všechny státy by však

v ní měly zástupce, a přisouzení větších pravomocí Evropskému parlamentu, či vznik úřadu evropského prokurátora.

16. – oficiální zpráva MAAE obvinila Írán, že neplní všechny závazky vyplývající ze smlouvy o nešíření jaderných zbraní.

17. – zástupci liberijské vlády prezidenta Charlese Taylora a dvou povstaleckých hnutí, která bojují proti jeho režimu, podepsali v Akkré příměří.

18. – byl zahájen třídenní summit EU v řeckém letovisku Pórtó Karrás nedaleko Soluně. Malé státy prosadily, že návrh ústavy Unie, předložený Konventem, se bude dále intenzivně dopracovávat. Diskuse má být ukončena až po 1. květnu 2004.

18. – američtí vojáci zadrželi Abida Hámida Mahmúda Titritiho, osobního tajemníka Saddáma Husajna, na seznamu nejhledanějších 55 osob číslo čtyři.

18. – předsedkyně finské vlády Anneli Jäätteenmäkiová podala demisi. V pozadí byl skandál kolem jejího vědomého využití tajných dokumentů týkajících se Iráku k vítězství v březnových volbách. Jejím nástupcem se stal ministr obrany Matti Vanhaganen (48).

18. – italská Poslanecká sněmovna schválila zákon, na jehož základě bude pěti nejvyšším ústavním činitelům poskytnuta imunita po dobu výkonu funkce.

19. – MAAE vyzvala Írán, aby bezvýhradně přistoupil na nejprůběžnější kontrolu svých jaderných zařízení a zřekl se produkce obohaceného jaderného paliva. Teherán to odmítl, dal však najevo, že přistoupí na zpřísnění podmínek, jestliže Západ zruší zákaz dodávek jaderné technologie pro mírové účely Iránu.

19. – turecký parlament schválil další balík reformních zákonů, který zemi přibližuje legislativním požadavkům EU. Změny především významně rozšiřují svobodu slova a otevírají prostor pro uznání menšinových práv Kurdů (prokurátská shromáždění a prohlášení nebudou už trestným činem, rodiče budou moci dávat dětem kurdská jména apod.). Rozšiřují se i práva nemuslimských církví.

22. – americký ministr zahraničí Colin Powell během konference Světového ekonomického fóra v jordánském Šuní prohlásil, že USA nepřipravují ozbrojenou akci proti Iránu.

22. – největší filipínská povstalecká organizace Fronta islám-

ského osvobození Morů formálně popřela jakékoli spojení s terorismem a prohlásila, že je ochotná překonat všechny překážky, jež stojí na cestě k jednání s vládou.

23. – americké síly dopadly v Bagdádu bývalého ministra informací Muhammada Saída Sahnáfa.

25. – se konala schůzka premiérů zemí visehradské skupiny v Nizkých Tatrách. Účastníci se shodli na pokračování spolupráce jejich zemí i po vstupu do EU.

25. – představitelé hlavních palestinských radikálních skupin podepsali v Damašku dohodu o tříměsíčním zastavení útoků na Izrael (Hamás, Islámský džihád a Fatah). Mezi podmínky patří zastavení izraelských akcí na palestinských územích, zastavení likvidace vůdců ozbrojených skupin a propuštění Palestinců vězněných v Izraeli.

26. – ministři zemědělství EU se dohodli na radikální reformě zemědělské politiky na příštích deset let.

26. – bylo oznámeno, že během dvoudenních bojů vládních jednotek a povstaleckých sil o liberijské hlavní město Monrovia přišlo o život 200 až 300 civilistů. Generální tajemník OSN Kofi Annan vyzval k vyslání mezinárodních sil do země.

26. – pětice amerických expertů odjela do Bagdádu s úkolem vypracovat pro Pentagon doporučení, jak zvládnout zhoršující se bezpečnostní situaci v Iráku. Od 1. května, kdy prezident Bush ohlásil ukončení bojů, zahynulo v Iráku při ozbrojených střetech 23 amerických a šest britských vojáků. Ministr obrany Donald Rumsfeld nevyloučil, že by pro nastolení pořádku v poraženém Iráku mohly být povolány mezinárodní síly, odmítl však názor, že v zemi začíná gerilová válka.

28. – část Brigád mučedníků od al-Aksá dala najevo, že nebude dodržovat uzavřené příměří.

29. – americké síly v Iráku zahájily rozsáhlou operaci zaměřenou na povstalce z řad Saddámovy vlády. Operace s názvem Pouštní úder je reakcí na sérii atentátů proti americkým vojákům.

30. – v Madridu začal proces se dvěma údajnými pachateli nejkrvavějšího útoku ETA v roce 1987 v Madridu, při němž v obchodním centru v Barceloně zahynulo 21 lidí. Jsou to bývalý vůdce ETA Santiago Arrospida Sarasola a Rafael Caride Simon.

Neviditelná válka

Mnoho politických komentátorů válečných událostí, a zejména oněch posledních na území Iráku, se brání spojovat tyto děje s novým pojetím války a s její novou organizací. Až příliš to totiž připomíná science-fiction, v níž neviditelné stroje na výrobu smrti plní svou povinnost a uniformovaní bojovníci mají úlohu v lepších případech těch, kteří přihlížejí, v těch fantastičtějším těch, kteří vytvářejí divadelní kulisu *neviditelné války*.

Když uděláme statistiku, co všechno můžeme z *války v přímém přenosu* vidět, zjistíme, že nejsme příliš daleko od diváků inscenovaných *přímých* sportovních přenosů, které jsou vydávány za autentické.

V souvislosti s Irákem jsme byli nejdříve seznámeni s nečitelnými, z elektronického média sňatými fotografiemi úkrytů zbraní hromadného ničení a stacionárních nebo mobilních skladů biologických a chemických zbraní. Této *slide-show* přihlíželo auditorium Rady bezpečnosti OSN a *dukunem*, magickým režisérem celého představení, byl sám americký ministr zahraničních věcí. Potom následovaly jen o trochu víc přehlednější mapy, přehlednější však jen proto, že už si to jejich autoři díky autoritativní záštitě mohli dovolit. Na televizní obrazovce, umístěné v rodinném půlkruhu, totiž není stejně téměř nic vidět. Je tam jen jakýsi obrazový a barevný formát, který dává zdání, že se na jeho výrobě podíleli nějakí prominentní geografové. Ale protože víme, že zejména političtí geografové nosí často vojenské uniformy, a hlavně uvažují jako vojáci minulosti, lze také předpokládat, že i tyto mapy mají stejného výrobce a podobný účel jako nečitelné a vyšší realitu předvádějící montáže Powelovy.

Konečně přišla na řadu skutečná autenticita. Vrak těžkého automobilu nebo něčím zasaženého tanku, jen těžko rozpoznatelný v prostoru i času, a vrcholné číslo – válečný zpravodaj v lobby nějakého hotelu, získávající informace buď přímo od CNN, v tom lepším případě, v tom horším zprostředkované – mobilním telefonem odněkud z domova. Autentické bylo jen prostředí hotelové haly a zpravodaj stále ještě z masa a kostí (příště už nahraditelný nějakým Zazou). To vše v rozsahu několika vteřin. Pro jistotu pak jeden výstřel mezi válečné zpravodaje a dohadování se o tom, kdo byl nebo kdo měl být cílem a obětí. (Ve skutečnosti jí byl konzument této televizní inscenace.)

Jestliže si někdy myslíme, že politická skutečnost může být inscenována, pak jsme se opět, a možná že poprvé už evidentně přesvědčili, že lze inscenovat válku nebo válečné tažení v globálních rozměrech. Jestliže někdo chce uvažovat o science-fiction, pak musí začít právě odsud – z místa sběru možných informací – a musí konstatovat, že jeho autenticita je daleko za autenticitou románů Julese Vernea, Karla Čapka nebo George Orwella.

Smyslem tohoto úvodníku však není vyzývat někoho k tomu, aby zjistil, jak to všechno ve skutečnosti bylo, ale zamyslet se nad tím, zda technologie současných válek už dávno (nejméně před deseti lety, jak se domnívali manželé Tofflerovi) nevede k tomu, že současná válka se prostě z bitevního pole ukázat ne-

dá, protože toto pole vlastně neexistuje. Nebo existuje, ale mnozí domnělí přímí účastníci bitvy nevědí, kde.

Představme si třeba, že válečná situace je osm měsíců studována na simulátorech (studována znamená nejen popisována, ale i analyzována), a celý systém a způsob války je rozložen do nejmenších prvků. Když dojde k zahájení tažení, nikdo to vlastně neví, protože samotná příprava na válku již je válkou. Ti, co v terénu sbírají a ověřují informace, ani nevědí, že vedou válku, a mnohdy ani nejsou oblečeni do vojenských uniforem. *Den D* už nelze stanovit, protože celá válka se skládá z množství dílčích rozhodnutí, která na sebe zdanlivě nenavazují nebo nemají na první pohled žádnou souvislost.

Když se potom na obrazovce podzemního bunkru (třeba, ale opravdu jen náhodou na Floridě) objeví příkaz k boji, znamená to, že například ve výšce 18 tisíc metrů se pohybuje *neviditelné* letadlo (neviditelné z mnoha různých důvodů, a o němž ani nevíme, zda je to ještě letadlo), neviditelné lidskou optikou, ale zaznamenané jen a právě na obrazovkách, což vlastně je opět jen eufemismus pro sofistikovaná zařízení, o kterých se jen bojíme říci, že je již nikdo neřídí. A víme, zda např. vyprošťovací tank, pokud nemá úlohu kulisy v tomto podivném divadle, nemusí být bojovým vozidlem v tradičním slova smyslu, ale naváděcím zařízením, centrem, které sbírá a analyzuje informace přímo na místě skutečného nebo potenciálního zásahu? Jedinou autenticitu má tedy opět jen exploze, výbuch, a doufejme, že jeho původci vědí, proč a kde k němu došlo a kdo byl jeho obětí.

Obě irácká tažení demonstrovala podobu nové války. Vybrali jsme si pro toto číslo Mezinárodní politiky toto téma a chceme je zbavit tradičních nepřesných vidění. Stále se ještě pod pojmem *neviditelná válka* myslí na dobrodružství operetních špiónů, kteří buď hrdinně, nebo v mrzkém žoldu shánějí informace o milenkách politiků, o jejich nemravnostech nebo úplatnosti. *Neviditelná válka* však dnes už není válkou vyzvědačů, agentů, padouchů nebo hrdinů. Je to sofistikovaný stroj, kterému rychlost jeho funkcí nabízí jedinou variantu, která je variantou odlišnění a vymknutí se z kontroly tvůrců tohoto stroje. Z tohoto faktu pak vyplývá, že je třeba se nejen zamýšlet nad existencí, významem a funkcí zpravodajských služeb, ale i nad funkcí armády v souvislostech s mocí bezmocných přihlížitelů tomuto zbesílenému vývoji, kterým stále ještě říkáme občané.

Toto poslední číslo Mezinárodní politiky avizuje také některé změny. Především končíme s vydáváním přílohy *Dokumenty Evropské unie*, která měla souvislost s povahou komunikační strategie MZV ČR. I nadále budeme samozřejmě věnovat pozornost významným dokumentům EU, komentovat je a odkazovat na možnosti přístupů k jejich alespoň elektronické podobě. Zahajujeme také diskusi nebo polemiku, která by se měla věnovat v několika následujících číslech různým názorům na odpovědnost politických institucí a organizací za rozhodování o otázkách válek nebo míru, o míře jejich identity, a konečně i o identitě politiky obecně.

-zz-

zboril@iir.cz

Čas války a hranice imunity

JÍŘÍ BYSTRICKÝ,
ZDENĚK ZBOŘIL

Úvodem chceme poznamenat, že vycházíme z předpokladu dosud stále ještě funkčního vymezení pojmu válka. Je totiž stále ještě používán pro ozbrojené konflikty různých skupin populace, jako jsou kmeny, rasy, státy a jejich koalice, menší nebo větší geografické jednotky, náboženské nebo politické skupiny, ekonomické třídy nebo konečně celé civilizace.

Rozumíme tomu stále ještě tak, že jde o organizované násilí, střetnutí skupin ozbrojenců (už dávno nikoli jen ozbrojených mužů), jehož cílem je odzbrojit nebo fyzicky zničit jednu nebo druhou stranu, nebo dokonce jen zbavit jednu nebo obě vůle hájit své původní zájmy. Podle mezinárodního práva je to pak taková úroveň tohoto konfliktu, kdy státy mají na základě svých prohlášení statut válčících stran a snaží se nebo jsou již více než jedno století povinny dodržovat určité zásady vedení války.

(Možná by bylo také zajímavé připomenout si etymologii slov la guerre, the war, das Krieg nebo českého válka, která je ve všech jazycích, stejně jako v latině nebo sanskritu, přejímána z textů nejstarších. Ve staré češtině, alespoň podle Gebauera a Machka, byla *válka* odvozena od sloves valiti, válať nebo valkať, což znamenalo kutáletí, kácetí, hrnoutí vpřed, ale především bylo *zástupným expresním slovem* pro mnoho jiných. Mezi nimi také bojovatí nebo válčítí, bítí, porážetí, útočítí, přepadatí, z chetitského valh-, abychom se dostali opravdu co nejdál do minulosti.)

Toto v současnosti stále tradované porozumění pojmu válka pak připomínáme proto, abychom mohli poukázat na její skutečnou nynější podobu. Soudobá podoba války totiž odkazuje na poněkud odlišné parametry efektů a důsledků, než byly ty, které s sebou až dosud každá, v historii vedená válka, přinášela. A protože se domníváme, že jde jen o úvod do studia a otevření diskuse, zmíníme se pouze o těch efektech, které považujeme právě v současnosti za závažné.

Pohyby pozemních armád a vojenské techniky už začínají připomínat systémy zakrývání, maskování, kamufláže

Bylo-li dříve možné sledovat *empirické* důsledky války, tedy míru poškození území, objektů, a především lidských životů jako jistý kvantifikující důsledek válečného provozu a násilí, a usuzovat z dochovaných stop destrukce militární agrese na pohyb válečné linie, nyní je situace poněkud odlišná.

Prototypem nové formy války je *čistá linie*, to znamená minimalizace poškození na straně lidí, objektů, dopravních prostředků a obecně komunikací, aby efekt ztrát jako nutného průvodního jevu války byl v únosné míře přijatelný pro veřejné mínění. Nicméně důvodem čistých linií války je poněkud méně honosný motiv, totiž zařazení provozu a fungování války do režimu neviditelných operací, do *autopoietických systémů*, tedy do podoby sebe-regulujících a sebe-kontrolujících systémů nedostupné, protože už nyní hierarchicky nad societou nadřazené moci. Moci, která bude disponovat absolutní zbraní, či jak poznamenává Paul Virilio, *definitivní zbraní*.

Podstatou fungování takového prostředku vedení války je to, že ji nelze sledovat v momentu uplatnění, a lze jen obtížně dekódovat účinky jejího militárního efektu.

Takováto zbraň potřebuje jiné parametry prostředí, v němž bude působit, a tudíž je vcelku logické, že jediné přijatelné prostředí se nejen zdá, ale ve sku-

tečnosti je i to, které je pro naprostou většinu populace *neviditelné*.

Z uvedeného důvodu ovšem vyplývá další důsledek – potřeba zakrývání, maskování, tedy kamufláž pomocí náhradního prostředí. Válka v Iráku se nám zjevovala skrze displeje našich obrazovek převážně jako válka vedená dosud klasickými, či chceme-li, konvenčními vojenskými prostředky. Nicméně právě tato vyjevovaná oblast prostředí oné důkladně mediálně zobrazované války je tím sekundárním prostředím, které vcelku beze švů zakryje i ty zbytky efektů nadřazených zbraňových systémů, které byly použity. Pohyb vojsk po výsostném teritoriu Iráku byl maskujícím pohybem staré a tradiční vojenské techniky. Tanky a obrněné vozy skutečně projížděly oblastí válečného konfliktu, čistily prostor od zbytků sil odporu, ale nebyly součástí prvního úderu.

Ten je totiž veden v prostředí oné čisté linie: v prostředí supertechnologií, datových transportů a informační substruktury, kterou nelze kontrolovat, a tudíž na ni ani reagovat. Samozřejmě, pokud nejsme v pozici takové velmoci, která disponuje stejně pokročilou technologií.

Použití výše uvedených supertechnologií dovoluje nekontrolovaně odpojovat, překódovat a odstavovat zbraňové systémy, a nakonec i mást systémy telekomunikačních prostředků a ovšem i operační procedury účinné reakce. V případě války v Iráku lze jen připomenout, že protivník byl zasahován zbraněmi velkého doletu, které navíc nemají běžný dosah pro jejich registrování, je podroben účinkům ataků a výbuchů střel, u nichž nelze spolehlivě zjistit, odkud vlastně přicházejí, a navíc, je-li útok veden v noci, je problém identifikovat: boj se odehrává v přišelí tmy, pro které je nezbytné takové technologické vybavení, aby bylo možné vytvářet příslušnou kartografii prostoru, jež je třeba bránit. Viditelné teritorium dne je totiž značně odlišné od téměř neviditelného prostoru noci.

Válka v Iráku pouze připomněla, že doba viditelného přihlížení průběhu toho, co se vlastně ve skutečnosti děje, je už dávno za námi. Pozorovatelný, ze kterých vojevudcově přehlíželi celé bitevní pole a rozhodovali, kde která část jejich armády bude nasazena a pobita, patří už jen do učebnic historie.

Ted' přihlížíme pouze tomu, co z prvního úderu zbylo pro *novou historii*, abychom mohli zaznamenat události, které pouze doprovázely pohyb nebo válečný provoz, jenž pro nás zůstává utajený, protože je neviditelný.

Čas války je časem bez omezení

Dalším důsledkem výše popisovaného efektu prvního úderu s pomocí definitivních zbraní je delokace času. Čas války neběží v čase pohybu vojsk, ale tomuto druhotnému, maskovacímu pohybu vlastně předchází. Jestliže použijeme všechny tři speciální prostředky high-technologií současně, zavádíme jiné parametrické prostředí pro čas.

Datové transporty používají instanční utility přenosu, které lze zpětně přepisovat do našeho žitého času pouze s větším či menším zpožděním. Informační substruktury generují takové množství algoritmů spojování dalších a dalších dat, které nelze zachytit jinak než s pomocí speciálních technologií, takže čas jejich vyhodnocení už není naším žitým časem, ale je časem reakce na účinky definitivních zbraní. To znamená, že čas se přizpůsobuje rychlostem reakce uživatelských technologií, a nikoliv rychlostem reakce člověka. Souběžně s tím roste moc samotných militárních systémů, podřízených svému technologickému času, a nikoliv lidskému, zjevně pomalejšímu času žitého světa.

V režimu autopoietických systémů je zjevné, že čas člověka, čas jeho prožívání a promyšlení je časem, se kterým se prostě nepočítá. Jediný čas, který dostáváme v tomto prostředí k dispozici, je čas zakrytého, maskovaného prostředí, čas sekundární tolerance. To je totiž čas, který dopřává nadřazený, velmocenský systém všem těm, kdož si super-technologie nemohou dovolit.

A to je také jediný čas, kde platí omezení. Rozu-

mí se ve smyslu, ve kterém je nám dovoleno sledovat, co se v oné druhé linii děje, jestliže k té první nemáme přístup. Ale především díky onomu zprostředkovanému omezení je to čas, který působí jako laciná náhražka. Lze se v něm pohybovat, ale nelze se v něm někde přemístit. Je to totiž čas pouze simulovaný. V situaci, kdy rozhodující čas války je bez omezení, neboť je v zajištění systémů, je čas k našemu připuštění k válce vlastně časem odstavení. Konejšší oklikou. Shovívavou scénérií mediálního podání.

Hranice imunity

Válka v současné provedení smazává rozdíly mezi bojištěm a zázemím, mezi vnějším kruhem konfliktu a vnitřním kruhem relativního bezpečí. Neboť strategie užití definitivních zbraní je procesem trvalého ohrožení, a je jedno, zda existuje představa o tom, že nějaké území je vůči účinkům těchto zbraní zcela bezpečné. Žádné takové území není k dispozici, a co navíc, hranice imunity vůči nebezpečí je dávno hranicí trvalého dohledu nad permanentním stavem ohrožení. Situace válečného ohrožení je tedy nyní spíše stavem trvalé pohotovosti vůči systémům mili-

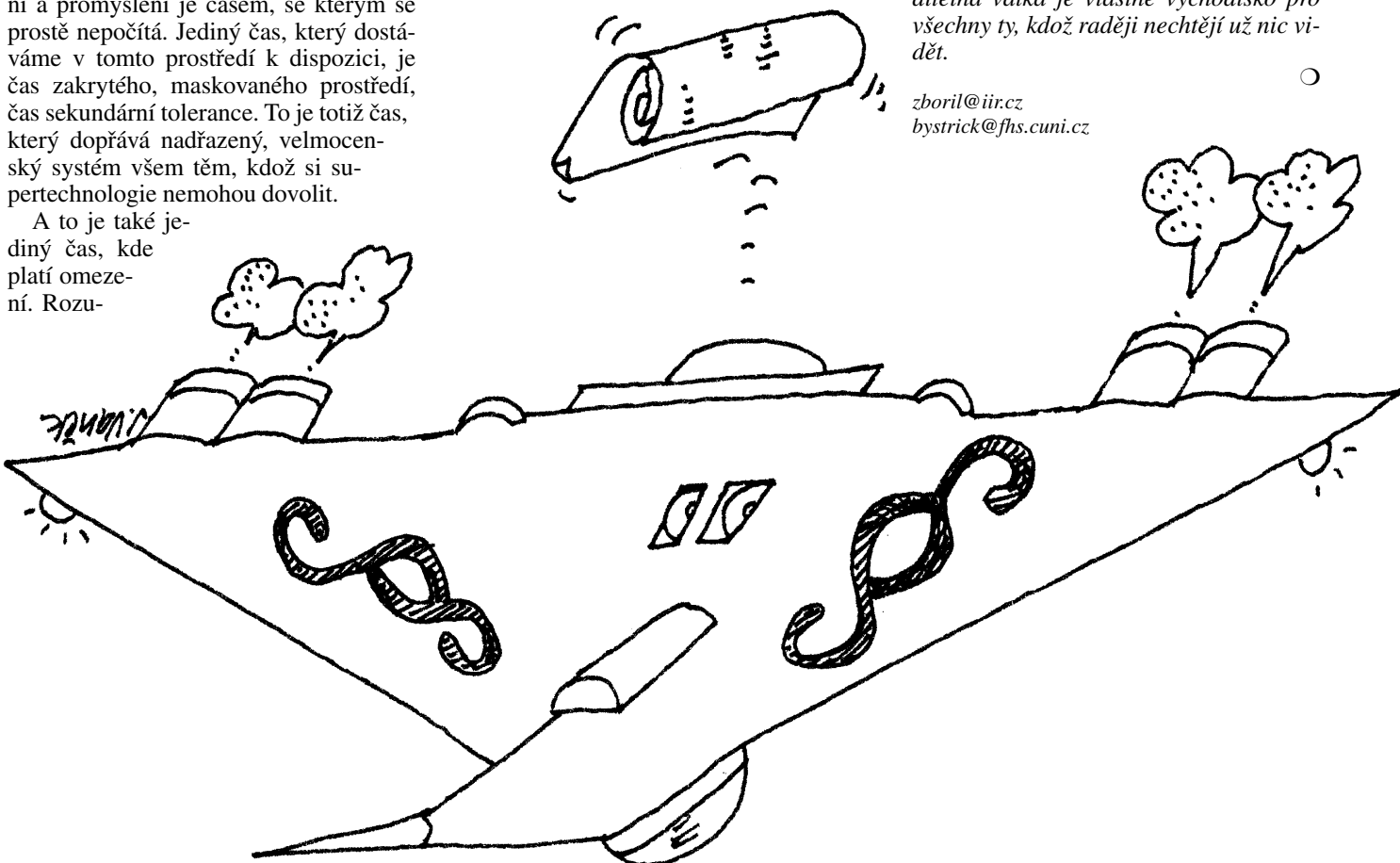
tarizace, které exkomunikují lidský faktor na teritorium povoleného výběhu, neboť na tato místa jsou zatím zaměřeny jiné systémy rozhodování a exploatace.

Jsou to prozatímní oblasti militární tolerance, ke kterým se vztahuje pouze ohled na jejich využití a oslovení v případě potřeby uplatnění maskovacích strategií systémů prvního úderu. Hranice imunity vůči ohrožení válkou jsou nyní nejasné a těžko dohledatelné. Odolnost jakéhokoli systému, natož pak lidského druhu, je mnohem snáze kontrolovatelná tehdy, je-li upozaděna linie ochrany, a naopak, je-li inkorporována linie přežití. Potom výsostným zájmem těch, kdož jsou potenciálně stále v ohrožení, je alespoň uchovat zdánlivě viditelná území, oddělující bezpečí a nebezpečí.

Iluze neohrožení, vycházející z prostého faktu, že agrese válečného ataku není přímo vidět, neboť se stala neviditelnou, je nakonec strategií možného přežití. Pro militární elitu je to v zásadě dobrá zpráva: Hranice imunity leží výhradně v dosahu viditelnosti. To znamená, že válku dnes můžeme nahlížet pouze a jenom zprostředkovaně, skrze displeje našich obrazovek.

Máme-li elementární schopnost odstupu, můžeme být spokojeni, neboť neviditelná válka je vlastně východisko pro všechny ty, kdož raději nechtějí už nic vidět.

zboril@iir.cz
bystrick@fhs.cuni.cz

Nová tvář al-Káidy

MIROSLAV
NOŽINA

Hromady kouřících trosek, obrovské krátery, ohořelé vraky aut. Tak vypadaly 13. května 2003 tři luxusní obytné komplexy v hlavním městě Saúdské Arábie Rijádu, na něž zaútočili sebevražední atentátníci.

Útoky proběhly podle stejného scénáře: v pondělí v noci, krátce po 23. hodině, přijely k obytným komplexům, v nichž jsou ubytováni převážně cizinci, automobily s teroristy. Ti postříleli ozbrojenou ochranku a pronikli dovnitř areálů, kde odpálili mohutné nálože. Podle amerických zdrojů při útocích zahynulo 91 lidí. O šest dní později zemřelo při sérii obdobných pumových útoků v marocké Casabance dalších 41 lidí. Podle expertů tyto akce nesou rukopis mezinárodní teroristické organizace al-Káida.

Oddechový čas

Činnost západních zpravodajských a bezpečnostních služeb v počátečním období po teroristických útocích 11. září 2001 v New Yorku značně snížila operativní možnosti al-Káidy. Podle amerických zdrojů bylo po celém světě zadrženo na 2700 lidí, známých anebo podezříváných z členství v organizaci – včetně operačního náčelníka al-Káidy Abú Zubajdy či „třetího muže organizace“ Chálida Šajcha Muhammada. Mezinárodní operační síť organizace byla narušena, značná část jejích finančních zdrojů přesahující částku 112 milionů dolarů byla zmrazena na bankovních účtech.

Vojenská operace USA a jejich spojenců v Afghánistánu v prosinci 2001 až lednu 2002 připravila al-Káidu o relativně bezpečné zázemí, její vůdci museli přejít do ilegality. Podle odhadů byla v bojích zvláště v Afghánistánu zabita asi třetina vůdců na středních článcích řízení. Zahynuli i někteří čelní předáci organizace, jako např. její hlavní vojenský stratég Muhammad Atif. Další předáky spojenecké síly zajaly. Rychlá vítězství v Afghánistánu a Iráku vyslala varovný signál zemím podporujícím či tolerujícím terorismus a některé z nich zahájily proti al-Káidě vlastní bezpečnostní operace. Například Súdán, jehož vládu USA označily za sponzora teroris-

mu, projevil ochotu spolupracovat se západními bezpečnostními složkami. Po 11. září zpřísnil svá opatření proti islámským radikalistům Egypt a také Líbye a Sýrie. Menší arabské státy, jako Spojené arabské emiráty, zlepšily dozor nad podezřelými finančními transakcemi. Během války v Iráku zůstávala al-Káida v klidu a neorganizovala rozsáhlejší odvetné akce. Objevily se proto i názory, že je stále více paralyzována. Bylo to však jen klamné zdání. Nejnebezpečnější teroristické seskupení světa pouze reorganizovalo svou strukturu a přeskupovalo síly.

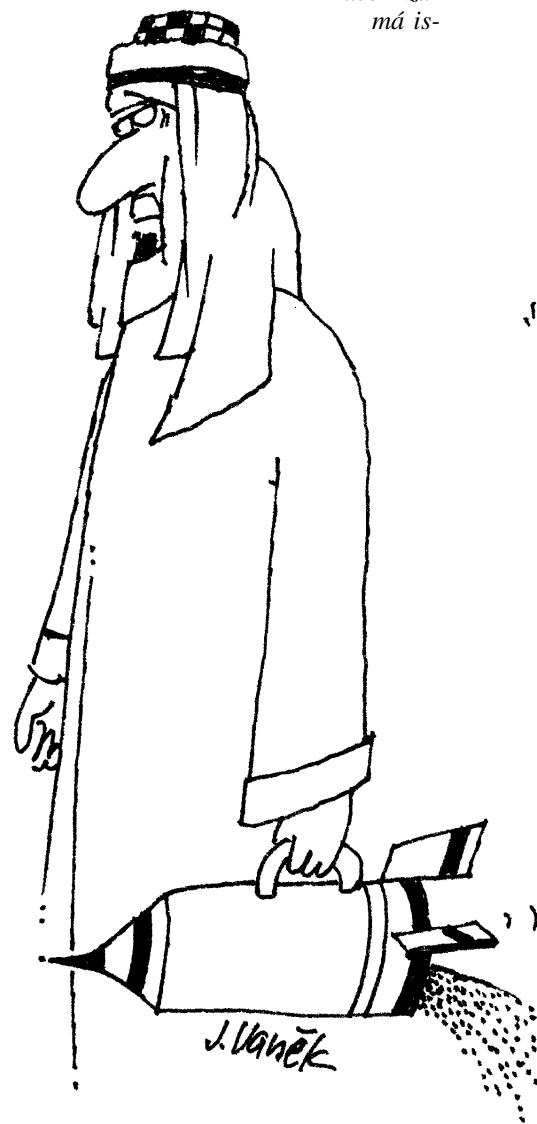
Virtuální organizace

Al-Káida v Afghánistánu ztratila poslední jasně vymezené teritorium, na němž bylo možné vést konvenční válku. Přišla tím sice o pevnou základnu, ovšem, poučena z chyb, se přebudovala v podstatě ve „virtuální“ teroristickou organizaci s globálním dosahem. Zatímco před útoky z 11. září měla výbor, *šú-dru* v čele s Bin Ládinem, který mohl vetovat plány akcí a rozhodoval o hlavních finančních operacích, dnes je stále více decentralizovaná. Má pouze volnou strukturu a minimální logistické zázemí. Kvůli co největšímu utajení značně zpřísnila nábor nových členů, které mnohdy prověřuje přímo v akci. Podle Sábity bin Kaíse, který se označuje za nového „mediálního koordinátora“ al-Káidy, byly „budoucí mise svěřeny novému týmu, který je dobře chráněn proti americkým výzvědným službám“ ... „staré vedení nezná jménem nikoho ze členů nového týmu“. Podle zpravodajských služeb se jedná o šest až sedm mužů, jejichž pravá totožnost se skrývá za řadou falešných jmen. Většinou jde o veterány zkušené ve vedení teroristického způsobu boje na Blízkém východě. Podíleli se například na útocích na americkou vojenskou loď USS Cole či na

americká velvyslanectví ve východní Africe.

Přibližně 18 000 členů al-Káidy je organizováno do malých buněk. Tyto poloautonomní skupiny udržují kontakt s centrem prostřednictvím polních velitelů. Není jasné, do jaké míry jsou buňky závislé na centrálním vedení, rozhodně jsou však schopny zorganizovat na jeho podnět teroristické akce. Převažujícím krédem se zřejmě stává „útoč, kde můžeš“.

Při svých akcích dnes al-Káida často využívá služeb domácích „bojovníků“ – příslušníků spřízněných lokálních islamistických organizací, jimž poskytuje vybavení, a především *know-how*. To se potvrdilo v případě útoků v keňské Mombase, na indonésckém Bali v říjnu a listopadu 2002 i jinde. Například na Bali, kde při bombových atentátech zahynulo 202 lidí, útoky provedli místní extremisté z organizace *Džamá is-*

lámija. Figurovali v nich pouze dva „expertí“ indonéského původu, vyškolení v Afghánistánu a napojení na al-Káidu. Výbušniny a automobily, v nichž byly bomby dopraveny na místo, nakoupili teroristé na místě.

V takové struktuře ztratily základnu v Afghánistánu význam. Příslušníci al-Káidy potřebují pro svou operativní činnost minimální materiální vybavení – byt, v němž shromáždí a připraví výbušniny a zbraně pro teroristický čin. V případě, že policie takové centrum zlikviduje, teroristé ztracené vybavení snadno nahradí.

Ideálním pomocníkem teroristů je dnes internet s napojením na chatový server. S jeho pomocí kódovaně komunikují mezi sebou a ústředím (mobilní telefony, faxy a e-maily nejsou považovány za bezpečné vzhledem k tomu, že je zpravodajské služby mohou detekovat).

Existují i domněnky, že povely

k útokům dávají

představitelé al-Káidy prostřednictvím svých prohlášení ve veřejných sdělovacích prostředcích. Ta se často objevují těsně před atentáty.

Vlastní plánování teroristických činů není až tak náročné, jak by se na první pohled zdálo. Značnou část jich provádějí sebevražední atentátníci, v jejichž případě odpadá nutnost složitého vytýčování únikových cest. Příprava akcí se tak výrazně zjednodušuje. Jejich rozsah a účinnost závisí na schopnostech jednotlivých skupin. Mohou se pohybovat od atentátů proti jednotlivcům obviněným z nepřátelství vůči islámu až po masové útoky s tisíci obětí za využití zbraní hromadného ničení.

Protože hlavní řídicí ústředí neexistuje, resp. likvidace Usámy bin Ládina a jeho *šúdry* by ani zdaleka nevedlo k ochromení činnosti buněk, je nemožné takovou strukturu jednorázově zničit.

Podpora zdola

Ofenziva vedená USA v horách Tora Bora ve východním Afghánistánu ve svém důsledku nevedla k zadržení hlavních vůdců al-Káidy a Tálibánu. Ti se pravděpodobně stáhli do předem připravených tajných základů v Pákistánu – jak do měst, tak zejména na „kmenná území“ v západním Pákistánu, ovládaná klanovými předáky sympatizujícími s al-Káidou. Obyvatelstvo těchto území se staví tradičně nepřátelsky vůči pákistánské vládě a příslušníkům vojenských jednotek. Západní zpravodajské služby zde jen obtížně získávají informace. Touto cestou zřejmě unikli i vůdce al-Káidy Usáma bin Ládín a předák vlády afghánského Tálibánu Mulla Umar. I když se pákistánský režim snaží spolupracovat se západními bezpečnostními složkami, jeho možnosti jsou omezeny vzhledem k silným pozicím radikálních islamistů jak v policejních složkách a armádě, tak i ve vlivné zpravodajské službě ISI. Obdobná je situace i například v Saúdské Arábii či Indonésii, jejichž vlády obtížně manévrují mezi tlaky ze strany západních spojenců a radikalizující se islámské populace. Obdobným tlakům jsou dnes vystaveny vlády většiny islámských zemí. Otevřená zůstává i možná role Íránu, jehož šíitské vedení by mohlo zapomenout na tradiční nepřátelství mezi šíitskými a sunnitskými muslimy a ve jménu boje proti společnému „nepříteli islámu“ poskytnout wahábistickým sunnitům z al-Káidy operační zázemí.

Americké dokumenty často hovoří o státech podporujících terorismus. Akce v Afghánistánu a Íráku měly dát těmto zemím jasně najevo, že taková podpora nezůstane bez trestu. Faktem ovšem je, že al-Káida ve své nové podobě státní podporu nepotřebuje. V případě virtuálního terorismu není pevné zázemí nutné. Pro potřeby al-Káidy není ani tak důležitá podpora „shora“ – ze strany vlád jednotlivých zemí, jako „zespoda“ – ze strany sympatizujícího obyvatelstva. V tomto ohledu byly válečné operace Američanů a jejich spojenců na Středním východě kontraproduktivní – polarizovaly veřejné mínění v islámském světě ve prospěch napadených zemí a extremistů a přivedly do řad teroristických organizací novou vlnu dobrovolníků, ochotných obětovat život v boji se „západními křižáky“.

Válečná pole džihádu

Ve svém svolání nazvaném „Světová islámská fronta za džihád proti Židům a křižákům“, vydaném v únoru 1998, al-Káida vyhlásila povinnost všech muslimů zabít Američany – civilisty i vojáky – a jejich spojence po celém světě. Cílem je osvobodit Mekku a mešitu al-Aksá v Jeruzalémě a donutit cizí mocnosti, zvláště USA, aby opustily všechna islámská území. Za hlavní problémy byly označeny americká podpora Izraele, přítomnost amerických vojsk v islámských zemích, především v „posvátné zemi islámu“ Saúdské Arábii, podpora „neislámských“ sekularistických arabských režimů ze strany Západu, „sankční teror“ proti iráckému lidu, zásah v Afghánistánu (proti al-Káidě a Tálibánu). Na základě této doktríny bin Ládínova teroristická síť organizuje anebo pomáhá organizovat vedle oblasti Středního východu i akce národněosvobozenéckých, separatistických a iredentistických islámských hnutí v dalších částech světa – Kašmíru, Bosně, Čečensku, Somálsku, Tanzanii, Keni, Eritreji, západní Číně, Indonésii, Malajsii, na Filipínách aj. Významným polem džihádu se stala i Evropa, zejména státy s početnou muslimskou populací, jako jsou Francie, Německo či Velká Británie. Buňky al-Káidy údajně působí v devíti desítkách zemí. Útok je proto možné očekávat kdekoliv. Charakter úderů se mění a nedá se předvídat. Proti takové struktuře je nemožné účinně zasahovat konvenčními vojenskými prostředky. Boj s al-Káidou se zřejmě potáhne léta a bude připomínat pověstné hledání jehly v kupce sena.

nozina@iir.cz

Evoluce „kurdské otázky“ a její význam pro bezpečnost Středního východu

EMIL SOULEIMANOV

Válka v Iráku vynesla „kurdskou otázku“ do popředí zájmu světových médií i odborné veřejnosti. Jako desetiletí předtím se osud tohoto třicetimilionového národa bez vlastního státu a rozptýleného na území čtyř zemí chtě nechtě ocitl ve středu velké mocenské hry o vliv na klíčovém místě z hlediska bezpečnosti Středního východu. To, jak se budou vyvíjet události v kurdských horách, bude mít nesmírný dopad na celkovou povahu moci v regionu. Proto se chceme věnovat postavení kurdské menšiny v Turecku a Iráku, ačkoli jsme se mu již věnovali dvakrát, a nabídnout hlubší zamyšlení nad historií, realie- mi a perspektivami tohoto etnika.¹⁾

Kurdové jsou autochtonním obyvatelstvem starodávného Kurdistanu – převážně horské krajiny nacházející se v jihovýchodní části Turecka a zahrnující rovněž řadu severních a severovýchodních oblastí Iráku, krajní severozápad Íránu hraničící s Irákem a Tureckem (západní část íránské provincie Západní Ázerbájdžán a pohoří Zagros) a nepatrnou severovýchodní část Sýrie (provincie Hasakeh).²⁾ Ačkoli jednotný literární jazyk stále neexistuje a Kurdové mluví řadou někdy navzájem nesrozumitelných dialektů (kurdština spolu s perštinou, tádžičtinou, afghánským darí a dalšími patří do íránské jazykové skupiny), v současné době usilují irácko-kurdští intelektuálové o unifikaci jazyka na základě kirkúkského a mosúlského nářečí. I když se informace o počtu Kurdů různí (vlády států se značným podílem kurdského obyvatelstva se tradičně snaží prezentovat jejich nižší počty), podle některých údajů tvoří kurdské obyvatelstvo téměř sedmdesátimilionového Turecka 15 až 20 milionů, v Iráku jich žijí asi 3–4 miliony (celkové obyvatelstvo Iráku činí cca. 22–24 miliony lidí), kurdská menšina Íránu je asi 6–8 milionů (celkový počet obyvatelstva Íránu činí cca 65 milionů lidí), na 100 000 až 150 000 lidí čítá kurdská diaspora téměř osmnáctimilionové Sýrie. Asi půl milionu převážně tureckých a iráckých Kurdů žije v Německu, statisíce Kurdů – z větší částí uprchlíků z Iráku – žijí od poloviny 80. let ve Francii, Itálii, Nizozemsku, Dánsku, USA, Kanadě, Švédsku aj.

Dějiny odboje

Jednotný suverénní kurdský stát v dějinách neexistoval, což bylo podmíněno jednak nepřístupností horského terénu, účinně bránícího intenzivním stykům mezi jednotlivými kurdskými kmeny a jejich unifikaci,

jednak problematickou polohou na rozmezí vyspělých centralizovaných říší. Ale Kurdům se právě díky zeměpisné poloze do jisté míry podařilo uchovat si svou původní identitu a nesplynout s mocnými dobyvateli. I když byl Kurdistan v průběhu dějin ovládnut Babyloňany a Asyřany, Peršany a Řeky, Armény a Římany, kurdští kmenoví vůdci si zpravidla uchovali relativní autonomii a nezávislost proti dobyvatelům i účinně povstali. Pověstnou bojovnost Kurdů oceňovali středověční vládcí, a proto byly často kurdské kmeny přesídlovány do neklidných příhraničních oblastí, aby plnily úlohu strážců hranic.³⁾

Ve druhé polovině 7. století byl Kurdistan dobyt arabskými chalífy a počínaje tímto obdobím dochází zde místy ke krvavé islamizaci. Vzhledem ke své izolovanosti si však Kurdové do jisté míry uchovali rysy tradičních pohanských kultů. Je zajímavé, že vyznačují jednoho z nejstarších náboženství Orientu – zoroastrismu – do dneška najdeme mezi Kurdy (jedná se o subetnikum *jazídů*).⁴⁾ Počínaje 11. stoletím se Kurdové ocitají pod stále silícím vlivem výbušných přistěhovalců z euroasijských stepí – turkických kmenů *Oghuzů-Seldžuků* (předků dnešních Turků a Ázerbájdžánců). V roce 1299 turecký sultán Osman I. založil mocnou říši, které se v průběhu následujících desetiletí a staletí podařilo podmanit si zbytky Byzance a v 15.–16. století ustavit definitivní kontrolu nad převážnou částí Kurdistanu.

Až do fatální porážky osmanské říše v první světové válce a jejího rozpadu v roce 1918 se kurdské kmeny prezentovaly jako zpravidla věrní vazalové tureckého chalífy, a proto byly mnohdy nasazovány jako trestné oddíly při potlačování vzpour na východních hranicích. Jako správní sunnitě se rovněž účastnili dlouhé řady válek se šíitskou Persií.

Na přelomu 20. století se množí snahy nepočtených kurdských intelektuálů vytvořit základnu pro kurdský nacionalismus. Jejich úsilí o sjednocení rozmanitých kmenů do jednoho národa s moderním národním sebeuvědoměním se nemohlo setkat s pochopením prostých kurdských pastevců a rolníků, neboť jako jednotlivci se Kurdové identifikovali spíše podle kritérií kmenových (*guraní, kermandži, zaza*) či náboženských (*sunnitě, šiitě, alawitě, jazídě*), a je nezdárka provázejících averzí a vykazovali ve srovnání s jinými etnickými menšinami sultanátu maximální apolitičnost.⁵⁾

Ze strany *Entente cordiale* chystané rozdělení osmanské říše na *národní státy* se netěšilo organizované podpoře kurdských kmenů, i když také Kurdům bylo příslíbno poměrně rozsáhlé území. Kurdové se tak z větší části zdrželi aktivit proti rodící se Turecké republice za války za nezávislost (1918–1922), kdy se turecké armádě pod velením Mustafy Kemal-pašy (Atatürk) podařilo porazit okupační jednotky Řeků, Britů, Francouzů a Italů v Anatolii. Poněkud odlišná situace nastala při násilném prosazování světských reformistických pořádků právě v zaostalých východních oblastech země. Nacionalistická i laická rétorika Atatürkových stoupců v kurdských provinciích zde často narazila na výrazný odpor místního konzervativního obyvatelstva – avšak i řada *de facto* etnický motivovaných kurdských povstání z 20. a 30. let proběhla pod náboženskými, nikoli pod nacionalistickými hesly náboženských vůdců – *šejchů*.⁶⁾

Rozdělení Kurdistanu

Převážná část kurdské populace, která byla rozdělena mezi osmanskou říší a Persií, se od roku 1918 ocitla v rámci francouzského (Sýrie) a britského (Irak) mandátního území. V Iráku a Sýrii se tak k odpůrcům kurdské nezávislosti přidali i britští a francouzští kolonizátoři, kteří zde i po vypršení mandatoria (*Irak se fakticky osamostatnil v roce 1932, Sýrie pak v roce 1940*) prováděli politiku *rozděl a panuj* důsledným rozeštváváním Arabů a Kurdů. To pak vyústilo v řadu masových povstání v kurdských oblastech Sýrie, a zvláště v Iráku, kde se jak základny okupantů, tak arabské ozbrojené oddíly staly terčem útoků ze strany Kurdů. Tímto obdobím se datují počátky arabsko-kurdského antagonismu. Reakce Britů, později ovšem i Arabů, byla o to brutálnější, že Kurdové přirozeně považovali za svá klíčová města iráckého Kurdistanu Kirkúk, Mosul a Irbíl, kde se navíc nacházejí bohatá ropná ložiska. Rovněž turečtí generálové ve 20. letech aspirovali na získání těchto území a leitmotivem jejich snahy ovládnout Kirkúk a Mosul byla skutečnost, že zde žilo několik set tisíc turecký mluvících Turkmenů.⁷⁾

Právě zkušenost s organizovaným ozbrojeným odporem z meziválečného období a konfrontace s tureckým, arabským i íránským nacionalismem značně posílila kurdskou národní identitu. V roce 1946, kdy byla

severní teritoria Íránu okupována sovětskou armádou, došlo za cílené podpory Moskvy k ustavení tzv. *Mechabadské republiky* – kurdské autonomie v severozápadním Íránu. I když byla Moskva v důsledku silícího tlaku Spojených států posléze donucena se z Íránu stáhnout a kurdskou autonomii šáh utopil v krvi, nedlouhá zkušenost s *de facto* vlastní státností se stala dalším stimulem pro upevnění národního sebeuvědomění Kurdů a jejich následné sjednocování.⁸⁾ Tradiční sponzátnost kurdského osvobozenického hnutí tak do jisté míry vzala za své a po 2. světové válce nabývala stále více organizované i politické podoby. Došlo tak k vytvoření (polo-, nebo legálních) nacionálně vlasteneckých stran: Demokratické strany iránského Kurdistanu (1945–46), Demokratické strany Kurdistanu (Irák, 1946), Kurdské demokratické strany (Sýrie, 1957), Demokratické strany Tureckého Kurdistanu (1965).

Kurdské povstání v Iráku (1961–1992)

V roce 1961 propuklo v iráckém Kurdistanu velké povstání, které s menší či větší mírou intenzity trvalo až do roku 1992. Povstání vedl charismatický Mustafá Barzání, zakladatel Demokratické strany Kurdistanu a nejvlivnější kmenový vůdce iráckých Kurdů.

Ačkoli v roce 1970 došlo k dohodě mezi Bagdádem a Barzáním o vytvoření *Kurdské autonomní oblasti* v řadě oblastí Iráku obydlených Kurdy, zůstávala tato dohoda spíše formální záležitostí, neboť se zde i nadále prováděla politika násilné arabizace a systematického porušování práv kurdských obyvatel, což nadále naráželo na ozbrojené protesty Kurdů. V roce 1980 zaútočil Saddám Husajn na Írán a začala irácko-iránská válka (1980–1988), která stála životy desítek tisíc Kurdů na obou válčících stranách. Mužské obyvatelstvo kurdských kmenů obývajících příhraniční oblasti bylo i ze strategických důvodů (blízkost k frontě a snaha *zbavit se* co nejvíce potenciálně neloajálních Kurdů) vystaveno takřka totální mobilizaci a utrpělo v průměru největší ztráty – zejména na iránské straně.⁹⁾ Kurdové, podněcovaní Teheránem, zintenzivnili partyzánské aktivity proti irácké armádě, což opět zaplatily svými životy tisíce kurdských civilistů obzvláště v konečné fázi války. Saddám Husajn totiž několikrát neváhal použít i chemických zbraní, které byly nasazeny proti desítkám kurdských vesnic. To však opět jen posílilo zoufalé odhodlání Kurdů. V roce 1984 se k iráckým Kurdům přidali i Kurdové turečtí – ozbrojený oddíl Kurdské strany pracujících (PKK) Abdullaha Öcalana, které až do jeho zajetí tureckými bezpečnostními službami v únoru 1999 sváděly s tureckou armádou v jihovýchodních oblastech země prudké boje. Jak se však ukázalo, teroristicko-diverzní metody boje PKK jak proti tureckým vojskům, tak nezřídka i vůči údajným kolaborantům z řad místního kurdského obyvatelstva se nesetkaly s masovou přízní tureckých Kurdů a kolem Öcalana se nesjednotili tureč-

tí Kurdové, jako tomu bylo u iráckých Kurdů a legendárního Mustafy Barzáního. Mnohem větším přínosem patnáctileté činnosti PKK se ale stala skutečnost, že o osudu Kurdů se ve světě začalo diskutovat a idea kurdské suverenity se stala vůdčí myšlenkou kurdské diaspory a liberálně smýšlející veřejnosti na celém světě a také poskytla atraktivní nástroj zejména vládám a jednotlivým politikům usilujícím o oslabení moci Turecka (převážně v Řecku, Sýrii, SSSR, posléze v Arménii, Rusku a v jiných zemích).

„Svobodný Kurdistan“ (1992 – ?)

Spojenecká operace Pouštní bouře v Iráku (1991) se stala další příležitostí pro irácké Kurdy, aby upevnili své pozice v boji proti nenáviděnému Saddámovu režimu. Spojené státy a Velká Británie (na rozdíl od jejich krvavé neutrality za šíitského povstání proti sunnitskému Bagdádu v jižním Iráku ve stejné době, které stálo životy tisíců šíitů zmasakrovaných iráckými oddíly zvláštního nasazení) se přece po určitém váhání rozhodly postavit na stranu Kurdů. Trestná výprava Bagdádu ovšem měla dost času na to, aby zaútočila na jižní kurdské oblasti a obsadila jen všechna důležitá severoirácká města. Na půlmilionu Kurdů tak muselo uprchnout před postupující pravidelnou armádou, převážně do Turecka, odkud pak desetitisíce pokračovaly v trnitě cestě za šťastným životem v evropských zemích a v Americe. Záhy však byl na dvou třetinách severoiráckého území obydleného z větší části Kurdy a za přímé pomoci USA a Velké Británie vytvořen tzv. Svobodný Kurdistan (1992), kde byla vyhlášena bezletová zóna pro irácké letectvo, i když jak Mosul, tak Kirkúk a Irbil stále zůstávaly v rukou arabských ozbrojenců či přímo irácké armády. Třebaže Svobodný Kurdistan se jevil jako *de facto* mandátní území Washingtonu a Londýna (veškerý ústup spojenců z oblasti by zcela jistě přivodil jak lokální arabsko-kurdské krveprolití, tak masivní útok ze strany objektivně mocnější regulární irácké armády s cílem vypořádat se jednou provždy s *kurdskými zrádci*), v oblasti byly vytvořeny orgány samosprávy, vlastní ozbrojené formace (pešmer, pl.- pešmerge, – jdoucí na smrt), začala se utvářet média, atd.¹⁰⁾

Jednotě v iráckém Kurdistanu však bránil kurdský partikularismus. Od roku 1976, kdy se od Demokratické strany Kurdistanu odštěpil Vlastenecký svaz Kurdistanu, vedený největším rivalem Barzáního Džalálem Talabáním, se boj o moc nezřídka vyostřoval, a jakmile se hrozba z jihu zdála být na ústupu, došlo k vyřizování účtů mezi místními kmeny a vůdci, jako za *malé kurdsko-kurdské války* v roce 1994. Tato skutečnost pak značně oslabovala pozice Kurdů v jejich společné věci, neboť nepřítel kurdské jednoty a nezávislosti (zejména Turci a Arabové) toho neváhal využít ve vlastní prospěch.

Otázka, jak sjednotit irácké Kurdy, se tak stala noční můrou pro Američany, kteří sem vysílali v 90. letech nespočet emisarů, a zdá se, že přece jen dosáhli relativně slušných výsledků. V posledních několika letech je totiž patrné, že soupeřící kurdské frakce

značně sblížily své postoje (Demokratická strana Kurdistanu syna zesnulého Mustafy Masúda Barzáního, Vlastenecký svaz Kurdistanu Džalála Talabáního jsou v podstatě identickými stranami se stejnou sociálnědemokratickou orientací a strategickými cíli, rozdíl tvoří jen osobní animozita stranických vůdců a rozdílná kmenová základna *voličů*), a že tedy je moc ve *Svobodném Kurdistanu* (alespoň v současné fázi kurdské suverenity) šťastně rozdělena.

Turecká nespokojenost

Vývoj v *tureckém podbřišku* se nezměnila politikům z Ankary, o čemž jsme již měli možnost se přesvědčit. Obava z vytvoření nezávislého či fakticky nezávislého kurdského státu jižně od vlastních hranic totiž přiměla turecké poslance, aby ve dvou hlasováních po sobě odmítli naléhavé prosby Washingtonu, aby bylo 60 000 amerických vojáků umožněno zaútočit na Irák z tureckého území. (Souhlas byl poskytnut pouze k použití vzdušného prostoru republiky nevojenskými americkými letadly.) Rozhodnutí tureckých poslanců navíc připravilo koalici o možnost soustředěného útoku na Bagdád z kratšího i snadnějšího severního směru. Jelikož bylo v dané situaci nereálné vytvořit útoku schopnou armádu vysazením desetitisícových výsadek, museli se Američané v severním Iráku spoléhat především na kurdské *pešmerge*. Turci totiž docela logicky připouštějí, že by washingtonští stratégové v rámci politiky oslabení Iráku byli ochotni uvažovat o (fakticky) nezávislém či výrazně autonomním statutu iráckého Kurdistanu. Je zřejmé, že Kurdové získali ponaučení z minulé války a nebudou ochotni bez výslovné podpory spojenců riskovat odvetu Arabů, k čemuž by v případě opětovného návratu severního Iráku pod jurisdikci Bagdádu dříve či později došlo. Tato perspektiva by ovšem představovala bezprostřední hrozbu bezpečnosti a jednotě Turecka, neboť by zcela zřejmě posílila separatistické aspirace vlastní kurdské menšiny. Odmítnutím amerického návrhu však přišla Ankara o údajný příslib 30 miliard dolarů od Washingtonu, které by jinak představovaly žádoucí přínos pro stagnující tureckou ekonomiku. Turci se navíc docela logicky obávají, že by v případě vytvoření nezávislého Kurdistanu získali Američané nástroj účinného nátlaku na Turecko, ale perspektivně možná i na Írán i Sýrii, kde rovněž žijí kurdské menšiny.

Koncem března přes opakovaná popírání oficiální Ankara nakonec přiznala, že speciální průzkumný oddíl turecké armády překročil iráckou hranici. Turecký premiér Recep Tayyip Erdogan po několika týdnech, jimž předcházela i návštěva amerického ministra zahraničí Colina Powella a nervózní konzultace s tureckými kolegy, varoval, že v případě dislokace kurdských ozbrojených formací v Mosulu a Kirkúku by si Ankara nechala právo zaútočit na tyto strategické oblasti – vždyť kontrola nad ropnými ložisky v Mosulu a Kirkúku, kde se dobývala mi-

NEVIDITELNÁ VÁLKA

nimálně třetina irácké ropy, je klíčová pro budoucnost vznikajícího kurdského státu. I když turecká armáda v průběhu 90. let několikrát zasáhla do severního Iráku, kde se nacházely vojenské základny PKK, od poloviny 90. let se navíc severně od Mosulu nachází asi desetitisícová jednotka turecké armády, Kurdové důrazně pohrozili, že případná invaze regulérní turecké armády naráží na jejich ozbrojený odpor. Posléze ovšem Američané, kteří rovněž varovali turecké spojence z NATO před invazí (prezident Bush prohlásil: *Velmi jasně Turkům dáváme najevo, aby nezasahovali do severního Iráku*), museli v polovině dubna přesvědčovat Kurdy, aby se urychleně stáhli z právě dobytých měst Kirkúku a Mosulu.¹¹⁾

Perspektivy kurdské nezávislosti: Mezi USA, Tureckem, Iránem a Araby

Osud iráckých Kurdů tak bude do značné míry záležet na tom, jakým způsobem si budou Američané počínat v iráckým dědictvím. Rozhodnou-li se ve Washingtonu pro faktické rozdělení Iráku, ať již pod zámkou vytvoření (kon)federativního státu, zahrnujícího šíitské Araby v jižních oblastech, sunnitské Araby ve středu země a Kurdy na severu (což se zatím zdá být nepravděpodobnější), budou se muset Kurdové delší dobu spoléhat na vojensko-politickou přítomnost USA v zemi jako na záruku proti arabskému revanšismu. Není totiž jisté, že by se příští – jak se předpokládá – demokraticky zvolený (jistě je, že bude arabský, buď sunnitský, nebo spíše šíitský) režim v Bagdádu nesoustředil na úsilí ve prospěch sjednocení irácké arabské vlasti, a v tomto případě by Kurdy čekala další léta boje s početnějším i motivovaným nepřítelem. Přítomnost výrazně proamerické kurdské autonomie v severním Iráku se ale jeví jako trumfová karta Američanů v jejich tradiční středovýchodní politice *biče a cukru*, a sice vůči problematickému Iránu, v poslední době ne příliš *vstřícnému* Turecku, ale v menší míře i Sýrii (je zajímavé, že jak Sýrii, tak Irán zařadil Washington do tzv. *osy zla*), a proto lze i v návaznosti na celou řadu neméně důležitých *nekurdských* faktorů se značnou dávkou jistoty očekávat delší i výraznější přítomnost Spojených států v Iráku.

Nelze zapomínat rovněž na skutečnost, že dospějí-li v Ankaře k závěru, že vývoj jižně od tureckých hranic přímo ohrožuje jednotu a bezpečnost Turecka, bude hrozba invaze v regionu nejmočnější turecké armády reálná, ať již to bude Turkey stát další desetiletí marného čekání na členství v Evropské unii nebo spíše zhoršení vztahů s dosud klíčovým spojencem – Spojenými státy a další značné ekonomické a geopolitické oběti. V této souvislosti nutno poznamenat, že dubnové stažení *pešmerge* z Kirkúku a Mosulu záhy po jejich obsazení lze vnímat spíše jako formální gesto usmíření s Ankarou. V případě potřeby totiž nebude větší problém za pár hodin vrátit kurdské bojůvky do těchto měst, navíc samotní jejich obyvatelé, z převážné části Kurdové, se

mohou chopit svých kalašnikovů a automaticky se stát *pešmerge*.

Nezbytnost kompromisu: Kurdsko-turkmenská federace reálnosti?

Jak za těchto situací obvykle platí, nezbyvá jiné řešení než kompromisní. Zde se sama nabízí perspektiva vytvoření kurdsko-turkmenské federace, jejíž bezpečnost by zaručovalo jak Turecko, tak Spojené státy. Připomeňme, že se tato možnost podrobněji probírala v loňském dubnovém čísle Mezinárodní politiky, tedy rok před spojeneckou invazí. Právě v první polovině loňského roku totiž probíhaly přísně tajné konzultace mezi Washingtonem a Ankarou a z mála informací, které se dostaly ven z diplomatických kuloárů, se dalo soudit, že by Turci v podstatě byli ochotni odstoupit od původního rezolutního odmítání odpojení severních provincií Iráku výměnou za *turkmenizaci* a následnou *turkizaci* iráckého Kurdistanu. *Pokud se tedy v Turecku výslovně mluví o kurdsko-turkmenské federaci – tedy se zastoupením protureckých Turkmenů a za účasti tureckému státu víceméně příznivě nakloněné Demokratické strany Kurdistanu Masúda Barzáního – přirozeně se předpokládá, že zastoupení Turkmenů i Kurdů v koncipované federaci bude 50:50, i když je Turkmenů v současném Iráku i vzhledem k stálým emigracím do Turecka asi pětkrát méně než Kurdů.*¹²⁾ Tento případný útvár, v neposlední řadě tedy jeho ekonomická základna – ropná pole Mosulu a Kurkúku, by měl být podroben přímé kontrole Ankary, která by tak mohla získat permanentní *carte blanche* pro korekturu podoby a konkrétní politiky nového státu.¹³⁾

21. dubna 2003
arslanlik@yahoo.com

¹⁾ Viz Mezinárodní politika, 4/2002 a 12/2002.

²⁾ O problematice kurdských dějin viz např. *Istoria Kurdistanu*, Moskva 1999, *Kurdistan: na peregrestkách istorii i politiki*, Moskva 1994, McDowall, D., *A Modern History of the Kurds*, 1996, Kreyenbroek, Ph. G. and Allison C. *Kurdish Culture and Identity*, London: Zed Books, 1996.

³⁾ O'Ballance, E. *The Kurdish Struggle, 1920–94*, New York 1996.

⁴⁾ Fuccaro, N. *The Lost Kurds: The Yazidis of Modern Iraq*, London & New York 1997.

⁵⁾ Barker, H., Graham, F., *Turkeys Kurdish Question*, Washington 1998.

⁶⁾ „Kurds, Turks, and the Alevi revival in Turkey“, *Middle East Report* 200 (Summer 1996), s. 7–10.

⁷⁾ Ciment, C. *The Kurds, State and Minority in Turkey, Iraq and Iran*, New York 1996, Kendal. „The Kurds Under the Ottoman Empire“ in *A People Without a Country*, Olive Branch Press: New York, 1993.

⁸⁾ William, L. *The Kurdish Republic of 1946*, London 1963.

⁹⁾ „The Kurds between Iran and Iraq“, *MERIP Middle East Report* no. 141 (July–August 1986).

¹⁰⁾ Heller, Mark A. „Iraq's Resentful Shi'a and Kurdish Communities“, in: *Iraq's Road to War*, New York, 1996.

¹¹⁾ *Aksam* (Turecko), 28. března 2003.

¹²⁾ Mezinárodní politika, 4/2002.

¹³⁾ Viz např. stále obnovovanou stránku severoiráckých Turkmenů: <http://www.turkmenelengenclik.8k.com/english.htm>

V minulém článku na téma kontroly obchodu se zbraněmi jsem se zaměřil na téma nesouladu oficiálně povolených vývozu zbraní z České republiky se standardy Evropské unie. V tomto článku se chci věnovat dalšímu závažnému aspektu obchodu se zbraněmi – jejich nelegálnímu vývozu.

Získávání informací o tomto druhu exportu je pochopitelně extrémně obtížné. V tomto článku tedy nepůjde ani tak o detailní popis či odhalení nových konkrétních případů takové kriminální činnosti, ale spíše o popsání prostředí, některých mechanismů a technik, které pachatelé využívají, a poukázání na nedostatky současných kontrolních mechanismů, jež takové chování umožňují.

Nejčastěji je předmětem pozornosti médií i represivních složek černý trh se zbraněmi, který se odehrává přímo v České republice. Jedná se především o ilegální produkci zbraní a jejich zcela nelegální prodej, ve většině případů do rukou podsvětí v České republice nebo v sousedních zemích, především v Německu.

V polovině dubna tohoto roku přinesl například deník MF Dnes informaci o boji pražských kriminalistů proti ilegálním dílnám na výrobu zbraní a pušek na Uherskobrodsku. V okolí České zbrojovky zde policie odhalila nejméně sedm ilegálních dílen, ve kterých se ze zbraní nebo jejich částí vyvážených ze Zbrojovky kompletovaly pistole, pušky a samopaly pro černý trh.¹⁾

Nedlouho předtím stejný deník informoval o jednom z největších ilegálních trhů v České republice, který využívají překupníci ilegálně vyrobených nebo upravených (vypilovaná výrobní čísla, opatření tlumičem) zbraní.²⁾

Ve stejné době média přinesla zprávu o policejním zásahu proti mezinárodní skupině výrobců, pašeráků a překupníků zbraní, kteří podle odhadů policie vyrobili a prodali nejméně stovky kusů ručních zbraní členům podsvětí. Údajně znehodnocené zbraně nakupovali v Maďarsku, na Slovensku je upravovali a pašovali pak do České republiky.³⁾

Tyto případy mají několik společných rysů: zbraně jsou určeny převážně pro místní trh nebo trhy sousedních zemí, jsou vyráběny ze „znehodnocených“ zbraní nebo kompletovány ze součástí zbraní pocházejících od oficiálních výrobců, jsou různým způsobem „podomácku“ upravovány, jedná se o prodeje v řádech desítek, stovek kusů. Případy mají i některé další společné charakteristiky: usvědčení pachatelé jsou často odsuzováni ke směšným trestům (např. pachatelé jednoho z uherskobrodských případů byli odsouzeni k podmíněným trestům mírně přesahujícím jeden rok) a jsou poměrně perzistentní (policejní vyšetřování v okolí České zbrojovky probíhá minimálně od roku 1995, buštěhradská burza je svými obchody také vyhlášená celá léta). Nebezpečný je tento druh obchodu zejména z hle-

Nelegální vývoz zbraní

FILIP
POSPÍŠIL

diska vnitřní bezpečnosti země a z hlediska vnitřní bezpečnosti sousedních zemí. Do oběhu v kriminálním prostředí se totiž dostávají zbraně, jejichž původ lze těžko vysledovat. V posledních letech se rovněž připojuje riziko zneužití těchto zbraní teroristickými skupinami.

Z hlediska mezinárodní bezpečnosti i z hlediska rozsahu nelegálních obchodů jsou však větším rizikem jiné způsoby porušování zákonů související s obchody se zbraněmi. Podstatou těchto nezákonných praktik je, že obvykle začínají jako legální obchody.

Jednu z možných taktik pašeráků zbraní lze označit jako zcivilnění. Zde se obchodníci uchylují v zásadě ke dvěma druhům podvodů. Na jejich počátku může stát prodej přebytečného vojenského materiálu nebo zbraní z některých ozbrojených složek.⁴⁾ Prodávaný materiál může být označen jako nepoužitelný nebo je určen ke znehodnocení. Tento materiál pak firmy bez licenčního řízení vyvázejí jakožto civilní materiál (odpad, náhradní součástky ap.). Přitom zneužívají neznalosti celních orgánů, které zejména při vývozu některých dílů nejsou bez posouzení znalcem schopny odhalit, že jde o vojenský materiál, nebo podobnost až vizuální totožnosti dílů, nebo jejich praktické zaměnitelnosti.⁵⁾

Další metodou „zcivilnění“ ručních a lehkých zbraní je prodej tzv. sportovních a loveckých zbraní. Na tyto druhy zbraní se vztahují podstatně menší omezení týkající se vývozu a licenčního řízení než na zbraně „vojenské“. Ještě v minulém roce, než byly přijaty novelizace několika zákonů týkajících se zbraní a jejich obchodování, přitom nebyly v celních sazebnících taxativně vymezeny pojmy vojenská zbraň a materiál. Určení povahy toho, s čím vlastně obchodují, záviselo mnohdy na libovůli samotného obchodníka.⁶⁾

Pokud se firmám nepodaří vojenský materiál takto „zcivilnit“, přicházejí v úvahu další metody. Jednou z nich je vývoz a prodej většího množství zbraní, než jaký je uveden v licenčním povolení, jehož je firma držitelem. Při tom pravděpodobně dochází ke korupci státních úředníků.⁷⁾ Další možností je pak přímo falšování příslušných vývozních dokladů a dokumentů.

Nejčastějším trikem je ale zřejmě re-export. K této praktice by se daly zařadit i některé z mediálně známějších případů z uplynulých let. Na riziko re-exportů upozorňují také zprávy bezpečnostních služeb.⁸⁾ Jak se příslušné operace provádějí, napovídá případ vývozu letadel do KLDR českou firmou Agroplast.

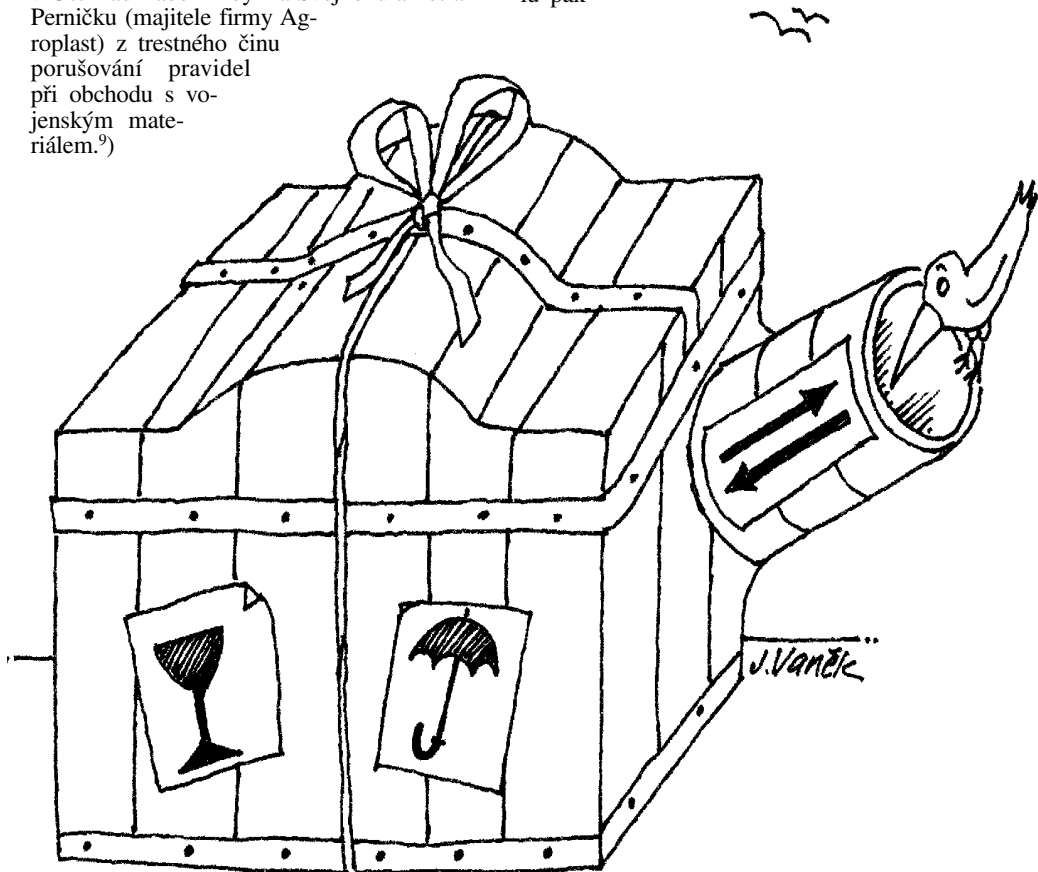
Počátkem roku 1999 podepsala česká firma Agroplast s kazašskou firmou Metalist

smlouvu na zakoupení 40 vojenských letadel MiG-21. Stroje patřily ministerstvu obrany republiky Kazachstán. Převaděčem nákladu byla ruská firma Poljot. Dne 19. března 1999 odletěl nákladní letoun Ruslan s šesti mígy na palubě z kazašské Almaty směrem na Baku. Podle výsledků šetření byla cílovou zemí Severní Korea. Ještě téhož dne byl nákladní letoun Ruslan s šesti rozebranými mígy na palubě a všemi pasažéry zadržen ázerbájdžánskými celníky v Baku, kde doplňoval palivo. Při prohlídce bylo zjištěno, že v Ruslanu není průmyslový materiál, ale zcela bojeschopné stroje, vybavené novými raketnicemi, kanóny atd. a s 16 černými pasažéry. V průvodních dokumentech byla řada neshod, posádka náhle změnila cílové letiště z Bratislavy na Pchjongjang. Ázerbájdžánské tajné služby vyslechly zadržené, mezi nimiž byl občan ČR, předseda firmy Agroplast Zbyněk Švejnoha. Po deseti dnech přijel do Baku moskevský starosta Jurij Lužkov a posádku po jednání s ázerbájdžánským prezidentem Alijevem osvobodil. Mígy byly vráceny Kazachstánu. V červnu 1999 obvinil vyšetřovatelský úřad krajského úřadu vyšetřování v Ústí nad Labem Zbyňka Švejnohu a Petra Perničku (majitele firmy Agroplast) z trestného činu porušování pravidel při obchodu s vojenským materiálem.⁹⁾

V mnoha ohledech podobný případ se stal v dubnu 2001. Od toho předešlého se však podstatně liší výsledkem. České úřady totiž na tomto případě neshledaly nic nelegálního. Co se tehdy vlastně stalo?

V dubnu 2001 bulharské celní orgány zadržely ukrajinské nákladní letadlo Iljušin IL-76 naložené 30 tunami českých zbraní¹⁰⁾ kvůli podezření, že zbraně budou dodány do Eritreje, na niž se tehdy vztahovalo zbrojní embargo OSN.¹¹⁾ Mluvčí Ministerstva obrany ČR později prohlásil, že zásilka zbraní je legální a že českému vývozcovi, společnosti Thomas CZ, byla udělena vývozní licence po předložení dokladu o konečném užití od gruzínského ministerstva zahraničí, v němž se uvádí, že konečným místem určení bude Gruzie. Bulharské orgány se ovšem rozhodly vyšetřit, proč pilot a posádka změnili letový plán z letiště Aspara v Gruzii na letiště Asmara v Eritreji s nákladem, který porušuje zbrojní embargo OSN.¹²⁾ Po uzavření vyšetřování byl náklad 6. června 2001 uvolněn pro dodávku do Gruzie bez vysvětlení hlášených nesrovnalostí mezi zbraněmi s povolením pro prodej a skutečným nákladem.¹³⁾

Reexport zbraní může být pochopitelně proveden celou řadou způsobů, ne jen výše uvedenými. V zásadě však spoléhá na fakt, že není důsledně prováděna kontrola toho, zda oficiální nákupce uvedený firmou v tzv. certifikátu konečného uživatele je skutečně tím, kdo zbraně obdrží a také si je ponechá. Nedostatečná kontrola uváděných konečných uživatelů pak

v praxi znamená, že vlastně nikdo nemůže se zárukou říci, v čích rukou zbraní končí a zda se nedostávají do krizových zemí, států pod mezinárodními embargy nebo třeba do rukou teroristů.

Celkový objem vyvezených zbraní, střeliva a jeho součástí se podle oficiálních statistik v loňském roce přiblížil hodnotě 2,5 miliardy korun.¹⁴⁾ Jaká část tohoto objemu obchodu porušila některá zákonná ustanovení, je těžko říci. Někdejší náměstek ministra vnitra Petr Ibl však v roce 2001 odhadl, že přibližně 10 procent z 50 či 60 českých firem, které se zabývají obchodem se zbraněmi, se nějakým způsobem účastní pochybných obchodů. Ibl vyjádřil názor, že většina firem, které tvoří těchto 10 procent, si plně uvědomuje konečné místo určení jejich zboží a je zkorumpována.¹⁵⁾

S tímto odhadem zapojení českých obchodníků ze zbraněmi do nelegálních obchodů však kontrastuje výsledek проверки provedené v rámci loni přijatého Národního akčního plánu boje proti terorismu. Odborná meziresortní pracovní skupina v gesci Ministerstva průmyslu a obchodu ČR, zaměřená na zvýšení kontrolní činnosti v oblasti zahraničního obchodu s vojenským materiálem, údajně prověřila celkem 132 právnické osoby, přičemž pouze v jednom případě byl dán, z důvodu trestního stíhání člena statutárního orgánu a spoluvlastníků společnosti, podnět k zahájení správního řízení o odnětí povolení k provádění zahraničního obchodu s vojenským materiálem.¹⁶⁾

Takový výsledek проверки se dá vysvětlit asi jen třemi způsoby. Za prvé je možné, že se čeští obchodníci se zbraněmi v posledních letech výrazně polepšili. Druhou možností je, že se bezpečnostní složky z odhadů a zprávách o rizicích nezákonných obchodů se zbraněmi až do loňského roku mýlily. Třetí možností pak bohužel je, že проверка nešla příliš do hloubky.

Je samozřejmě zcela zásadní, do jaké míry v České republice fungují (nebo nefungují) kontrolní orgány určené ke kontrole obchodu se zbraněmi. Jedná se především o činnost a součinnost Licenční správy Ministerstva průmyslu a obchodu, Celní správy, Policie ČR, ministerstva vnitra a bezpečnostních služeb. Jde o to, do jaké míry tyto instituce mezi sebou sdílejí informace o nelegálních obchodech a jejich pachatelích, případně o pokusech o toto jednání, a do jaké míry z těchto informací také vyvozují závěry. Zatím se spíše zdá, že se v přístupu k obchodníkům spokojují spíše s velmi mírným a alibistickým přístupem. Povolování k obchodování se odebrává jen na základě prokázaného porušení zákona. Tento přístup vede při nedostatečné funkčnosti českých orgánů činných v trestním řízení k tomu, že licence mohou využívat i firmy, které jsou mezinárodně vyhlášené svými skandály a pokusy o nelegální vývozy. Úřady přitom jakoby zapomínají na to, že na udělení licence od státu nemají nedůvěryhodné firmy žádný právní nárok.

Pro praxi kontrolní činnosti státu je pochopitelně důležitý i její legislativní rámec. Zde došlo v poslední době k několika posunům. Otázkou však zůstává, do jaké míry dokáže nová legislativa,¹⁷⁾ připravovaná v rámci zostření pravidel pro obchodování se zbraněmi, opravdu v budoucnu zabránit pašování zbraní do krizových oblastí světa, porušování mezinárodních embarg a dodávkám zbraní teroristům. A také, jak rychle si obchodníci dokáží případně vymyslet nové způsoby porušování či obcházení těchto zákonů.

filip.pospisil@pinf.cz

¹⁾ Radek Kedroň: Kraj zasvěcený obchodům se zbraněmi, Mladá fronta Dnes, 19. 4. 2003.

²⁾ Radek Kedroň: Sháníte samopal? Zkuste burzu u Kladna, Mladá fronta Dnes, 2. 4. 2003.

³⁾ Jaroslav Fikar: Kriminální rozprášili zbrojačský gang, Blesk, 3. 4. 2003.

⁴⁾ Např. jen z přebytečných zásob MO bylo v letech 1993–2002 vyřazeno a prodáno na 94 200 kusů ručních a lehkých zbraní, 412 tanků, 130 bojových vozidel a 115 raketometů a děl. Sdělení odboru vztahů s veřejností MO ČR ze dne 3. 10. 2002.

⁵⁾ Výroční zpráva BIS za rok 2000.

⁶⁾ Národní akční plán boje proti terorismu, schválený vládou České republiky 10. dubna 2002.

⁷⁾ Zpráva o situaci v oblasti veřejného pořádku a vnitřní bezpečnosti na území České republiky v roce 2001, MV ČR.

⁸⁾ Výroční zpráva BIS za rok 1998 a 1999.

⁹⁾ Petra Procházková, Martin Mrnka: Česká firma chtěla pašovat desítky vyzbrojených migů. Pašeráky zbraní z Liberce zachránil v Baku moskevský starosta Lužkov, LN, 13. července 1999.

¹⁰⁾ Podle gruzínských úřadů a českého vývoze Thomas CZ obsahovala zásilka pouze houfnice, ovšem české deníky uvedly, že na palubě letadla byl nalezen náklad českých samopalů Kalašnikov, který v seznamu chyběl.

¹¹⁾ ČTK, 17:43 GMT, 1. května 2001; 14:04 GMT, 2. května 2001; „Bulgaria impounds Ukrainian plane loaded with arms“, 29. dubna 2001, www.cnn.com/world.

¹²⁾ Letadlo s nákladem následně dostalo povolení k letu do Gruzie. 12. září 2001 Policie ČR oznámila, že vyšetřování o vývozní transakci, v níž byla jednou ze stran česká společnost Thomas CZ, bylo uzavřeno a že nebylo zjištěno žádné porušení právních předpisů, které v České republice upravují zahraniční obchod se zbraněmi.

¹³⁾ Human Rights Watch Report 2000, www.hrw.org/wr2k2/europe8.html.

¹⁴⁾ Podle údajů Celní správy, http://web.cs.mfcr.cz/

¹⁵⁾ „Český úředník hovořil o vyšetřování nezákonných obchodů českých firem se zbraněmi“, Právo (internetová verze), 9. listopadu 2001, zdroj: David Isenberg's Weapons Trade Observer.

¹⁶⁾ Odpověď na dotaz Mgr. Filipa Pospíšila (ze dne 22. května 2003), vztahující se k problematice kontroly vývozu a dovozu vojenských zbraní a vybavení, civilních zbraní a zboží a technologií dvojího použití, tak, jak je zakotvena v dokumentu Národní akční plán boje proti terorismu, MV ČR.

¹⁷⁾ Zákon č. 119/2002 Sb. (zákon o zbraních), platný od 1. 1. 2003, a jeho novela, která má vstoupit v platnost 1. 1. 2004, k zákonu se vztahující vyhlášky MV ČR, zákon č. 310/2002 Sb. (o ochraně utajovaných skutečností), novela zákona č. 38/1994 Sb. (o zahraničním obchodu s vojenským materiálem) a zákona č. 455/1991 Sb. (živnostenský zákon).

V souvislosti s vojenskou intervencí USA v Iráku se rozpoutala vášnivá debata týkající se její důvodnosti a jejích důsledků pro region a pro mezinárodní vztahy vůbec. Je-li diskutována otázka jejího souladu s mezinárodním právem, spokojí se odpověď zpravidla s prostým konstatováním, že ke každému užití síly v mezinárodních vztazích je potřeba souhlasu Rady bezpečnosti OSN. Mezinárodní právo ale v posledním desetiletí prochází bouřlivým vývojem; jakkoliv se domnívám, že autorizace Rady bezpečnosti je k vojenskému zásahu stále nezbytná, zaslouží si tento problém důkladnější analýzu, která by zohlednila i současný vývoj v doktrínách humanitární intervence, sebeobranu a „mlčky“ daného zmocnění Radou bezpečnosti.

Současné mezinárodní právo

Jádrum dnešního mezinárodního práva je bezesporu Charta Spojených národů (Charta)¹⁾. Závazky, které ukládá svým signatářům, de facto tedy všem státům, nelze žádným způsobem obejít – Charta především sama stanoví, že jí založené závazky mají přednost před jakýmkoli jinými závazky podle jiných mezinárodních smluv (čl. 103). Krom toho, některé její části jsou obecně považovány za součást *ius cogens*, tedy souboru norem mezinárodního práva, které jsou přijímány a uznávány mezinárodním společenstvím států jako celkem za normy, od nichž není dovoleno se žádným způsobem a za žádných okolností odchýlit.²⁾ Za takovou normu jsou považována i ta ustanovení Charty, která zakazují užití síly.

Charta jednoznačně stanoví, že „všichni členové se vystříhají ve svých mezinárodních stycích hrozby násilím neb použití násilí...“ (čl. 2(4)). Z tohoto pravidla jsou stanoveny pouze dvě výjimky³⁾, a to:

- přirozené právo na sebeobranu proti ozbrojenému útoku (čl. 51) a
- akce, kterou podniká Rada bezpečnosti, aby byl zachován nebo obnoven mezinárodní mír a bezpečnost (čl. 42).

V souvislosti s růstem významu, který je v mezinárodních vztazích přikládán ochraně základních lidských práv, je někdy uváděna ještě třetí výjimka ze zákazu užití síly, tzv. **humanitární intervence**.

Tyto výjimky budou rozebrány v následujících kapitolách.

Mandát Rady bezpečnosti

1. Role Rady bezpečnosti a její vývoj

Rada bezpečnosti nese základní odpovědnost za zachování míru a bezpečnosti ve světě (čl. 24(1)). Charta jí k tomu ve své VII. kapitole – *Akce při ohrožení míru, porušení míru a činech útočných* – dává rozsáhlé pravomoci. Výhradně Rada bezpečnosti je oprávněna posoudit, zda k ohrožení nebo porušení míru anebo k útočnému činu vůbec došlo (čl. 39). Současně má rozhodnout o opatřeních vedoucích k zachování nebo obnovení míru a mezinárodní bezpečnosti. Těmito opatřeními může být i akce podniknutá námořními, leteckými nebo pozemními silami (čl. 42), tedy ozbrojená intervence.

Ozbrojená intervence a mezinárodní právo

MICHAL PETR

Charta předpokládá, že ozbrojenou intervencí povede a provede sama Rada bezpečnosti (zejména čl. 43–47), případně že k tomu pověří zvláštní mezinárodní organizaci (čl. 53).⁴⁾ V případě *Operace Pouštní bouře* (1991) však Rada bezpečnosti přijala odlišný model: ve své rezoluci⁵⁾ zmocnila všechny státy, aby k prosazení předchozích rezolucí RB použily *všech nezbytných prostředků*⁶⁾. Tato eufemistická formulace je nyní všeobecně vykládána tak, že Rada bezpečnosti zmocňuje *ad hoc* vytvořenou koalici států („*coalition of the willing states*“) k ozbrojené intervenci.

V následujících letech byl už využíván pouze tento model – Rada bezpečnosti označila určitou situaci jako hrozbu pro mezinárodní mír a bezpečnost a vyzvala k její nápravě; nebyla-li tato hrozba ve stanoveném termínu odstraněna, zmocnila Rada členy OSN, aby ji odstranili sami, za užití všech nezbytných prostředků. Určitá skupina států pak provedla ozbrojený zásah.⁷⁾

Ačkoliv Charta takový postup výslovně nepředvídá (a Rada bezpečnosti ve svých rezolucích pouze vágně odkazuje na VII. kapitulu,⁸⁾ je užití síly za těchto okolností světovým společenstvím bez výhrad přijímáno, a stalo se tedy součástí norem mezinárodního práva.

2. Zmocnění dané „mlčky“

Mandát daný Radou bezpečnosti v případě *Operace Pouštní bouře* však nebyl prost problému: Rada především nestanovila žádné limity, ve kterých mají být „všechny nezbytné prostředky“ uplatněny, ani jak daleko do budoucna zmocnění sahá.

Právě mlčky daným zmocněním („*implied authorization*“) bylo původně ospravedlňováno vytvoření bezletových zón v Iráku a s tím spojené letecké akce, včetně rozsáhlé *Operace Pouštní liška* (1998) a náletů, na jaře roku 2001. Příslušné rezoluce⁹⁾ výslovně užití „všech nezbytných prostředků“ nezmiňovaly, pouze odkazovaly na rezoluce předěšlé. Užití síly v těchto případech se setkávalo s čím dál větším odporem mezinárodního společenství, a skončilo v zásadě s podporou výlučně ze strany USA a Velké Británie; ta se navíc později teorie „mlčky“ daného zmocnění vzdala, a začala své akce zdůvodňovat jako humanitární intervenci.¹⁰⁾

Dalším kontroverzním příkladem „mlčky“ daného souhlasu je ozbrojená intervence NATO v Kosovu (1999).¹¹⁾ Příslušné rezoluce¹²⁾ pouze identifikují „nebezpečí pro mezinárodní mír a bezpečnost“, o zmocnění k užití „všech nezbytných prostředků“ však mlčí. Rovněž tato akce byla sou-

časně zdůvodňována jako humanitární intervence.

Výše zmíněné příklady „mlčky“ daného souhlasu zde není možno dostatečně rozebrat. Vzhledem k negativním reakcím a protestům, které v mezinárodním společenství užití síly bez *výslovného* zmocnění Radou bezpečnosti vyvolalo, mi však nezbyvá než dovést, že „hledání“ mandátu Rady bezpečnosti za pomoci extenzivního výkladu jejích rezolucí současné mezinárodní právo nemožňuje, a že tedy každé užití síly, které bylo „mlčky“ daným souhlasem zdůvodněno, zůstává porušením mezinárodního práva.

Sebeobrana

Druhou výjimkou ze zákazu užití síly v mezinárodních vztazích je přirozené právo na sebeobranu před ozbrojeným útokem (čl. 51). Nový význam dostalo toto ustanovení po teroristických útocích v USA 11. září 2001.

Tento útok pokládaly Spojené státy od počátku za válečný akt, který se setkal s téměř všeobecným odsouzením. Spojeným státům se dostalo široké podpory mezinárodního společenství. Rada bezpečnosti v této souvislosti vydala už 12. září rezoluci,¹³⁾ ve které teroristické útoky jednomyslně odsoudila. Tato ani následující rezoluce ale neobsahovaly výslovný mandát k ozbrojené intervenci – mezinárodní terorismus byl pouze označen za hrozbu pro mezinárodní mír a bezpečnost s tím, že Rada bezpečnosti je rozhodnuta všemi prostředky s tímto nebezpečím bojovat. Současně potvrdila přirozené právo států na sebeobranu.

Následná ozbrojená intervence v Afghánistánu se opírala právě o právo na sebeobranu: v dopise stálého zástupce USA při OSN se uvádí,¹⁴⁾ že USA spolu s dalšími státy využívají v souladu s článkem 51 Charty svého přirozeného práva na sebeobranu v důsledku ozbrojených útoků ze dne 11. září 2001. Rada bezpečnosti, a později řada dalších států, jim znovu potvrdila plnou podporu.

Na tomto příkladu je vidět posun, který mezinárodní právo za deset let od *Operace Pouštní bouře* prodělalo: v případě Iráku Rada bezpečnosti přirozené právo na sebeobranu rovněž potvrdila, vlastní vojenský zásah ale proběhl na základě zvlášť uděleného, výslovného zmocnění Rady. Operace v Afghánistánu, svým rozsahem i svými důsledky značně přesahující rámec, ve kterém se podle tradičních představ má sebeobrana pohybovat – zejména že nesmí směřovat dále než k obnovení stavu *quod ante* – proběhla jako operace čistě sebeobraná.

Tato skutečnost by mohla v budoucnu vést k situaci, že právě sebeobrana proti útokům mezinárodního terorismu by se stala hlavním zdůvodněním ozbrojených intervencí. Obávám se, že takové zdůvodnění rozsáhlých operací by mohlo být, už vzhledem k vágnosti pojmu „mezinárodní terorismus“, zneužíváno, a mohlo by vést k značnému nárůstu počtu ozbrojených intervencí, zjevně nad rámec mezí, které Charta svými ustanoveními o sebeobraně předpokládala.

V případě vojenského zásahu v Iráku bez výslovného mandátu Rady bezpečnosti se Spojené státy práva na sebeobranu dovolávaly. Vzhledem k odporu, který takový zásah v mezinárodním společenství vyvolal, bylo zapotřebí precedent Afghánistánu znovu revidovat.

Sebeobrana tak podle mého názoru zůstane výjimečným prostředkem k časem i rozsahem omezené bezprostřední reakci na válečný akt.

Humanitární intervence

Pojem „humanitární intervence“ Charta nezná a jeho obsah je definován jen doktrinárně, obvykle jako užití síly proti státu, který závažným způsobem porušuje základní práva svých občanů, případně takovému porušování práv nebrání nebo bránit není schopen.¹⁵⁾ jako výjimečné řešení kritické situace rozměrů humanitární katastrofy, kterou za daných podmínek není možno řešit nenásilnými prostředky.

Nenasílné řešení sporů, základní maxima mezinárodních vztahů, se totiž v případě humanitární intervence dostává do rozporu s ochranou základních lidských práv,¹⁶⁾ jejichž význam v posledních desetiletích neustále narůstal. Objevují se už argumenty, že ochrana lidských práv je požadavek natolik významný, že je schopen prolomit koncepci státní suverenity, k jejíž ochraně byl zákaz užití síly formulován a která byla po staletí základním pojmem mezinárodního práva.

Jelikož Charta žádná speciální ustanovení o humanitární intervenci neobsahuje, je třeba ji posuzovat podle obecných ustanovení o užití síly v mezinárodních vztazích, které je, až na dvě výše uvedené výjimky, zakázáno. Jelikož se v případě humanitární intervence zjevně nejedná o sebeobranu, byla by možná jen s mandátem Rady bezpečnosti.

V příkladech uváděných výše (bezletové zóny v Iráku a Kosovu) mandát Rady bezpečnosti dán nebyl, a možnost jeho právně relevantního udělení „mlčky“ jsme již zamítli (ačkoliv se ho státy, které ozbrojené zásahy prováděly, rovněž dovolávaly). Argumentace zúčastněných států se proto pohybovala v intencích humanitární intervence: ozbrojeného zásahu je třeba v naléhavém zájmu civilního obyvatelstva, jehož základní lidská práva jsou v masovém měřítku porušována a jemuž se žádným jiným způsobem nemůže dostat efektivní obrany.

Tato argumentace se v případě Kosova setkala se silnou kritikou; výsledkem bouřlivé debaty je převládající názor, že tzv. humanitární intervence samostatným důvodem k užití síly není.¹⁷⁾

Budoucí ozbrojené intervence

Vzhledem k uvedeným skutečnostem se domnívám, že přes všechny vývoj, ke kterému v posledním desetiletí v mezinárodních vztazích došlo, zůstává role OSN a zvláště Rady bezpečnosti neoslabena a že k provedení ozbrojeného zásahu je i nadále třeba výslovného mandátu Rady bezpečnosti, formulovaného jako zmocnění k užití všech prostředků nezbytných k odstranění hrozby pro světový mír a bezpečnost. Domnívám se, že nedojde k dalšímu rozšiřování výkladu práva na sebeobranu, a že sebeobrana zůstane zcela výjimečným, rozsahem omezeným prostředkem řešení bezprostřední krize.

Otázkou do další debaty zůstává, zda je Rada bezpečnosti ve své současné podobě schopna odpovědnosti, která je na ni takto kladena, dostát. I v tomto světle asi bude docházet k formování doktríny humanitární intervence, jež se eventuálně může v důvod pro užití síly vyvinout.

akade.mike@tiscali.cz

¹⁾ Vyhl. MZV č. 30/1947 Sb. ze dne 16. ledna 1947 o Chartě Spojených národů a statutu Mezinárodního soudního dvora, sjednaných dne 26. června 1945 na konferenci Spojených národů o mezinárodní organizaci, konané v San Franciscu.

²⁾ Srovnej čl. 53 Vídeňské úmluvy o smluvním právu.

³⁾ Nebereme zde v potaz překonaná ustanovení článků 53 a 107 Charty, ani teoretickou možnost souhlasu států, proti němuž by měl zásah směřovat.

⁴⁾ V Evropě se za takovou organizaci považuje OBSE.

⁵⁾ SC Res. 678 (1990).

⁶⁾ „Authorizes Member States ... to use all necessary means to uphold and implement resolution 660 (1990) and all subsequent relevant resolutions and to restore peace and security in the area.“

⁷⁾ Srovnej např. situaci v Somálsku (1992), Rwandě (1994) nebo bývalé Jugoslávii.

⁸⁾ „Acting under Chapter VII. ...“

⁹⁾ Srovnej zejm. SC Res. 687 (1991), 688 (1991), 1154 (1999) a 1205 (1999).

¹⁰⁾ Srovnej např. Gray: *From Unity to Polarization: International Law and the Use of Force against Iraq*, *European Journal of International Law (EJIL)*, Vol. 13 (2002) No. 1.

¹¹⁾ V podrobnostech např. Cassese: *Ex iniuria ius oritur: Are We Moving towards International Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community?* *EJIL*, Vol. 10, No. 1; Kirsch: *Legality, Morality, and the Dilemma of Humanitarian Intervention after Kosovo*. *EJIL*, Vol. 13, No. 1; Simma: *NATO, the UN and the Use of Force: Legal Aspects*. *EJIL*, vol. 10, No. 1.

¹²⁾ Srovnej zejm. SC Res. 1199 (1998), 1203 (1998) a 1244 (1999).

¹³⁾ SC Res. 1368 (2001).

¹⁴⁾ www.un.int/usa/s-2001-946.htm

¹⁵⁾ Srovnej např. Murphy: *Humanitarian Intervention. The United Nations in an Evolving World Order*. University of Pennsylvania, 1996, s. 11.

¹⁶⁾ Charta sama označuje za cíl Spojených národů mimo jiné i „podporování a posilování úcty k lidským právům a základním svobodám“ (čl. 1(3)).

¹⁷⁾ V podrobnostech srovnej např. odkazy uvedené v poznámce 10; NATO: *Kosovo – one year on – Achievement and Challenge*. 2000, NATO; Krieger (ed): *The Kosovo Conflict and International Law. An Analytic Documentation 1974–1999*. 2001, Cambridge University Press, a další.

Francie

po válce v Iráku

JAN EICHLER

V souvislosti s válkou v Iráku se nebývale vyhotily rozdíly mezi francouzskými a americkými politiky – dokonce v takové míře, že se vážně zhoršily vztahy mezi oběma zeměmi. Dnes se ukazuje, že každá strana se v něčem zmýlila a v něčem zase měla pravdu. Přesto však návrat k dřívější úrovni vzájemných vztahů bude složitý. Nadále totiž přetrvávají zásadní neshody v otázce, jak čelit hrozbě současného terorismu.

Rozdíly v prioritách

Již při záříjovém jednání v roce 2001 se projeví první francouzsko-americké rozdíly v přístupu k boji proti terorismu. Prezident Chirac spolu s tehdejšími ministrem zahraničí Védriem (PS – Socialistická strana) žádal, aby se americká odpověď omezila jenom na Afghánistán a aby se nerozšiřovala na Sýrii a Irák, o kterých se již 13. září 2001 zmiňoval vlivný náměstek ministra obrany Paul Wolfowitz. Na záříjovém jednání ve Washingtonu se znovu potvrdila vážnost americko-francouzských rozdílů v hodnocení priorit boje proti terorismu.

Oba francouzští politikové při tomto jednání zopakovali jednu ze základních tezí francouzského přístupu k problematice současného globálního terorismu. Podle ní základní příčina současného terorismu spočívá v palestínsko-izraelském konfliktu. Dokud nebude konflikt vyřešen, říkají Francouzi, nelze vymýtit hrozbu terorismu. To je pravý opak náhledu současné americké administrativy, která je přesvědčena, že blízkovýchodní konflikt je nikoli příčinou, nýbrž výsledkem nenávislného a agresivního působení fundamentalismu a terorismu. Z toho pak vyplývá závěr, že nejprve je třeba rozbít síť globálních teroristů, svrhnout nejnebezpečnější diktátorské režimy v arabském světě, které podporují terorismus, a zejména zamezit sebevražedným atentátům proti Izraeli, a teprve potom lze vyřešit izraelsko-palestínský konflikt. Olivier Roy, jeden z nejuznávanějších islamistů v západním světě, je přesvědčen, že diktátorské režimy Saddáмова typu jsou, v rozporu s oficiálními deklaracemi USA, nejslabšími články tzv. osy zla, a proto také budou prioritními cíli amerických úderů vypočítaných na zásadní mocensko-politické změny v arabském světě.¹⁾

Nesouhlas s konstrukcí osy zla

Významným mezníkem ve vývoji francouzských přístupů k politice USA se stal Bushův projev z 29. ledna 2002. Prezidentovu konstrukci „osy zla“ označil tehdejší ministr zahraničí Védriem za „naivní a zjednodušující“. V té době již ve Francii převládal názor, který Dominique Moisi z pařížského Ústavu mezinárodních vztahů (IFRI) vyjádřil

slovy, že v boji proti terorismu „Američané pojmají bezpečnost ve vojenském smyslu slova a bojují proti příznakům zla. Evropané zase trvají na tom, aby se k tomuto přístupu připojoval i politický rozměr, odmítají bojovat proti příznakům zla, aniž by se přitom usilovalo o postižení jeho kořenů.“²⁾

Na nesouhlasu s Bushovým pojetím boje proti „ose zla“ se nic zásadního nezměnilo ani po výrazných mocensko-politických změnách, k nimž ve Francii došlo po loňských parlamentních a prezidentských volbách. Výsledky těchto voleb dále upevnily postavení prezidenta Chiraka a potvrdily jeho určující vliv nejen na vnitřní, ale i na zahraniční politiku. V době od září do konce roku 2002 se francouzská diplomacie soustředila především na hledání mírového řešení iráckého problému. Nebyla to přitom ani zdaleka jenom záležitost nejužšího exekutivního vedení. Prezident a ministr zahraničí získali jasnou podporu v říjnové debatě v Národním shromáždění. Všechny parlamentní strany schválily jejich nesouhlas s přístupem americké administrativy, zejména pak s rozhodnutím k preemptivnímu vojenskému zásahu proti Iráku. Právce i levice se naprosto shodly v názoru, že při řešení iráckého, ale také blízkovýchodního konfliktu musí nezastupitelnou úlohu sehrát Rada bezpečnosti OSN. Parlamentní strany zároveň s tím vyjádřily podporu zásadě dvou rezolucí, kterou poprvé vyhlásil prezident Chirac dne 9. září 2002.³⁾

Souhlas s odzbrojením Saddáмова režimu, nesouhlas s vojenským úderem

Francouzská politika vůči Iráku se zakládala na třech základních zásadách kolektivní bezpečnosti. Podle zásady stability neměl případný zásah obsahovat rizika nových střetů a konfliktů v arabském světě. Zásada spravedlnosti byla vysvětlována tak, že případné silové řešení nesmí vytvořit nové pocity křivdy, které nakonec vedou k revoltě, k nepokojům a k násilí. A konečně zásada kolektivní odpovědnosti byla pojmána jako záruka nezbytné legitimnosti zásahu, při němž se bude rozhodovat nejen o Iráku, ale také o nové podobě mezinárodních vztahů.

Francouzský prezident, premiér i ministři zahraničí vyjádřili jednoznačný souhlas s úsilím o odzbrojení Husajnova režimu. Již od konce loňského roku však jednoznačně upřednostňovali politické a diplomatické metody nátlaku před vojenským úderem. Vynaložili značné úsilí k prosazení rezoluce RB OSN č. 1441 a trvali na tom, aby případné rozhodnutí použít sílu bylo schváleno na dalším jednání Rady bezpečnosti OSN na základě zprávy inspektorů. Usilovali o získání co největší podpory dalších států, zejména pak partnerů z Evropské unie. Ve snaze předejít tradičnímu podezření z antiamerikanismu zdůrazňovali, že Francie má stejné cíle jako USA a že se odlišuje pouze ve způsobu, jakým jich chce dosáhnout. Nejbližším spojencem se stala Spolková republika Německo. Prezident Chirac se shodl s kancléřem Schröderem, že Irák se musí zříci všech svých zbraní hromadného ničení a že musí umožnit bezpodmínečný návrat inspektorů. Odmítl takovou rezoluci OSN, která by od počátku dávala možnost automatického použití ozbrojené síly.

Ještě na počátku ledna 2003 se mohlo zdát, že Francie svou účast na zásahu v Iráku nevyklučuje. Dne 7. ledna 2003 prezident Chirac ve svém projevu před generalitou poprvé použil slovo válka a zdůraznil, že „vojáci musí být připraveni na všechny možnosti“.⁴⁾ Tím jako by naznačoval, že si je vědom rizik neúčasti – Francie by ztratila věrohodnost jako spojenec v rámci NATO a připravila by se o možnost ovlivnit poválečné uspořádání v Iráku. Téhož dne odpoledne však při setkání se zástupci diplomatického sboru zopakoval stanovisko, že o případném nasazení síly musí rozhodnout Rada bezpečnosti OSN. K tomuto stanovisku se pak veřejně připojil i premiér Raffarin. Ve vystoupení před poslanci Národního shromáždění 14. ledna 2003 vyhlásil: „Přejeme si, aby odzbrojení Iráku bylo dosaženo na úrovni práva a cestou práva.“⁵⁾ Tím potvrdil zamítavé stanovisko Francie k záměru Spojených států na vojenské svržení Saddámov režimu.

Vážné zhoršení vztahů s americkými politiky

Zlomovou událostí se stala francouzská iniciativa na jednání ministrů zahraničí zemí Rady bezpečnosti OSN o problematice terorismu. Jejím iniciátorem byl ministr Dominique de Villepin, který ji svolával z titulu funkce předsedajícího zasedání RB OSN. Ten naléhavě zval amerického ministra zahraničí Collina Powella s tím, že se bude jednat o obecných problémech a úkolech boje proti terorismu. Na závěrečné tiskové konferenci 20. ledna však překvapivě vyhlásil: „Nic dnes neopravňuje vojenský zásah.“ Jeho americký partner si takové jednání vysvětlil jako „politickou léčku“, která navíc zhoršila jeho pozici uvnitř Bushovy administrativy.⁶⁾

Vztahy mezi americkými a francouzskými politiky se pak dále zhoršovaly. Nejen proto, že Francie nadále odmítala vojenský zásah v Iráku, ale především z toho důvodu,

že vyvíjela nátlak na nestálé členy Rady bezpečnosti OSN, aby nehlasovali pro rezoluci, která by dala mandát k vojenskému zásahu dříve, než svou práci skončí zbrojní inspektoři OSN. V tomto směru se ale francouzští politikové v zápalu boje dopustili jedné nesporné chyby. Výstižně to vyjádřil bývalý ministr zahraničí Hubert Védrine, když vedle ocenění zásadního postoje Chirakovi a de Villepinovi oprávněně vytkl, že velkým nasazením při vytváření „fronty odporu“ vyvolávali dojem, že bojují za zachování stávajícího statu quo v OSN, který už je neudržitelný. Tím si, byť to neměli v úmyslu, omezili manévrovací prostor a připravili se o možnosti větší podpory.⁷⁾

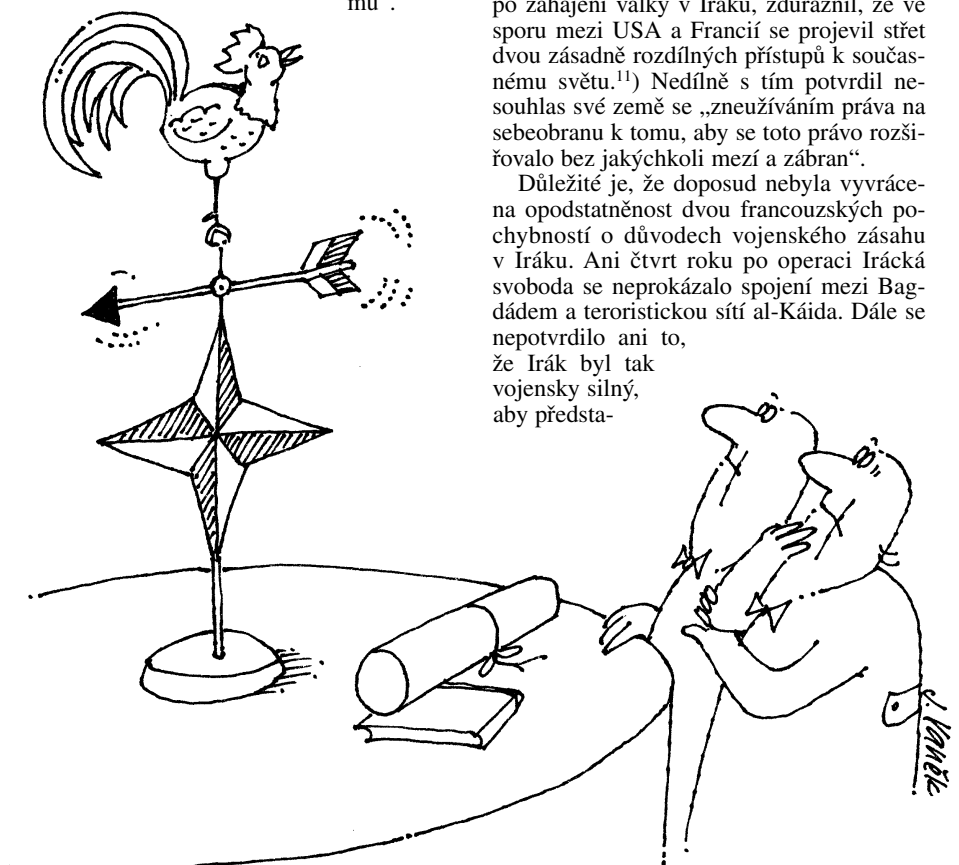
Přetrvávající odpor Francie postupně donutil americké politiky k výrazné změně jejich politického diskursu. V posledním čtvrtletí roku 2002 především prezident Bush soustavně vydával Irák za bezprostřední, záměrnou a naléhavou vojenskou hrozbu pro USA, jejich ozbrojené síly v zámoří a také pro jejich spojence. Například ve svém projevu 5. října 2002 označil irácký režim za „vážné a narůstající nebezpečí pro Ameriku“⁸⁾. O dva dny později výslovně řekl, že „Saddám Husajn je nebezpečím pro mír“ a že irácká hrozba je „nejvážnější hrozbou naší doby soustředěnou na jednom místě“. Dále vyhlásil, že Irák vlastní biologické a chemické zbraně a že jaderné zbraně by mohl získat do jednoho roku, a tím by byl překročen děsivý horizont. Z toho pak vyvodil alarmující závěr, že Spojené státy mají „povinnost zabránit nehoršímu“.

Dramatická vyhlášení prezidenta Bushe a jeho administrativy vyvolávala nedůvěru francouzského prezidenta Chiraka a ministra de Villepina. Pod tlakem jejich požadavků na předložení konkrétních důkazů se nakonec zásadně změnilo samotné zdůvodnění útoku na Irák. Komuniké z azorské schůzky už smysl zásahu vysvětlovalo slovy, že „irácký lid si zasluhuje, aby byl osvobozen od diktátorského režimu“. V tomto období se už obě strany, tedy USA a Francie, navzájem čím dál více podezřívaly z nedostatečné ochoty k dosažení shody. Nakonec „šlo čím dál méně o racionalitu společného postupu a čím dál tím více o vlastní sebepotvrzení tváří v tvář druhému“.⁹⁾ Francouzi podezřívali Američany, že jim nejde o odzbrojení, ale o válku. Ti zase namítali, že Francouzům také nejde o odzbrojení, ale o mír a o zachování Saddámov režimu. Výsledkem takového vývoje nemohlo být nic jiného než další umocnění špatných vztahů nejen mezi dvěma prezidenty, ale nakonec i mezi oběma zeměmi.

Kdo se víc mýlil?

Na odmítavém stanovisku k válce v Iráku Francie setrvala i po zahájení akce Irácká svoboda. Prezident Chirac dne 21. března 2003 na vrcholné schůzce státníků Evropské unie v Bruselu vyhlásil, že „Francie neschválí žádnou rezoluci, která by směřovala k legitimizaci vojenského zásahu a která by americkým a britským účastníkům války dala administrativní pravomoci v Iráku“.¹⁰⁾ Ministr D. de Villepin ve svém vystoupení na londýnském IISS 27. března, tedy týden po zahájení války v Iráku, zdůraznil, že ve sporu mezi USA a Francií se projevil střet dvou zásadně rozdílných přístupů k současnému světu.¹¹⁾ Nedělně s tím potvrdil nesouhlas své země se „zneužíváním práva na sebeobranu k tomu, aby se toto právo rozšiřovalo bez jakýchkoli mezí a zábran“.

Důležité je, že doposud nebyla vyvrácena opodstatněnost dvou francouzských pochybností o důvodech vojenského zásahu v Iráku. Ani čtvrt roku po operaci Irácká svoboda se neprokázalo spojení mezi Bagdádem a teroristickou sítí al-Káida. Dále se nepotvrdilo ani to, že Irák byl tak vojensky silný, aby předsta-

VZTAHY A PROBLÉMY

voyal vážnou a naléhavou vojenskou hrozbou pro bezpečnost USA a jejich spojenců v NATO. Na druhé straně průběh operace Irácká svoboda nepotvrdil přesvědčení francouzských politiků, že mírové jednání na základě práce inspektorů OSN by bývalo bylo „nejrychlejší a nejúčinnější cestou k odzbrojení iráckého režimu“. Naopak, válka se ukázala být řešením rychlejším a snadnějším.

Pokud jde o francouzské znepokojení nad střednědobými a dlouhodobými důsledky vojenského svržení režimu Saddáma Husajna, je zatím brzo na jejich hodnocení. Teprve další vývoj ukáže, zda skutečně dojde k destabilizaci oblasti Perského zálivu, zda za nějaký čas budou, či nebudou následovat odvetné teroristické útoky a zda mezinárodní právo zcela ztratí kontrolu nad používáním vojenské síly k dosahování mocensko-politických cílů v rozvojovém světě.

Rozdíly zůstávají i po Evianu

Nejvyšší francouzští politikové jednoznačně podpořili a nadále podporují mezinárodní úsilí zaměřené na politiku nešíření zbraní hromadného ničení (ZHN) (politics de non-prolifération/ non-proliferation policy). V tom se tedy naprosto shodují s politiky Spojených států. Zásadní rozdíl spočívá v tom, že Francouzi zatím odmítají protiproliferační politiku (counter-proliferation policy). Jsou proti takovému pojetí preempce, podle něhož lze nepřátelského proliferátora jednostranně, bez souhlasu Rady bezpečnosti OSN označit za naléhavou a bezprostřední hrozbu a na základě toho na něj udeřit ještě dříve, než dokončí budování svého potenciálu zbraní hromadného ničení.

Napětí mezi americkými a francouzskými politiky, a zejména pak mezi prezidenty obou zemí nadále přetrvává a ventiluje se cestou nepřímých nárazů a poselství. Americký prezident využil návštěvy koncentračního tábora Osvětim k tomu, aby znovu potvrdil své krédo o nezbytnosti boje proti zlu, „které skutečně existuje, které musíme nazývat pravým jménem a proti kterému musíme bojovat“. Za nepřítel bylo jedna přitom označil „smrtonosnou kombinaci“ teroristických skupin, diktátorských režimů a nenávislné ideologie. Opětovně tak dal velmi důrazně najevo, že v boji proti terorismu, který uplatňuje nepřímou strategii, budou USA pokračovat ve své strategii přímé konfrontace.

Jacques Chirac vzápětí odpověděl v Evianu, na summitu G 8, kde se naplno prosadil jako režisér a herec v hlavní roli. Zaujal už tím, že začátek schůzky pojml jako „rozšířený dialog“, na který přizval zástupce dalších 19 zemí světa, zejména pak brazilského a čínského prezidenta a dále státníky z několika tzv. nastupujících zemí Afriky, Asie a Latinské Ameriky. Volba pozvaných přitom vůbec nebyla náhodná. S brazilským prezidentem si Jacques Chirac notoval v tlaku na konkrétní opatření v boji proti hladu. Plně podpořil jeho návrh, aby se na tento

účel vyčlenila určitá část ze zisků plynoucích z globalizace. Čínský prezident zase patří k těm státníkům, kteří nejvřeleji podporují Chirakův důraz na vytvoření vyváženého multipolárního světa, spočívajícího především na dialogu kultur a na náležitém vlivu mezinárodních organizací. A afričtí politikové s Chirakem bezvýhradně souhlasí, když podtrhuje nutnost pokračovat v programu Nového partnerství pro rozvoj Afriky (NEPAD).

Ve všech výše uváděných směrech se Chirakův přístup výrazně odlišuje od strategie americké administrativy, kterou na samém konci května znovu potvrdil viceprezident Cheney v projevu k absolventům vojenské akademie ve West Point slovy, že „pokud dnes někdo ve světě pochybuje o vážnosti Bushovy doktríny, měl by si připomenout osud Tálibánu v Afghánistánu, nebo režimu Saddáma Husajna v Iráku“.¹²⁾ Naproti tomu řada pasáží Chirakova projevu v Evianu byla koncipována jako veřejné vyjádření skrytých výhrad k politice Bushovy administrativy.¹³⁾ Chirac ale klade důraz nikoliv na projevy a příznaky napětí ve světě, ale především na jeho hluboce zakořeněné příčiny. Snaží se jít ke zdrojům. Vychází přitom z dlouhodobých zkušeností své země, které ukazují, že přímá strategie za použití vojenských represivních nástrojů může být účinná především jako akt msty. Je také nejrychlejší cestou k likvidaci nepřátelských režimů a jejich nahrazení režimy přijatelnějšími. Nemůže ale být řešením ani dlouhodobým, ani všeobecně uplatnitelným.

Jisté jsou dnes dva výsledky. Prvním z nich je pokračující úsilí o zachování úlohy OSN v současném světě. Francie přitom nebude bránit reformám, zejména pak rozšíření počtu stálých členů. Již dnes se připravuje, že jejími partnery v Radě bezpečnosti OSN by se mohly stát SRN, Japonsko, Indie, jedna arabská, jedna africká a jedna latinskoamerická země. Zároveň s tím lze očekávat, že Francie bude pokračovat v iniciativách na takovou úpravu práva na vměšování do vnitřních záležitostí diktátorských států, která by stanovila jasná mezinárodně platná a závazná pravidla hry. Jejím cílem bude zabránit tomu, aby se zásahy tohoto druhu staly záležitostmi nejsilnějších států světa, postupujících bez ohledu na zájmy mezinárodního společenství.¹⁴⁾

Druhým výsledkem je pokračující důraz Francie na vytvoření společné evropské politiky a podpora ustavení palestinského státu. Bude přetrvávat i její nesouhlas s myšlenkou na „vnucování demokracie zvenčí“, která je vytýkána současné americké administrativě. Ta zase asi nedokáže zapomenout, že Chirac a D. de Villepin se neomezili jen na nesouhlas s americkou strategií, ale že navíc organizovali frontu mezinárodního odporu. Návrat k dřívějším vztahům bude velmi pomalý, překonávání vzájemného odcizení a nedůvěry bude velice obtížné.

Řada překážek objektivního, ale především subjektivního charakteru bude spojena se snahou Francie o získání podílu na pová-

lečné obnově Iráku. Jako příznivý faktor objektivního charakteru působí dosavadní zkušenosti. Carl Bildt na počátku května velmi náležitě připomněl, že po válkách, jako byla v Iráku, „se hlavní výzvou stává nikoli obnova, ale vybudování státu“, jež může být náročnější a nákladnější než samotná válka a jehož úspěch závisí na rozsahu mezinárodní podpory.¹⁵⁾ Naproti tomu nepříznivým faktorem je silná osobní nesnášenlivost současné americké administrativy vůči francouzským politikům. Teprve další měsíce ukáží, zda se naplní očekávání, že po snadno vyhrané válce si Bushova administrativa připustí, že k tomu, aby vyhrála i mír, bude potřebovat i ty spojení, kteří byli zásadně proti vojenské intervenci.¹⁶⁾ Uvidí se, zda Francii požádá, jak navrhuje Michael O'Hanlon z Brookings Institution, aby vyslala své ozbrojené síly k plnění dlouhodobých úkolů v Iráku.¹⁷⁾ Francie, a zejména její vojáci, by na to rozhodně byli připraveni.

eichler@iir.cz

¹⁾ Olivier Roy: Europe will not be fooled by the U.S. again. International Herald Tribune, 14. 5. 2003.

²⁾ Dominique Moisi: Why the US needs Europe. Financial Times, 5. 6. 2002.

³⁾ Podle ní by zvláštní rezoluce RB OSN měla Saddámovi Husajnovi uložit povinnost zpřístupnit všechny objekty, o které budou mít zájem inspektoři OSN. Pokud by Saddám neuposlechl, nebo by dělal průtahy, RB OSN by se sešla znovu a jednala by o dalších, tvrdších opatřeních. V přístupu k iráckému problému se tak ve Francii prosadil takový konsenzus jako málokdy předtím. Blíže viz: Jan Eichler: Jacques I. a jeho zahraniční a bezpečnostní politika. Mezinárodní politika č. 2/ 2003, s. 28.

⁴⁾ Se tenir prêt à toutes éventualités. Le Monde, 9. 1. 2002.

⁵⁾ Le Monde, 16. 1. 2003.

⁶⁾ Le Monde, 27. 3. 2003.

⁷⁾ Hubert Védrine: Face a George Bush, trois propositions. Le Monde, 22. 5. 2003.

⁸⁾ Iraqi Regime Danger to America is „Grave and Growing“. Radio address by the President to the nation. <http://www.whitehouse.gov/news/releases/20021005.html>

⁹⁾ Barša Pavel: Hodina impéria. Zdroje současné zahraniční politiky USA. Masarykova univerzita, Brno 2003, s. 97.

¹⁰⁾ La France rejettera toute résolution „justifiant la guerre après coup“. Le Monde, 22. – 23. 3. 2003.

¹¹⁾ Dominique de Villepin: Le droit, la force, la justice“. <http://www.diplomatie.fr.actu/impression.asp?ART=33502>.

¹²⁾ Cheney: Terror War „Far From Over“. <http://www.foxnews.com/printer-friendly-story/0,3566,88275,00.html>.

¹³⁾ Claire Tréan: Jacques Chirac - George Bush, des désaccords qui pèsent sur le G8. Le Monde, 3. 6. 2003.

¹⁴⁾ Hubert Védrine: Face a George Bush, trois propositions. Le Monde, 22. 5. 2003.

¹⁵⁾ Carl Bildt: Heard - earned lessons on nation - building. 8. 5. 2003.

¹⁶⁾ Retour aux réalités. Le Monde, 23. 5. 2003.

¹⁷⁾ Michael O'Hanlon: Why Rumsfeld should lay off the French. International Herald Tribune, 30. 5. 2003.

Fenomén násilia v medzinárodných vzťahoch na prahu 21. storočia

Fenomén násilia patrí medzi najzaujímavejšie fenomény v oblasti medzinárodných vzťahov. Súčasné medzinárodné právo použitie sily a hrozby silou prakticky zakazuje. Avšak fyzické násilie, má sa na mysli predovšetkým vojnové, z medzinárodných vzťahov nevymizlo.

DANIEL ŠMIHULA

Štáty sa totiž riadia aj inými normatívnymi a hodnotovými systémami ako právom (doktrína národných záujmov, niektorá ideológia, problematika bezpečnosti a pod.). Ako sa však bude v najbližšej budúcnosti vyvíjať používanie násilných prostriedkov v medzinárodnej politike? Zvíťazí pacifistický imperatív, alebo zažijeme návrat vojny ako legítimného prostriedku politiky (hoci aj v akejsi zastretej zideologizovanej podobe...)? Budú triumfovať koncepcie humanitárnej, alebo preventívnej intervencie?

Predovšetkým je na začiatok potrebné zdôrazniť, že keď v minulosti a súčasnosti posudzujeme vlastnosti a charakter štátu, medzinárodného práva a medzinárodných vzťahov, nesmieme sa nechať uniesť a riadiť sa názormi teoretikov, ktorí vybočujú z radu alebo predbiehajú svoju dobu. Treba vždy vedieť rozlíšiť, čo je istým stredným prúdom v politickom myslení, čo je reálna politická prax a čo sú názory radikálnych teoretikov. Napríklad Marsilius z Padovy (1270–1340) so svojou koncepciou suverenity ľudu a republikánskymi predstavami¹⁾ predbehol dobu asi o štyri storočia. Nijako však nebol typickým príkladom učenca svojej doby. Preto aj dnes mnohí zvestovatelia lepšieho sveta bez násilia zostávajú v najlepšom prípade prorokmi vzdialenej budúcnosti. Násilie či potenciálna možnosť jeho použitia bude aj v strednodobom výhľade súčasťou medzinárodných vzťahov.

Je síce zrejme, že vo vnútri integračných zoskupení (najmä v prípade EÚ) je použitie sily medzi členskými štátmi takmer nepredstaviteľné, a preto je možné argumentovať, že z medzinárodných vzťahov bolo v Európe násilie vylúčené, no prostredie Európskej únie už dávno nie je klasickým medzinárodným prostredím. V Európe dochádza k zmene systému pravidiel, podľa ktorých sa štáty navzájom voči sebe správajú. Klasické medzinárodné právo je nahrádzané iným súborom noriem, kde veľký význam má spôsob úpravy vzťahov s „centrom“, s „Bruselom“. Keďže medzinárodný systém je spojený s prítomnosťou istých noriem správania a tzv. vestfálsky systém bol prepojený s medzinárodným verejným právom (ako bolo sformované v 17.–19. storočí), môžeme potom hovoriť o tom, že dané krajiny do veľkej miery vypadli z vestfálskeho svetového

medzinárodného systému. Môžeme povedať, že v Európe už vestfálsky europocentrický systém medzinárodných vzťahov nefunguje. To však neznamená, že jednotlivé štáty Európskej únie a Únia ako celok nemôžu hrať úlohu „vestfálskeho hráča“ voči zvyšku sveta – napr. vo vzťahoch s USA, Ruskom, inými integračnými zoskupeniami a inými štátmi. A toto svetové prostredie ešte stále zostáva klasickým medzinárodným systémom.

Obrana malého štátu

Ani malý štát preto nesmie zanedbať otázku obrany. Jeho verejnosť a politická elita môžu síce dôjsť k názoru, že nie sú schopní obrany proti niektorej veľmoci, no nie je dôvod, aby úplným odzbrojením sa dostal pod úroveň iných malých štátov. Inak by sa mohlo stať, že ako vojenská veľmoc by začali voči danému štátu vystupovať aj iné malé štáty, ktoré by si to za normálnych okolností nemohli dovoliť. Navyše predstava, že malý štát nemôže viesť úspešnú obranu proti veľmoci, je zbytočne defetistická. Sú známe prípady malých štátov a národov, ktoré úspešne, alebo aspoň dlhodobo niektorej mocnosti vzdorovali (Fínsko Sovietskemu zväzu, Afganistan Británii, Čechensko Rusku, Dánsko Prusku v roku 1849–1850, Srbsko Rakúsku-Uhorsku, VDR Amerike atď.). Žiadna veľmoc totiž nemôže nasadiť proti niektorému malému štátu celý svoj potenciál. A ak áno, tak nie dlhobojšie, pretože ako veľmoc je viazaná v mnohých iných oblastiach a na mnohých iných hraniciach. Malý štát nie. Malý štát okrem toho poskytuje veľmoci malú korisť, malý politický a ekonomický zisk i v prípade, že by veľmoc nad ním úplne zvíťazila. To znamená, že ak platí ekonomická úmera medzi významom možného zisku, politickým účelom vojny a vynaloženými prostriedkami, útočivšia veľmoc sa už vopred bude obmedzovať v ich nasadení. (Nemá význam nechať vykrvácať a demoralizovať celú armádu, aby sa vlastné územie rozšírilo len o nejaký malý štátik.) Obranca, hoci malý počtom, má navyše morálnu výhodu. Je tu prítomný oprávnený predpoklad,

že jeho občania budú viac ochotní prinášať materiálne a ľudské obete vo vojne, pretože ju budú považovať za spravodlivú, im vnútenú a týkajúcu sa každého osobne. Zatiaľ čo obyvatelia útočiacej veľmoci sa budú, ak vojna nebude krátka, víťazná a s malými obeťami, pýtať, prečo majú ich mladí muži zomierať v cudzej krajine, o ktorej nikto dokopy nič nevie. Okrem toho, malý štát, aj keď nemá na začiatku vojny spojencov, v priebehu vojny ich môže získať, pretože pokus niektorej veľmoci rozšíriť svoju zónu vplyvu môžu iné mocnosti chápať ako porušenie rovnováhy, a preto sa budú snažiť napadnutému štátu pomôcť.

Ak sa malý štát nemôže postaviť veľmoci v otvorenom boji, je preň dôležité, aby aspoň malá časť ozbrojených zborov pokračovala v tzv. iregulárnej vojne. Predĺžovaním konfliktu, ktorý sa už môže zdať byť prehratým, malý štát pre hore vymenované príčiny môže len získať. Pravda, ak cieľom politiky štátu je dlhodobé prežitie tohto štátu (reprodukcia samého seba ako organizačno-právno-politickej jednotky) a samostatnosť národa v ňom žijúceho. A tým, že národ raz preukázal rozhodnosť a odvahu (hoci aj v márnom a prehratom boji), je v budúcnosti menšia šanca, že niektorá veľmoc sa ho pokúsi ešte raz napadnúť. (Ak však základnou hodnotou politiky a spoločnosti je ako-tak pohodlný a bezrizikový život momentálne žijúcej generácie jednotlivcov – hoci aj za cenu pokorenia a následného ponižujúceho nerovnoprávneho postavenia, je samozrejme kapitulácia pred silnejším protivníkom najlepšie a najjednoduchšie riešenie – Československo sa pre ňu rozhodlo dokonca dvakrát – v roku 1938 a 1968.) Podľa Fridricha II. by síce malý štát ani nemal plyvať silami na budovanie armády a posilňovanie vlastnej obrany, pretože jeho osud závisí vždy na vôli veľmoci. Tie o ňom rozhodnú bez toho, ako sa vyvíja situácia na bojisku.²⁾ No jeho názory zodpovedajú situácii, keď sa vojny viedli s obmedzenými cieľmi, boli záležitosťou monarchov, armády nemali takmer žiadne zálohy a nepoužívala sa taktika partizánskej vojny. A nakoniec i on sám sa počas sedemročnej vojny preslávil húževnatou obranou relatívne malého Pruska proti spojeným silám Francúzska, Rakúska a Ruska. Clausewitz, ktorý už zažil revolučné totálne

VZTAHY A PROBLÉMY

vojny s cieľom úplne zničiť nepriateľský štát, radí presne opačne:

„Je-li štát porazen, může vynaložení nových vlastních sil a přirozené oslabení, které utrpí každý útok, trvá-li dlouho, způsobit obrat, aneb může přijít pomoc zvenčí. Na smrt je stále dosti času... Je přirozené, že se národ pokouší o záchranu posledními prostředky, vidí-li, že byl vržen na okraj propasti... Byť by byl štát vzhledem k novému nepříteli sebemenší, nemá se vyhybat poslednímu vynaložení sil, sic by se nemuselo říct, že už v něm není duše.“³⁾

Praktické použitie sily

Keď sa štát či iný aktér systému medzinárodných vzťahov rozhodne použiť silu – teda násilné prostriedky, mal by si predtým ujasniť, s akým cieľom ho používa. Musí byť zrejmy politický cieľ tohto násilia a to musí byť úmerné tomuto cieľu. Nadbytočné násilie, či už v miere vynaložených materiálnych a ľudských prostriedkov alebo v miere brutality, je škodlivé. Oslabuje sily štátu ich vynaložením na cieľ nevýznamný, získanie ktorého nijako nevykompenzuje straty. A zároveň môže proti štátu popudiť ostatných členov medzinárodného spoločenstva. Keď však ide o bytie či nebytie štátu, podľa mnohých teoretikov je každý prostriedok dobrý a štát je povinný vynaložiť všetky sily, ktoré má k dispozícii:

„Každé rozhodnutie vystaviť nebezpečenstvu osud celého štátu, a nepoužiť pri tom všetky vojenské sily, bolo vždy považované za nerozumné.“⁴⁾

Základnou podstatou medzinárodného práva a medzinárodných vzťahov totiž zostáva, že svoje práva si každý musí chrániť predovšetkým svojpomocne.⁵⁾ Niet žiadneho vyššieho sudcu alebo policajta. Každý musí počítat s tým, že niektorý druhý štát poruší pravidlá, a preto musí mať k dispozícii dostatočnú moc na jeho odstránenie. Násilie z medzinárodných vzťahov preto, pokiaľ zostanú medzinárodnými vzťahmi a nebudú nahradené iným, napr. centralizovanejším systémom svetového usporiadania, nevymizne. I keby boli všetky štáty sebakapacitnejšie a vydržovali ozbrojené sily len na obranu, samotná ich existencia bude vytvárať istú možnosť ich použitia, preto hrozbu násilia nebude možné vylúčiť z politických kalkulácií. A ak tu možnosť použitia násilia zostáva, znamená to, že skôr alebo neskôr sa podľa zákonov pravdepodobnosti takáto situácia vyskytne.

Ani zrušenie armád a úplné odzbrojenie nemusí znamenať elimináciu násilia z medzinárodných vzťahov. Štáty zostanú jeden voči druhému relatívne rovnako silné ako predtým a môžu proti sebe vyslať napríklad skupiny narychlo vycvičených civilistov-dobrovoľníkov vyzbrojených loveckými puškami. Čo sa aj v 18.–19. storočí odohrávalo v americkom vnútrozemí. Navyše štáty by mohli svoje vojenské potenciály rýchlo obnoviť, o to viac, že v stave kompletnej demilitarizácie štát, ktorý zrazu postaví do poľa armádu (nech je hocíjaká), môže získať veľkú výhodu. Z nedávnej minulosti sú známe prípady štátov, ktoré dokázali v krízovej situácii veľmi rýchlo vybudovať

bojaschopné armády takmer z ničoho (Chorvátsko, Arménsko, Bosna).

A ak aj systém medzinárodných vzťahov by bol nahradený napríklad nejakou svetovou vládou, ktorá bude bdieť nad svetovým mierom, táto vláda bude musieť používať násilie na to, aby si vynútila autoritu a nastolila poriadok a mier. Bude musieť zasahovať proti tým, čo nerešpektujú svetový mier a chcú bojovať. To znamená, že bude proti nim musieť viesť bojové operácie. Nepôjde už o klasickú vojnu v medzinárodných vzťahoch, skôr budú mať z právneho hľadiska charakter policajných akcií alebo občianskej vojny, no i tak pri nich budú zomierať ľudia a budú ničené materiálne hodnoty. Násilie, hoci len ako potenciálna možnosť, nie je možné zo svetovej politiky odstrániť. Rovnako sa môžeme pýtať, či možno odstrániť donucovaciu (teda de facto taktiež násilnú) zložku z charakteristiky štátu. Nie, pretože potom by štát prestal byť štátom-inštitúciou schopnou si vynútiť dodržiavanie zákonov a poriadku i proti vôli niektorých jednotlivcov.

Súčasný stav

Najsilnejšia svetová mocnosť – Spojené štáty – sa vôbec nevzdáva možnosti použiť vojenské prostriedky na dosiahnutie svojich politických cieľov. Pokiaľ má byť cieľ americkej politiky taký ako doposiaľ – teda dominancia na západnej hemisfére a zároveň nedopusenie vzniku nového vyzývateľa v Európe alebo Ázii, je jasné, že Spojené štáty budú musieť mať v týchto oblastiach vojenské jednotky, ktoré budú sporadicky zasahovať proti narušiteľom statu quo.⁶⁾ Je veľmi pravdepodobné, že politické myslenie v USA bude náchylné na presadzovanie doktríny preventívnych intervencií voči potenciálnym protivníkom, ktorí by začali príliš posilňovať svoje vojenské potenciály – napríklad získaním strategických zbraní. Nie je ale jasné, aká by bola americká reakcia, keby svoju vojenskú moc začali zvyšovať doterajší americkí spojenci – Európska únia a Japonsko – alebo Rusko, ktoré už tiež nie je považované za hrozbu.

Zatiaľ sa však tieto mocnosti spolu s Čínou a Indiou aj spoločným úsilím len ťažko vyrovnávajú americkej sile. Je možné, že pokračujúca americká hegemonia bude zakrátko vnímaná ako nepríjemný diktát, spôsobí oslabenie napríklad euro-amerických vzťahov a vyvolá potrebu utuženia spolupráce medzi spomenutými krajinami či zoskupeniami, no pre ich vzájomné protirečenia je málo pravdepodobné, že by skutočne dokázali fungovať ako účinná protiváha voči USA. Situácia by sa mohla o tri desaťročia dramaticky vyostriť, keby vďaka ekonomickému rastu výrazne stúpol vojenský potenciál Číny. Keby tá dosiahla len taký HDP na obyvateľa, aký má Južná Kórea, a ktorý je len tretinou americkej hodnoty, HDP celej Číny by bolo asi 1,3-násobok amerického.⁷⁾ Reakcia Spojených štátov a iných mocností na túto tendenciu je nepredvídateľná a môže viesť k novej podobe studenej vojny, vytvoreniu veľkej aliancie proti Číne alebo v krajnom prípade podľa tradičnej teórie mocenskej rovnováhy dokonca k preventívnemu vojenskému zásahu zo strany USA.

Hegemonia USA, ktorá tu je prítomná od začiatku deväťdesiatych rokov 20. storočia a minimálne ešte dve desaťročia bude, je unikátnym fenoménom v dejinách europocentrického medzinárodného systému od jeho vzniku na začiatku stredoveku. Ohrozuje totiž samotnú podstatu medzinárodného práva, tak ako sa sformovalo v 16.–17. storočí. V ňom je dodržiavanie noriem podmienené strachom z odvetných opatrení – nie iba postihnutého subjektu, ale aj iných nezúčastnených subjektov, ktoré sa cítia poškodené samotným faktom, že bola porušená niektorá norma medzinárodného práva a že sa zvýšila nestabilita a nepredvídateľnosť, a tak sa môžu rôznymi, hoci aj nenápadnými opatreniami, pokúšať prímeť porušiteľa noriem, aby si nejaký podobný krok v budúcnosti uvážil starostlivejšie. V situácii, keď v globálnom alebo regionálnom medzinárodnom systéme dominuje jeden štát, medzinárodné právo je oslabované, pretože takýto hegemon si môže dovoliť takmer všetko – nie je vystavený nebezpečenstvu protiopatrení. V danom systéme sa vytvára len systém noriem upravujúcich vzťah k hegemonovi – ako sa v čase vrcholnej moci Ríma a čínskych ríš dialo v stredomorskej či ďalekovýchodnej ekuméne – regionálnom systéme. Klasické medzinárodné právo hovoriace o vzťahoch medzi rovnoprávnymi a rovnocennými subjektami stráca zmysel. Spojené štáty nie sú pod prílišným medzinárodným tlakom dodržiavať medzinárodné normy a brať dostatočný ohľad na iných partnerov v medzinárodnom systéme. K tomu sa pridáva povestný americký mesianizmus, sformovaný v čase izolacionizmu 19. storočia, pretože predstava o morálnej nadradenosti Ameriky, jej inštitúcií, práva, náboženstva, spoločenského systému a pod. taktiež príliš neprispieva k ochote podriať sa normám, ktoré boli určené za spoluúčasti aj niekoho iného, či napríklad dovoliť, aby vlastné činy boli hodnotené nejakým neamerickým tribunálom (neochota USA sa podriať rozsudku Medzinárodného súdneho dvoru v spore s Nikaragou o zamínovanie nikaragujských prístavov, odmietnutie prístúpenia k Rímskemu štatútu o zriadení Medzinárodného súdneho tribunálu a ku Kjótskemu protokolu).

Limity americkej hegemonie

Na druhej strane bolo by však nesprávne vnímať možnosti Spojených štátov ako neobmedzené. Zahraničnopolitické obmedzenia slobody konania sú z tradičného pohľadu porovnávaná vojenských a ekonomických potenciálov malé, no existujú. Ich mocenská hegemonia a celosvetový vplyv sú zabezpečované aj celou reťazou spojenectiev s mnohými štátmi v Amerike i Eurázii. Aby si tento vplyv zachovali, nemôžu postupovať príliš svojvoľne – tak by si mohli svojich spojencov odpuďiť. Preto niektorí autori hovoria o USA skôr ako o semihegemonovi – takže určitý ťah USA na slobodné zasahovanie do svetovej politiky bez ohľadu na existujúce pravidlá tu je prítomný, no jeho výsledky nemožno absolutizovať. Obmedzenia americkej zahraničnej politiky sú navyše dané aj zvnútra: neochotou americkej verejnosti znášať nadmerné vojenské straty, a predsa

Frankofonie a Libanon

YVONA
ŠABACKÁ

len istý humanistický a demokratický základ americkej spoločnosti, čo aspoň oficiálne bráni vytyčovať si niektoré ciele, ktoré sú považované za nemravné, a použiť niektoré prostriedky a spôsoby zahraničnej politiky.

V rámci systému OSN rastie význam Bezpečnostnej rady – jedinej oprávnenej autority na spustenie vojenských násilných akcií. Tá prostredníctvom pružnej a rozširujúcej sa definície pojmu „hrozba medzinárodnému mieru a bezpečnosti“ si osvojuje právo predjednávať o čoraz väčšej škále problémov, pokúšať sa ich riešiť a v krajnom prípade dať súhlas na použitie sily.⁸⁾ Do jej pozornosti sa dostali okrem klasického vojnového ohrozenia aj otázky terorizmu, ľudských práv, vnútornej stability režimov, demokracie, práva na sebaurčenie jednotlivých národov, utečenci, odzbrojenie, potrestanie vojnových zločinov a pod. Bezpečnostná rada OSN ako hrozbu medzinárodnému mieru a bezpečnosti postupom času začala klasifikovať i také situácie ako rozsiahle humanitárne katastrofy, občianske vojny a rozklad štátnej moci v jednotlivých krajinách – čo Bezpečnostnej rade OSN umožňuje aktívne do nich zasiahnuť. Do istej miery sa takto neoficiálne rozšírená právomoc Bezpečnostnej rady OSN dostáva do rozporu s kompetenciami Medzinárodného súdu v Haagu.⁹⁾ Avšak ani Bezpečnostná rada OSN nie je schopná zabrániť vojne medzi rozhodujúcimi účastníkmi systému, ak sa aspoň jeden pre vojnu rozhodne. Ako efektívny mechanizmus sa ukázala byť len v prípade tlmenia vojen medzi menšími štátmi.

Nenachádzame sa v žiadnom idealistickom období medzinárodných vzťahov, v ktorom sa naplnil ideál o svete bez vojen a násilí. Takáto utópia sa nečrtá ani niekde na horizonte. Semihegemonistické postavenie Spojených štátov – hlavnej svetovej veľmoci dneška, ich môže priviesť do pokušenia používať silové prostriedky v medzinárodných vzťahoch omnoho slobodnejšie ako doteraz. Medzinárodnému právu sa síce podarilo značne redukovovať použitie sily medzi štátmi, no toto nebezpečenstvo tu je stále prítomné a každý štát ho musí brať do úvahy.

dsmihula@hotmail.com

Citovaná literatúra:

Clausewitz, Carl von: O válce, Bonus, 1996, Brno.
Fridrich II. Veliký: Antimachiavelli, Eko-Konzult, Bratislava, 1999.

Křížkovský, Ladislav, Adamová, Karolína: Dějiny myšlení o státě, Codex, Praha, 2000.

Machiavelli, Niccolo: Vladár, Úvahy o prvej dekáde Tita Lívia, Tatran, Bratislava, 1992.

Mearsheimer, John J.: The Future of the American Pacifier, Foreign Affairs, 5/2001, New York.

Shaw, Malcolm N.: International Law, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.

¹⁾ Křížkovský, Adamová, 2000, s. 119.

²⁾ Fridrich II., 1999, s. 43.

³⁾ Clausewitz, 1996, s. 435.

⁴⁾ Machiavelli, 1992, s. 60.

⁵⁾ Shaw, 1997, s. 4.

⁶⁾ Mearsheimer, 2001, s. 46.

⁷⁾ Mearsheimer, 2001, s. 55.

⁸⁾ Shaw, 1997, s. 856.

⁹⁾ Shaw, 1997, s. 878.

„La Francophonie, c'est cet humanisme qui se tisse autour de la terre: cette symbiose des énergies de tous les continents, de toutes les races qui se réveillent a leur chaleur complémentaire.“

Leopold Sédar Senghor

Ve dňoch 18. až 20. júna 2001 proběhl v libanonském Bejrútu již 9. summit Frankofonie. Nejvyšší představitelé 55 členských států se sešli ke společnému jednání, které bylo vedeno pod titulem „Dialog kultur“. Tento summit, který byl bohužel kvůli teroristickým útokům na New York a Washington dne 11. září 2001 odložen na rok 2002, se ve své historii působení Frankofonie poprvé konal na arabské půdě.

Co je to Frankofonie?

Frankofonie, dnes již Mezinárodní organizace Frankofonie, sdružuje 50 členských států¹⁾ a vlád a 5 států se statutem tzv. pozorovatele (Česká republika, Slovensko, Polsko, Litva, Slovinsko). Mezinárodní organizace Frankofonie má svá čtyři stálá zastoupení při Organizaci spojených národů v New Yorku a Ženevě, tři stálé regionální kanceláře tzv. Mezivládní agentury Frankofonie ve městech Lomé, Libreville a Hanoji.

Frankofonie představuje 500 milionů lidí na pěti kontinentech. Roční rozpočet činí 153 milionů eur. Frankofonie sdružuje státy či územní celky, jejichž pojítkem je francouzský jazyk, a to francouzština jako jazyk mateřský v daném státě, nebo jako oficiální, který je používán vedle jazyka mateřského, nebo jako cizí jazyk velice rozšířený.

Historie Frankofonie

V roce 1950 byla založena první organizace Frankofonie, tj. Mezinárodní unie žurnalistů a tisku francouzského jazyka (Union des Journalistes et de la Presse de la Langue Française). Mezi lety 1960 a 1970, kdy se dokončoval proces dekolonizace, se k Frankofonii hlásí nově vzniklé nezávislé státy, kterým je společná právě francouzština, a to v důsledku kulturního a historického vývoje států a vztahů mezi nimi. Na mezinárodní konferenci v nigerském hlavním městě Niamey byla založena první mezivládní organizace pro oblast kultury a techniky, nesoucí dnes název Mezivládní agentura Frankofonie (Agence intergouvernementale de la Francophonie). Od tohoto roku pak vznikly další organizace Francophonie, například Asociace univerzit (Association des Universités Partiellement ou Entièrement de la Langue Française, dnes pod názvem Univerzitní agentura Frankofonie (Agence universitaire de la Francophonie), dále pak v roce 1984

Mezinárodní asociace starostů Frankofonie, jejímž cílem je spolupráce a rozvoj projektů urbanismu. Tato asociace sdružuje více než sto přidružených měst ze 45 států.

Na druhém summitu Frankofonie v roce 1987 v Quebecu¹⁾ byla dohodnuta dvouletá setkání členů Frankofonie. Dále se představitelé summitu shodli na spolupráci v oblasti zemědělství a energie.

Třetí summit Frankofonie v roce 1989 v Dakaru podnítl založení egyptské Univerzity Senghor v Alexandrii. Na čtvrtém summitu v Paříži (paláci Chaillot) roku 1991 byla založena Stálá rada Frankofonie jako jeden ze současných orgánů Mezinárodní organizace Frankofonie. Tento akt dal Frankofonii politický ráz. V roce 1997 již na sedmém summitu Frankofonie²⁾ v Hanoji byl založen Generální sekretariát Frankofonie, v jehož čele stanul Butrus Butrus-Ghálí jako generální tajemník. V roce 1998 dostala Frankofonie již mezinárodní subjektivitu, a to pod názvem Mezinárodní organizace Frankofonie. Osmý summit se konal v roce 1999 v kanadském Monctonu a poslední, tedy devátý summit Frankofonie v roce 2002 v Bejrútu.

Stálými orgány Mezinárodní organizace Frankofonie jsou:

- Stálá rada Frankofonie, složená z osobních zástupců šéfů (hlav států) jednotlivých států a jejich vlád, kteří mají za úkol přípravu a průběh každého summitu.
- Generální sekretariát, jehož generální tajemník je volen prezidenty a vládami jednotlivých členských států na funkční období čtyř let. Generální tajemník je zároveň i prezidentem s výkonnou mocí Stálé rady Frankofonie a je zároveň i nejvyšším představitelem celé Mezinárodní organizace Frankofonie. Jeho hlavním úkolem je dodržovat vykonávání mezinárodní politiky a vzájemné kooperace mezi státy. Prvním generálním tajemníkem byl roku 1997 zvolen Egypťan Butrus Butrus-Ghálí, jehož funkční období bylo ukončeno právě na loňském summitu v Bejrútu. Na jeho místo byli navrženi kandidáti Senegalec Abdou Diouf a Henri Lopes z Konga.
- Mezivládní agentura Frankofonie je hlavním operátorem a vykonavatelem všech programů odsouhlasených na summitech.
- Parlamentní shromáždění, založeno za účelem konzultací a porad.

Cíle Frankofonie – poslání této organizace

Frankofonie je lingvistické společenství seskupující státy a územní celky, kde je francouzština buď mateřským jazykem, nebo jazykem druhým, adoptivním, či jako cizí jazyk je velice používána. Frankofonii lze měřit počtem osob frankofonních států, hrubým národním produktem států, počtem zemí, vládními i nevládními institucemi. Frankofonie sdružuje státy rozdílných kultur, zvyků, tradic, náboženství. Zakládá se právě na sdílení společného jazyka, na jeho rovnosti, jazyka, který zkracuje vzdálenosti mezi státy, omezuje napětí, rozšiřuje spolupráci. Lze ji tedy označit za zprostředkovatele vedoucího ke vzájemnému dialogu mezi státy a jejich obyvateli.

A v tomto duchu je právě francouzština považována za nástroj tohoto vzájemného dialogu mezi státy. Neboť dialog kultur je nástrojem míru, demokracie, tvorby, rozvoje.

Cíle Mezinárodní organizace Frankofonie lze rozdělit do tří oblastí: cíle ekonomické, kulturní, demokratické. Základními úkoly Frankofonie je šířit mír, demokracii, dodržování lidských práv, uchování jazykové různosti a kulturní plurality, dále rozvíjet a zvyšovat vzdělávání a vzdělávací systémy, ekonomickou a sociální spolupráci. Plněním těchto cílů se zabývají Mezivládní agentura Frankofonie, Univerzitní agentura Frankofonie, Mezinárodní asociace starostů Frankofonie, dále významně přispívají francouzská televizní stanice TV 5⁴) a francouzská Univerzita Senghor v egyptské Alexandrii. Posledním, neméně významným cílem, resp. nástrojem této organizace je diplomacie. Mezinárodní organizace Frankofonie navázala diplomatické styky s mezinárodními organizacemi na úrovni světové i regionální.

Cílem loňského summitu v Bejrútu bylo především posílit kooperaci s mezinárodními organizacemi, což Frankofonie považuje za jeden z nejdůležitějších faktů pro dialog kultur.

Frankofonie je založena na nedělitelných hodnotách, jako jsou pluralita, svoboda, jednotnost a solidarita. Jejím cílem je začlenit Frankofonii do mezinárodní dimenze.

Pluralita je typická i pro Libanon, kde nalézáme pluralitu jazykovou, kulturní, konfesní, a to vše koexistuje na všech úrovních. Generální tajemník Frankofonie Butrus Butrus-Ghálí se vyjádřil o Libanonu jako o křižovatce mezi západem a východem, jehož význam pro arabsko-frankofonní vztahy a pro Frankofonii vůbec je značný (mj. arabština je jedním z nejpoužívanějších světových jazyků, je to jazyk OSN).

Podle Butruse Butruse-Ghálího znamená pluralita svobodu. Bez této plurality, svobody, jednoty bychom naše společenství neochránili od konfliktů, neporozumění, izolace. Frankofonie seskupuje tolik různorodých států Afriky, Evropy a jiných kontinentů, kde právě solidarita patří mezi základní hodnoty nejen Frankofonie.

Kulturní různost, která dříve bývala pouze konceptem této organizace, dnes zname-

ná politiku. Frankofonie chce čelit všem výzvám, které vznikají v rámci globalizace. Podle francouzského prezidenta Jacquesa Chiraka znamená Frankofonie boj proti uniformovanosti.

Francouzština v Libanonu

Lze konstatovat, že míra vzdělanosti v Libanonu patří k nejvyšším z celého regionu Blízkého východu. V Libanonu můžeme nalézt 1270 středních škol, 21 univerzit a vysokých škol, z nichž nejznámější jsou Libanonská univerzita, Univerzita St. Joseph, Univerzita St. Antoine, Univerzita St. Esprit Kaslik, Univerzita Balamand, Vysoká obchodní škola aj. Původ francouzštiny v Libanonu lze datovat do 19. století, kdy v rámci církevních misí směřujících hlavně ke křesťanské komunitě byla vyučována právě francouzština. Tyto mise založily školy, univerzity, které navštěvovalo tehdy poměrně početnější křesťanské obyvatelstvo a kde se francouzština vyučovala vedle arabštiny. Francouzský mandát nad Libanodem, trvající od roku 1918 až do roku 1943, kdy byl vyhlášen nezávislý libanonský stát, vytvořil pro výuku francouzštiny vhodné podmínky.

Ústava z roku 1943 uznává svobodu učení, výběru jazyka, respektuje náboženskou různost, jednotlivým nejen konfesním komunitám zaručuje právo svobodně zakládat školy stejně jako svobodný výběr pedagogů či vyučovacího jazyka. V roce 1997 byla provedena reforma ve školství, kdy se stát ztotožňuje s principem dvojazyka, tj. bilingvistiky bez určení, který jazyk je první (hlavní) a který druhotný (vedlejší). Děti ve věku tří let se začínají učit vedle arabštiny i další světový jazyk. Francouzštině se učí od tří let děti v mateřských školách a základních školách především soukromého typu.

Podle posledního průzkumu 73 procenta libanonské populace považuje francouzštinu za první světový jazyk a 27 procent řadí angličtinu na druhé místo. V Libanonu je ponecháno na jeho obyvatelích, který jazyk si zvolí. V tomto směru je prezentována i Frankofonie, která je spíše výběrem než povinností. Ani dnes nové školní programy výběr jazyka nepříkazují. Pravdou je, že většina z nich je zvolena ve francouzštině. Avšak poslední roky lze na univerzitách a vysokých školách spatřit nový fenomén. Na úkor francouzštiny se velice rychle začíná rozvíjet právě angličtina, kdy studium v tomto mezinárodním jazyce je pro profesní život nepochybně důležité.

Existuje mnoho studií hodnotících význam a postavení francouzštiny v Libanonu. Například v roce 1989 byla vypracována Univerzitou Svatého Josefa první studie, která rozlišuje tři typy francouzštiny v Libanonu: francouzština jako spisovný mateřský jazyk Francie, francouzština velice blízká spisovné francouzštině a třetí typ francouzštiny ovlivněný arabštinou. V roce 1993 zveřejnila Frankofonie další studii, která hodnotila znalost mluvené i psané, francouzštiny v Libanonu. Nadprůměrnou zna-

lost francouzštiny, tj. mluvené i psané, mají ve věku 15–19 let 26,4 procenta obyvatel Libanonu, 23 procenta libanonské populace ve věku 20 až 24 let a 19,8 procenta ve věku 24 let a více. Dále studie poukazuje na fakt, že francouzština není výsadou vyšší společenské vrstvy obyvatelstva. Francouzsky umějí 84,3 procenta lidí svobodného povolání, 78 procent lidí ze středních vrstev, 61,8 procenta dělníků či zaměstnanců. Průměrná znalost francouzštiny se zvýšila u všech konfesních komunit ve věku 15 až 19 let a 30 až 49 let. Nejrazantnější zvýšení bylo zaznamenáno u šiiťů, vzrůst o 11,3 procenta, a příslušníků řecko-ortodoxní církve – o 26,3 procenta. Dále studie zjistila velkou regionální různost ve znalostech francouzštiny. Zatímco v Bejrútu a jeho okolí průměrnou francouzštinou hovoří 47,2 procenta obyvatel, v jižním Libanonu pouze 27,5 procenta.

Obecně lze říci, že ve státních školách vyučování francouzštiny nedosahuje takové kvality a zájmu jako ve školách soukromých. Ovšem stačí jeden frankofonní člověk v rodině, aby se podíl užívání francouzštiny zdvojnásobil z generace na generaci.

Prezentace francouzštiny v Libanonu

V Libanonu je francouzština nejvíce prezentována v médiích, a to převážně v tisku. V Libanonu lze nalézt několik druhů novin a časopisů vydávaných ve francouzštině. Libanon je první zemí blízkovýchodního regionu v dovozu francouzského tisku, tj. přímo z Francie. Míra četby ve francouzštině stoupla v roce 2000 na 26,3 procenta. Pokud jde o televizi, vysílání ve francouzštině libanonskými stanicemi mají spíše klesající tendenci způsobenou špatným financováním. Jedna z frankofonních rozhlasových stanic je například rádio FM.

Příznivější postavení má reklama ve francouzském jazyce. Charakter mnohokulturního Libanonu se odráží v nejrůznějších reklamách a reklamních kampaních. Reklamy v Libanonu jsou běžně prezentovány ve třech jazycích: arabském, francouzském a anglickém. Existuje i Reklamní asociace Frankofonie.

Frankofonie je tedy nositelem míru, rozvoje, výzvu či vzdorem vůči všem rizikům procesu globalizace. Libanonský ministr kultury Ghassan Salamé je jedním z největších intelektuálů a zastánců Frankofonie, s převládajícím názorem na význam kulturní plurality, různosti, čehož je Libanon důkazem.

Avšak tento stát utrpěl dlouhotrvající občanskou válkou nejen ekonomicky. Přestože obnova Libanonu, jeho hospodářství, snaha o znovuožnačení Libanonu za Švýcarsko Blízkého východu a Bejrútu za Paříž Orientu, probíhá velice intenzivně, některé politické problémy této země nebyly dosud vyřešeny. To dokazuje například i nadále trvající přítomnost cizích vojsk na libanonském území. Přáním libanonského prezidenta je, aby libanonská historie byla pro ostatní poučením, a ne příkladem k následování.

Strategie Evropské unie vůči zemím západního Balkánu

JAROMÍR LEVIČEK

Podle generálního tajemníka Frankofonie je Frankofonie zastánkyní míru. Bejrút zažil přes 15 roků války. Proto devátý summit v Bejrútu byl určitým uznáním či rekonstrukcí hlavního libanonského města. Myšlenka dialogu kultur je právem Libanonu přisuzována, neboť Libanon je právě místem, kde tato idea žije po staletí.

Obnova či dvojí příslušnost, tj. arabská, ale i frankofonní v oblasti politiky a kultury, jsou prvky, které by chtěl Libanon předat dál. Podle libanonského prezidenta vzájemný dialog mezi státy je více než žádoucí, a to na poli nejen regionálním, ale převážně světovém, kdy mezinárodní společenství je denně provázeno neblahými událostmi, konflikty. Libanon jako země arabská, ale i frankofonní by se měl stát jakýmsi prostředníkem či tlumočnickem arabské otázky, jehož cílem je dosáhnout spravedlnosti a míru v blízkovýchodní oblasti. K francouzskému heslu „svoboda, rovnost, bratrství“ přidává Libanon ještě další principy – jako respektování druhého, tolerance, mír.

Význam arabského světa v oblasti umění, vědy, kultury je více než přínosný. V dnešní době jsou vydávány v arabském světě desítky nejrůznějších nejen odborných, vědeckých publikací, studií, příruček. Spolupráce ve vědecké oblasti, mezi univerzitami se neustále zvyšuje. Arabský svět věří v princip otevřenosti jako zdroje bohatství, a hlavně vzájemného přiblížení mezi lidmi.

V České republice se každým rokem ve spolupráci s francouzským velvyslanectvím v Praze a Francouzským kulturním institutem v Praze pořádají Dny Frankofonie. V roce 2002 byly pod záštitou libanonského velvyslanectví v Praze a Libanonského klubu provázeny výstavou fotografií významného libanonského fotografa Khalífa Baalbakího.

Literatura:

Valeurs Actuelles du 18/10/2002: Le Defi Francophone

Le Commerce du Levant, octobre 2001: L'univers francophone des affaires

Figuié, G.: Le point sur le Liban. Beyrouth, imprimerie Barneoud 1998

www.sommei2002.org

¹⁾ Kanada, Quebec, Nový Brunšvik, Haiti, Dominikánská republika, Svatá Lucie, Lucembursko, Belgie, Francie, Švýcarsko, Albánie, Makedonie, Bulharsko, Moldávie, Rumunsko, Maroko, Tunisko, Kapverdy, Mauretánie, Senegal, Guinea Bissau, Guinea, Pobřeží slonoviny, Togo, Sv. Tomáš a Princův ostrov, Gabon, Kongo, Demokratická republika Kongo, Madagaskar, ostrov Mauricius, Komory, Seychelly, Burundi, Rwanda, Kamerun, Středoafričká republika, Benin, Burkina Fasso, Mali, Niger, Čad, Džibuti, Egypt, Libanon, Laos, Kambodža, Vietnam, Vanuatu, Monako, Francouzské společenství Belgie (Valoni).

²⁾ První summit se konal v roce 1986 v Paříži.

³⁾ Pátý summit se konal v roce 1993 na ostrově Mauricius, šestý summit v 1995 v beninském Cotonou.

⁴⁾ TV 5 se řadí na 3. místo mezinárodních televizních stanic za CNN a MTV. TV 5 vysílá pro více než 100 zemí, zejména frankofonních, více než 131 milionu domácností, z nichž 52 % se nalézá v Evropě, 19 % v Americe, 19 % v Asii, 10 % v Africe a Orientu.

Rok 2003 je „Evropským rokem Chorvatska,“ prohlásil současný ministr zahraničí této země Tonino Picula během přednášky na College of Europe v Bruggách v únoru letošního roku. Chtěl tím zdůraznit očekávání své země v dohledné době, že získá status uchazeče o vstup do Evropské unie (EU). Očekávání jsou patrná i u ostatních zemí „západního Balkánu“, termínu používaném Evropskou unií pro označení Albánie, Makedonie, Chorvatska, Bosny a Hercegoviny a Srbska – Černé Hory.

Řecko a Itálie, předsedající Evropské unii během letošního roku, řadí vztahy Evropské unie k zemím západního Balkánu mezi priority předsednictví.¹⁾ Při příležitosti červnového summitu v řecké Soluni se proto nabízí otázka, jaká vlastně je současná strategie EU vůči tomuto regionu.

Evropská unie a západní Balkán do roku 1999

Během první poloviny 90. let neměla Evropská unie jednotnou politiku vůči zemím západního Balkánu. Ve své knize Balkan Tragedy hodnotila Suzan Woodwardová reakci mezinárodního společenství na rozklad Jugoslávie jako pozdní a neadekvátní.²⁾ Navzdory papírovému ukotvení Společné zahraniční a bezpečnostní politiky ve druhém pilíři Evropské unie zaujaly členské země k rozpadu Jugoslávie nejednotný postoj. Až do roku 1995 byla tím jediným, nač se Unie na Balkáně reálně zmožila, humanitární pomoc organizovaná prostřednictvím humanitární agentury ECHO.

Zemím, které zůstaly stranou konfliktu – Makedonii a Albánii – se dostalo od Evropské unie odlišného zacházení. V roce 1992 podepsala Evropská unie Smlouvu o obchodu a spolupráci s Albánií a nabídla program Phare. V roce 1996 byl stejný typ smlouvy podepsán s Makedonií, která byla rovněž zahrnuta do tohoto programu Phare. Země na východě Balkánu – Rumunsko a Bulharsko – podepsaly v roce 1993 s EU Asociační (Evropské) dohody a v roce 1995 podaly přihlášky o členství v klubu. Slovinsko podepsalo Evropskou dohodu jako poslední země v roce 1996 a ve stejném roce podalo přihlášku o členství v Evropské unii. Na rozdíl od střední a východní Evropy tak byla na konci války v Bosně pro země jihovýchodní Evropy charakteristická rozmanitost bilaterálních vztahů s Evropskou unií.

Po roce 1996 postupně krystalizoval obraz skupiny zemí západního Balkánu coby protiklad úspěšnějších postkomunistických zemí, a to jak po stránce politické a ekonomické transformace, tak po stránce integrace do euroatlantických struktur. Takzvaný regionální přístup Evropské unie používal vůči zemím západního Balkánu klasických zahraničněpolitických nástrojů uplatňovaných EU ve vztazích s kteroukoli třetí zemí – obchodních opatření, finanční pomoci a smluvních vzta-

hů. Ty jsou spojeny od roku 1997 s povinností plnit podmínky stanovené Evropskou unií a odpovídající kodaňským kritériím pro kandidátské země střední a východní Evropy. V případě zemí západního Balkánu byla mezi tyto podmínky zahrnuta i povinnost účastnit se regionální spolupráce s ostatními zeměmi regionu. Tři země zúčastněné ve válce – Chorvatsko, Bosna a Hercegovina a Srbsko – Černá Hora – jsou nuceny plnit podmínky vyplývající z Daytonské mírové smlouvy.

Regionální přístup se ukázal jako málo regionální, a navíc vysoce neefektivní. Málo regionální proto, že uplatňování stanovených podmínek vyústilo ve velmi komplexní pyramidu bilaterálních vztahů mezi Evropskou unií a zeměmi západního Balkánu. Ke konci roku 1998 Unie nabídla čtyřem zemím (kromě Svazové republiky Jugoslávie) nereziproční otevření jednotného trhu pro dovozy z těchto zemí. Tři země byly zahrnuty do programu finanční pomoci Phare (Chorvatsko a Svazová republika Jugoslávie nezahrnuty) a čtyři do programu Obnova, určeného na rekonstrukci zemí postižených válkou (Albánie nezahrnuta).

Neefektivní byl proto, že regionální přístup se ukázal spíše jako bilaterální. Autoritativní režimy Franjo Tudjmana v Chorvatsku a Slobodana Miloševiče ve Svazové republice Jugoslávie znemožňovaly jak podpis smlouvy, tak rozvinutí regionální spolupráce. Nejasnosti byly spojeny také s finanční pomocí Evropské unie. Program Phare byl vázán na plnění podmínek, ale program Obnova byl udělen zemím bezpodmínečně. Do roku 1999 navíc z Evropské unie nevzešla žádná, byť mlhavá nabídka účasti zemí západního Balkánu v evropské integraci.

Evropská unie a západní Balkán po roce 1999

Neúspěch regionálního přístupu, a především krize v Kosovu na jaře roku 1999 donutily EU uvažovat o změně strategie vůči západnímu Balkánu.³⁾ Na jedné straně Evropská unie přišla s návrhem Paktu stability pro jihovýchodní Evropu, na straně druhé nabídla změněný vlastní přístup k zemím regionu: stabilizační a asociační proces. Smyslem Paktu stability je vytvoření regionálního fóra pro řešení otázek regionální stability,

ekonomie a lidských práv. Odráží skutečnost, že si EU nemůže dovolit jednat na Balkáně na vlastní pěst, ale naopak že musí úzce spolupracovat s ostatními aktéry, jako jsou OSN, NATO, mezinárodní finanční instituce a další. Nejedná se o strategii v pravém slova smyslu, ale spíše o záštitu pro iniciativy regionální spolupráce, které do Paktu stability vplynuly. Kromě zemí západního Balkánu je do něj zapojeno více než třicet zemí, mezinárodních organizací a regionálních iniciativ (Česká republika je rovněž zapojena). Patrně největším přínosem Paktu stability je skutečnost, že je na Balkáně místem setkání agend Evropské unie a NATO, obojí patřící mezi priority zahraniční politiky jednotlivých zemí.

Pakt stability však není novou mezinárodní organizací a nedokáže nahradit autonomní iniciativy regionální spolupráce. Efektivita finančních zdrojů soustředěných prostřednictvím donorských konferencí Paktu stability byla v minulosti mnohokrát kritizována. Stamiliony dolarů utopených v Bosně a Hercegovině hovoří o slabé efektivitě mezinárodních financí. Naproti tomu Pakt stability dosáhl úspěchu při liberalizaci regionálního obchodu, která v podobě sítě bilaterálních obchodních dohod vstupuje v platnost v létě 2003.

Stabilizační a asociační proces (SAP) je naproti tomu samostatnou strategií Evropské unie vůči zemím západního Balkánu. Jak napovídá jeho název, jeho cíl je dvojitý – stabilita regionu a přidružení jednotlivých zemí k Evropské unii. Smyslem procesu je nabídka uzavření Stabilizační a asociační smlouvy, kvalitativně vyššího typu smlouvy, než byly dřívější Dohody o obchodu a spolupráci. Evropská rada navíc na summitu v portugalské Santa Maria de Feira v červnu 2000 uznala země západního Balkánu jako „potenciální uchazeče“ o členství. Evropská komise pak na jaře roku 2003 poprvé ukázala těmto zemím světlo na konci tunelu, když přiznala perspektivu jejich členství v Evropské unii.

Stabilizační a asociační proces zahrnuje stejné nástroje, jaké EU používala již dříve v rámci regionálního přístupu, avšak na kvalitativně vyšší úrovni. Od konce roku 2000 Evropská unie jednostranně liberalizovala obchod se zeměmi SAP. Cílem liberalizace je usnadnit vývozy z těchto zemí na trh Unie. V současnosti je liberalizováno již asi 95 procent vývozu, přičemž reciproční opatření jsou vyžadována v daleko pomalejším tempu.

V rámci Stabilizačního a asociačního procesu Evropská unie také zjednodušila nejasný systém finanční pomoci. Jediný finanční nástroj CARDS⁴⁾ nahradil dřívější dva programy – Phare a Obnova. CARDS pokrývá všechny země a v období 2000–2006 je dotován částkou 4,65 miliardy eur, což ale není ani polovina představní strukturované pomoci kandidátským zemím, které zůstanou kandidáty na vstup po první vlně rozšíření EU v roce 2004.⁵⁾ Větší část pomoci je věnována jednotlivým zemím, přičemž největší část je určena pro Srbsko – Černou Horu, zatímco podíl pro Bosnu a Hercegovinu a Kosovo radikálně klesají. Asi 10 procent z celkové finanční dotace je věnováno na regionální projekty. Implementace CARDS začala být efektivní teprve od roku 2002, ale již dnes se

ukazuje, že velkým pozitivem je flexibilita. Program například umožňuje Evropské komisi pracovat v Kosovu či Černé Hoře bez souhlasu ústřední vlády v Bělehradě. Flexibilita rovněž umožňuje měnit priority finanční pomoci. Zatímco v roce 2002 byla finanční pomoc nejvíce zaměřena na budování infrastruktury a demokratizaci, v roce 2003 se klade větší důraz na justici, vnitřní záležitosti a budování administrativní kapacity.

Z pohledu zemí určených je nejvíce ceněným nástrojem Stabilizační a asociační smlouva, která je co do oblastí pokrytých smlouvou srovnatelná s Evropskými dohodami podepsanými v letech 1991–1996 s deseti zeměmi střední a východní Evropy. Cesta k podpisu smlouvy vede od ustavení konzultačních *Task Forces*, složených z odborníků Evropské komise a jednotlivých zemí, přes vypracování studie proveditelnosti, tzv. *Feasibility Study*, odpovídající na otázku, zda je země připravena uzavřít smlouvu a plnit závazky, které z ní vyplývají. Po vzoru svých průběžných zpráv vydává Evropská komise od roku 1997 každoročně hodnotící zprávu o pokroku dosaženém v rámci Stabilizačního a asociačního procesu.

Smlouvu dosud podepsaly jen dvě země regionu – Makedonie a Chorvatsko. Albánie od ledna 2003 jedná s Evropskou unií o podpisu smlouvy, ale jednání se pravděpodobně protáhnu, protože země je po institucionální stránce velmi špatně připravena. Bosna a Hercegovina a Srbsko – Černá Hora jsou podpisu smlouvy ještě vzdálenější: v jejich případě ještě EU nevypracovala studii proveditelnosti. Odlišná vazba jednotlivých zemí na Evropskou unii vybízí k otázce, zda je současná strategie EU vůči regionu účinná, případně, jaké jsou její slabiny.

Jakou strategií pro západní Balkán?

Nástroje používané Evropskou unií ve vztahu k zemím západního Balkánu jsou od roku 1997 úzce spojené s plněním podmínek (conditionality). Elena Fierrová argumentuje ve své knize „The EU's Approach to Human Rights. Conditionality in Practice“ tím, že podmínky stanovené pro země západního Balkánu jsou nejpřísnější, jaké kdy Evropská unie vůči třetím zemím uplatňovala.⁶⁾ Oproti zemím střední a východní Evropy je navíc plnění podmínek spojeno již s podpisem Stabilizační a asociační dohody, nikoli až s jejím plněním. Každá fáze vedoucí k podpisu je vázána podmínkami, přičemž důraz je kladen v daleko větší míře než dříve u zemí střední a východní Evropy na implementaci.

Ačkoliv jsou etapy vedoucí k podpisu Stabilizační a asociační dohody pro všechny země stejné, je zřejmé, že se země budou lišit v transformační rychlosti a v rychlosti přibližování k Evropské unii. Plnění podmínek stanovených EU je totiž úzce spojeno s fungující státní administrativou a výše zmíněnou schopností implementace. Existence mezinárodních protektorátů v Bosně a Hercegovině a Kosovu, na kterých se Evropská unie aktivně podílí, a velmi slabého státu v Srbsku – Černé Hoře a Albánii znesnadňuje dohánět nabrané zpoždění. Uplatnění Daytonské mírové dohody v Bosně a Hercegovině se ukázalo jako velmi problematické a stát zůstává de facto rozdělen na dvě části – Republiku Srbskou a Bosensko-

Chorvatskou federaci. Evropská unie však jasně řekla, že samostatně tyto subjekty svůj vstup do EU negociovat nemohou.

V případě státní unie Srbsko – Černá Hora zašla Evropská unie ještě dál, protože se sama podílí na modelování ústavního systému. Na jedné straně EU podporuje zdánlivou stabilitu Srbska – Černé Hory, jak to dokazuje zprostředkování Javiera Solany, vysokého představitele Evropské unie pro Společnou bezpečnostní a zahraniční politiku, při dojednání Bělehradské smlouvy na jaře roku 2002. Tlak EU na zachování státní unie byl veden obavami z předčasného řešení otázky statusu Kosova, pokud by Černohorci hlasovali v zamýšleném referendu pro nezávislost.

Na straně druhé však záměrný odklad dlouhodobého řešení ústavního uspořádání v politicky i ekonomicky rozdělené zemi ztěžuje schopnost Srbska i Černé Hory přiblížovat se Evropské unii. Ustavení společných institucí (federální prezidentský úřad, parlament a pět společných ministerstev) je problematické.⁷⁾ V květnu zvolený prezident Černé Hory Filip Vujanović dal navíc jasně najevo, že se nevzdává myšlenky uspořádat referendum o nezávislosti po vypršení moratoria (v roce 2005). Státní unie klade problémy i z daleko praktičtějšího hlediska, například při bilaterálních obchodních jednáních, která jsou však nadále spíše trilaterální.

Podobně Evropská unie nehodlá řešit otázku statusu Kosova, ačkoli je zřejmé, že dlouhodobá stabilita a budoucí perspektiva Kosova v EU se bez vyřešení tohoto problému neobejde. Politika „standards before status“ neboli dosažení nekonfliktního soužití albánské většiny a srbské menšiny dříve, než mezinárodní společenství přistoupí k řešení otázky Kosova, je málo účinná. Téměř čtyři roky po přijetí rezoluce č. 1244 ustavující mezinárodní protektorát OSN v Kosovu a dva roky po nadiktování Řámcové ústavy pro Kosovo se totiž situace menšin v Kosovu zlepšila jen velmi málo.

Mezitím Evropská unie přebírá stále větší díl odpovědnosti za situaci na Balkáně. Od roku 2002 má Evropská unie na Balkáně již třetího zvláštního zástupce v osobě lorda Paddyho Ashdowna, zastávajícího funkci Vysokého představitele OSN v Bosně a Hercegovině. Od ledna 2003 působí v Bosně a Hercegovině Policejní mise Evropské unie (EUPM) a v březnu převzala Evropská unie vojenskou misi NATO v Makedonii (operace Concordia). Je také pravděpodobné, že po rozšíření EU o deset zemí střední a východní Evropy se pozornost Evropské komise bude stále více upínat na Balkán.

Důvodem pro zvýšení pozornosti vůči Balkánu je i aktivní politika jednotlivých zemí. V únoru 2003 podalo přihlášku o členství v Evropské unii Chorvatsko, které tak vlastně usiluje o únik ze skupiny zemí západního Balkánu a o připojení ke skupině zemí, pro něž je referenčním datem vstupu rok 2007. Při pohledu na některé ukazatele připravenosti na vstup se ukazuje, že Chorvatsko může být v dohledné době lépe připraveno než Bulharsko a Rumunsko, které jsou v pokročilem stadiu negociačního procesu.

Chorvatsko se ale především ekonomicky vzdaluje ostatním zemím západního Balká-

Ekonomika země tulipánů stagnuje

LIBOR ŽÍDEK

nu. Jeho HDP tvoří polovinu HDP celého regionu a je pětikrát větší než HDP Albánie, Bosny nebo Makedonie. O specifickém postavení Chorvatska svědčí také jistá liknavost při jeho angažmá v regionální spolupráci nebo jeho přijetí do CEFTA v březnu 2003. Evropská komise by měla navrhnout udělení kandidátského statutu Chorvatsku během jednoho roku, a tím vlastně rozhodnout, zda Chorvatsko má vůbec zůstat ve skupině zemí západního Balkánu. Je zřejmé, že kladná odpověď jedné zemi by povzbudila i ostatní země regionu. Je ale také možné, že se strhne lavina „předčasných“ žádostí o členství v Evropské unii, a to i ze strany států, které dosud nepodepsaly s Uníí Stabilizační a asociační dohodu.

Budoucí politika Evropské unie na Balkáně proto musí zodpovědět otázku, zda signály, které vedly EU ke zvýšené angažovanosti v tomto regionu, byly myšleny vážně. Dilema dvoukolejné a potenciálně konfliktní strategie Evropské unie vůči západnímu Balkánu – regionální stability a individuálního přidružení¹⁾ – musí být vyřešeno ve prospěch aktivního přístupu k integraci zemí do EU, kdy každá země je posuzována podle svých zásluh. Současně se Evropská unie nesmí bát otevřít diskusi o nevyřešených státoprávních a ústavních otázkách v zemích, které se zdají nejvzdálenější perspektivě integrace do EU – Bosně a Hercegovině a Srbsku – Černé Hoře, včetně diskuse o konečném statutu Kosova. Jen tak se mohou tyto země v budoucnu plně zapojit do Stabilizačního a asociačního procesu. Jen tak může být zároveň strategie Evropské unie vůči regionu věrohodná a z dlouhodobého hlediska efektivní.

jaromir-levicek@hotmail.com

Doporučená literatura

Fierro Elena: The EU's Approach to Human Rights. Conditionality in Practice, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague 2003.

International Crisis Group: Balkans Report č. 142: A Marriage of Inconvenience: Montenegro 2003, 26. dubna 2003.

Meurs, Wim van: Beyond EU Enlargement, Volume 2, The Agenda of Stabilisation for Southeastern Europe, Bertelsmann Foundation Publishers, Gutersloh 2001.

Woodward Suzan L.: Balkan Tragedy. Chaos and dissolution after the cold war, The Brookings Institution, Washington D.C. 1995.

¹⁾ Priority řeckého předsednictví vůči západnímu Balkánu na <http://www.eu2003.gr>

²⁾ Suzan L. Woodward: Balkan Tragedy. Chaos and dissolution after the cold war., 1995, str. 396.

³⁾ Stránky Evropské komise věnované strategii vůči západnímu Balkánu: http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/index.htm

⁴⁾ CARDS, Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation, byl ustanoven nařízením Rady č. 2666/2000 z 5. prosince 2000.

⁵⁾ Vedle Phare se jedná o fondy ISPA (strukturální fondy na budování infrastruktury a životní prostředí) a SAPARD (zemědělství), ze kterých budou v letech 2004–2006 čerpat Bulharsko, Rumunsko, Turecko a turecká část Kypru.

⁶⁾ Elena Fierro: The EU's Approach to Human Rights Conditionality in Practice, 2003, str. 133.

⁷⁾ K této otázce ICG Balkans Report č. 142: A Marriage of Inconvenience: Montenegro 2003, 26. dubna 2003.

⁸⁾ K této otázce například Wim van Meurs: Beyond EU Enlargement, Volume 2, The Agenda of Stabilisation for Southeastern Europe, Bertelsmann Foundation Publishers, Gutersloh 2001.

Nizozemské království prošlo za poslední rok v politické sféře mimořádným vývojem, který v poslední fázi vedl až k lednovému opakování parlamentních voleb. Neméně zajímavý je i poslední vývoj holandské ekonomiky, která po dvou desetiletích trvalého a zdravého růstu začala na počátku nového století ztrácet dech. Nad příčinami těchto událostí se zamýšlí následující článek.

Politická oblast

Politický vývoj holandského království byl v posledním roce značně turbulentní – došlo k pádu vlády, vraždě významného politika, volbám a k dalšímu pádu vlády. Všechny tyto události jsou navzájem propojeny. K pádu první vlády došlo po vydání obsáhlé (holandské) zprávy, která dokládala, že nizozemští vojáci pod vlajkou OSN v průběhu bosenské války (v roce 1995) nedokázali ochránit obyvatele Srebrenice před útokem srbských jednotek. Srbové následně zmasakrovali 7000 muslimských obyvatel. Klíčová událost pro demisi vlády se tedy odehrála před sedmi lety, nizozemští vojáci byli v malém počtu a nebyli na boj se srbskými jednotkami vyzbrojeni, ani připraveni. Přesto vláda premiéra Wima Koka přijala za událost odpovědnost (i když k ní zjevně nedošlo její vinou a ani vinou nizozemských vojáků) a podala demisi. Následně byly vypsané nové volby.

Těsně před květnovým termínem voleb byl spáchán úspěšný atentát na Pima Fortuyna – kontroverzního, populistického politika s nepřilíhajícími názory na emigranty a muslimy. Jeho strana (Listina Pima Fortuyna – LPF), která uspěla již v předchozích komunálních volbách, dosáhla po atentátu v parlamentních volbách mimořádného úspěchu (získala 26 ze 150 křesel) a stala se členem nově vzniklé vlády. Tato středo-pravicová vláda, v jejímž čele stál premiér Jan Peter Balkenende, sestávala mimo LPF z Křesťansko-demokratické výzvy (CDA) a Lidové strany pro svobodu a demokracii (VVD).

Postupem doby začaly narůstat jednáky spory mezi členy vlády za LPF (dvě ministerská křesla) a také mezi koaličními partnery v otázkách rychlosti rozšíření Evropské unie. Vše vyvrcholilo na zvláštním zasedání kabinetu 15. října. Druhý den podali ministři za LPF premiérovi svou demisi. Ten následně v parlamentu zjistil, že již není šance na udržení koalice, a tak oznámil (po 87 dnech vládnutí) Jejím veličenstvu královně Beatrix rezignaci své vlády. Nové volby se konaly 22. ledna. Situace se vrátila k normálu – zvítězili Křesťanští demokraté před socialisty (Strana práce) a LPF zcela propadla. Ale až do května se nepodařilo sestavit novou vládu.

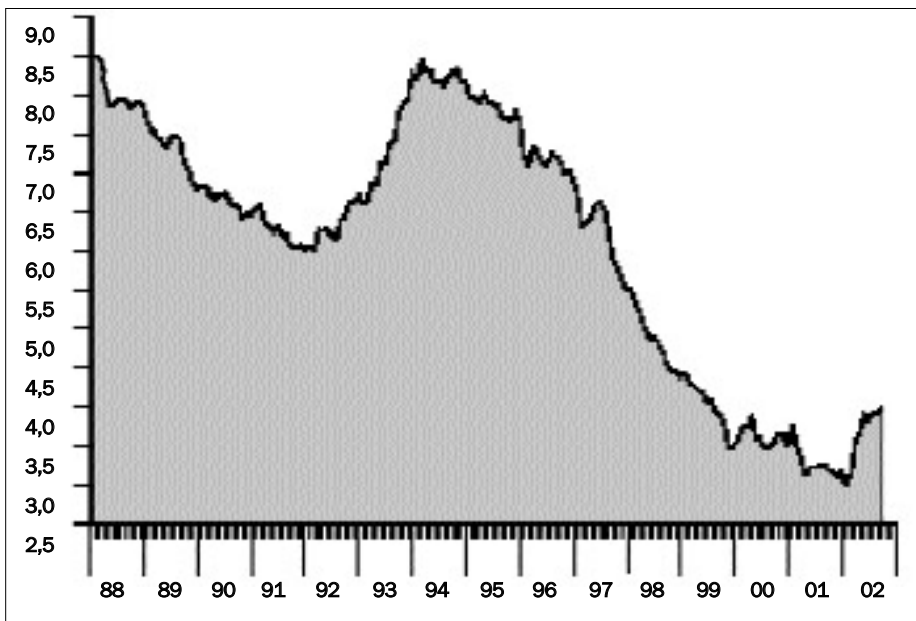
Ekonomický vývoj

Hospodářské výsledky holandské ekonomiky nejsou v posledních letech oslnivé. Již sedm čtvrtletí po sobě je dosahovaný růst minimální. Růst HDP za minulý rok činil pouhých 0,4 procenta. Navíc byl slabý výsledek již v předchozím roce (1,25 procenta). V tomto trendu pokračuje holandská ekonomika i v tomto roce – v prvním čtvrtletí HDP dokonce meziročně poklesl o 0,3 procenta.

Posledním rokem s pozitivními hospodářskými výsledky tak byl rok 2000. Růst HDP tehdy dosáhl 3,3 procenta, míra nezaměstnanosti 3,6 procenta a inflace (měřená indexem spotřebitelských cen) 2,6 procenta. Rok 2000 tak završil dvě veleúspěšné dekády. Ve dvaceti letech po roce 1982 dosahoval průměrný růst HDP 3 procenta, což převyšovalo průměr Evropské unie. Země se tak posunula v HDP na obyvatele z 10. místa mezi zeměmi EU (15) v roce 1991 na místo páté na konci dekády. Souběžně došlo k poklesu nezaměstnanosti z 11 procent v roce 1983 na méně než 3 procenta (!). Právě díky vývoji na trhu práce (viz graf), a zvláště v souvislosti s neklesající nezaměstnaností v jiných zemích EU se začalo mluvit o „holandském zázraku“. (Viz graf 1)

Příčiny tohoto poklesu míry nezaměstnanosti byly většinou nacházeny v omezeném růstu mezd, jehož bylo dosaženo díky tripartitním jednáním, a zejména rozumné politice odborových svazů, která preferovala zaměstnanost před růstem mezd. Mírný růst pracovních nákladů pak poskytoval podnikům konkurenční výhodu před firmami z jiných zemí. K poklesu nezaměstnanosti přispívala i stabilní fiskální a monetární politika a také konkurenčně nastavený směnný kurz. Mimoto jednotlivé vlády reformovaly trh práce. Došlo k omezení sociálních dávek, podpory v nezaměstnanosti, ke zpřísnění podmínek pro žadatele a také k uvolnění možností pro práci na částečný úvazek. Právě poslední bod vedl spolu s poměrně vysokým procentem obyvatel s příznáním invalidním důchodem a nízkou mírou participace na trhu práce k pochybám o úspěšnosti holandské cesty. Nicméně růst počtu pracovních míst jasně dokládá, že to bylo právě uvolnění na trhu

Míra nezaměstnanosti (v % mezi lety 1988–2002)

Zdroj: Statistics Netherlands - www.cbs.nl

práce, které primárně vedlo k poklesu míry nezaměstnanosti. Nepřímým důkazem je i skutečnost, že nizozemský příklad začaly následovat i další země Evropské unie (jako například Španělsko nebo Irsko), které svůj trh práce také deregulovaly.

Současné slabé hospodářské výsledky nizozemské ekonomiky se odrážejí i na vzestupu počtu lidí bez práce. Míra nezaměstnanosti však zůstává na evropské poměry stále nízká – 4,9 procenta. V druhé polovině minulého roku byl tento rostoucí trend zastaven díky vzestupu poptávky po pracovní síle ve vládním sektoru. Proti tomu zaměstnanost v soukromém sektoru se loni meziročně snížila asi o 0,5 procenta a i v letošním roce se očekává další pokles. Zbrzdění ekonomiky se na druhou stranu promítlo i do zpomalení růstu cenové hladiny. Ceny se minulý rok zvýšily o 3,5 procenta (index spotřebitelských cen), což je výrazný pokles tempa proti 4,5 procenta v roce 2001 (za vzestupem cen bylo tehdy zejména zavedení nové daňové soustavy). Přesto je výsledek za rok 2002 třetí nejhorší za posledních 20 let (vyšší inflace byla jen v letech 1991 a 2001). Na vzestupu cen se v minulém roce podílelo i zavedení eura a s ním spojený růst některých cen a také růst cen energií (plyn a elektrická energie zdražily o 6 procent). Ve srovnání s ostatními zeměmi Unie zůstává míra inflace výrazně nadprůměrná (průměr EU je 2,2 procenta). Slabé hospodářské výsledky se navíc odrážejí i ve vývoji holandské burzy (historicky první burza na světě) – ceny akcií loni v průměru poklesly o 34,7 procenta a celkové ztráty pro investory dosáhly 190 mld. eur. Minulý rok se tak stal nejhorším v historii nizozemské burzy od 2. světové války. Burza tak pokračovala v negativním trendu, k poklesu došlo již třetí rok po sobě a celkový pokles cen za tyto tři roky převyšil 50 procent.

Jednou z hlavních příčin stagnace ekonomiky je slabá zahraniční poptávka, ve které se projevuje oslabení růstu světové ekonomiky, a zejména pak stagnace eurozóny. Holandsko je jednou z nejotevřenějších zemí na světě (Rotterdam také zůstává největším světovým přístavem co do objemu tonáže přepravovaného zboží), takže zpomalení světové ekonomiky se okamžitě promítá i do zbrzdění růstu domácí ekonomiky. Příčiny stagnace však leží i uvnitř holandského hospodářství. Hlavním domácím důvodem je ztráta konkurenceschopnosti v důsledku navýšení pracovních nákladů a slabého růstu produktivity práce (v roce 2001 produktivita dokonce poklesla). Tento negativní trend je navíc dlouhodobý. Mezi lety 1997–2002 poklesla konkurenceschopnost (dle zdrojů holandského ministerstva financí) ve vztahu k průměru ostatních zemí eurozóny o 10 procent. Hlavní příčinou je vývoj na trhu práce, kde růst cen, nízká nezaměstnanost a nedostatek pracovní síly vedly k růstu mezd, a to i přes (zmiňovanou) velmi rozumnou mzdovou politiku, prosazovanou odborovými svazy.

Obě příčiny se proplétají ve vývoji jednotlivých složek agregátní poptávky, která je přímou příčinou hospodářských výsledků. V minulém roce došlo poprvé od 70. let k poklesu objemu exportu (3,5 procenta). Hlavním viníkem je snížení objemu reexportu o 7 procent (zejména počítačů a mobilních telefonů), ale slabý byl i domácí vývoz. Vede chabých hospodářských výsledků většiny ostatních zemí Evropské unie a USA byl tento vývoj zapříčiněn právě rostoucími náklady na pracovní sílu. Zhodnocení eura navíc vedlo i k poklesu konkurenceschopnosti proti výrobcům stojícím mimo eurozónu. Běžný účet přesto zůstává přebytkový ve výši 3 procenta HDP (v roce 2000 byl ovšem dosažen přebytek 5,3 procenta HDP). Ani ostatní

složky agregátní poptávky se nevyvíjely příliš pozitivně. Spotřeba domácností vzrostla minulý rok podle odhadů jen o 1,25 procenta a pro letošní rok se počítá jen s jednoprocenním růstem. Příčiny jsou spojeny s celkovým vývojem holandské ekonomiky – poklesem na burze, omezeným růstem příjmů domácností, nízkým růstem cen nemovitostí a v neposlední řadě i se vzestupem nezaměstnanosti. Slabá je i investiční poptávka firem. Vzhledem k hospodářské stagnaci vyvstávají ještě více na povrch nadbytečné kapacity vytvořené v předchozím období vysokého růstu a vliv mají i (zmiňované) rostoucí náklady na pracovní sílu. Stagnaci ekonomiky se nedaří zabránit ani fiskální expanzí – deficit veřejných rozpočtů za minulý rok dosáhl 0,5 procenta HDP (po přebytku v roce 2001). Výhled pro letošní rok počítá s prohloubením schodku na 1,1 procenta HDP. Deficity jsou v době slabého růstu ekonomiky ospravedlnitelné. Holandsko má ovšem tu výhodu, že vzhledem k dlouhodobě zdravým veřejným financím (proti Německu nebo Francii) může nechat volně fungovat vestavěné stabilizátory a nemusí se obávat překročení tříprocentní hranice požadované Paktem stability.

Výhled

Ani krátkodobý výhled holandské ekonomiky není příliš potěšitelný. Předpokládané tempo růstu HDP pro letošní rok je podle časopisu *The Economist* (9. 5. 2003) mezi -0,20 a 0,8 procenta. Podíl na tomto vývoji bude mít i fiskální politika – rozpočet na rok 2003 předpokládá drastické škrty a zvýšení daní pro domácnosti. Souběžně dojde k prudkému růstu příspěvků na důchod, což bude jednak znamenat vzestup mzdových nákladů a také pokles kupní síly domácností. Tyto kroky směřují k dlouhodobému cíli ve fiskální oblasti, kterým je splacení národního dluhu během jedné generace (přibližně do roku 2025), tak aby se vyrovnaly fiskální dopady stárnutí populace. Otázkou zůstává monetární politika Evropské centrální banky. Klesající inflace a slabý růst v řadě zemí eurozóny dávají možnost k dalšímu poklesu úrokových sazeb. Toto snížení by nizozemskému oživení napomohlo jak přímo, tak, i nepřímo přes rychlejší ekonomické zotavení u hlavních obchodních partnerů.

V oblasti cenové stability se očekává další pokles růstu cen (na 2,5 procenta za rok). Přispěje k tomu i tripartitní dohoda o růstu mezd, která jej limituje na přijatelných 2,5 procenta. Tato skutečnost by pak měla jednak napomoci holandskému oživení, ale také přispět ke zvýšení konkurenceschopnosti nizozemského zboží na zahraničních trzích.

Z dlouhodobého pohledu jsou vyhlídky holandské ekonomiky pozitivní. Projevit by se měly síly uvolněné deregulacemi i pozitivní efekty zavedení společné evropské měny. O schopnostech Holanďanů konstruktivně řešit situace navíc nemůže být pochyb. Vždyť jde o národ, jehož předci dokázali během staletí získávat novou půdu na úkor moře takovým tempem, že v současnosti leží celá jedna čtvrtina území Holandska pod úrovní moře. Holanďané pak s oblibou říkají: „Bůh stvořil Zemi a Holanďané Nizozemí.“

zidek@econ.muni.cz

Identita a politika

JIŘÍ
BYSTRICKÝ

„Naše moderní krize identity může být vyřešena jen tím, že bychom nikdy nebyli osamoceni a nikdy se nepokoušeli myslet.“ Hannah Arendtová

Problematika identity je sama o sobě značně komplikované téma, a není tudíž možné otevřít je v celém a přitom dostupném rozsahu. Spojením identity a politiky dostáváme k dispozici určitou vymezení, které dovolí brát zřetel především na ty aspekty identity, které souvisí s identitou myšlení a diskursem politiky. Navíc, tímto spojením získáváme otevřenější rámec výkladu, ve kterém se budeme pohybovat.

V samotném rozvrhu tématu je ovšem ve hře ještě jedna důležitá věc: Budeme se převážně pohybovat po obou stranách duální koncepce identity, tedy jak v rovině *identity vnímání*, tak hlavně *identity myšlení*, a to i v souvislostech, které nám současně umožní použít příslušné rozvrhy a argumentaci v díle Hannah Arendtové.

Důvod, proč jsme zvolili tuto triádu komponentů pro obecný rámec výkladu, spočívá v nepřehlédnutelných analogiích a liniích argumentace, které se pro popis vztahu identity a politiky objevují ve zcela funkčních, ale přitom nikoliv často užívaných spojeních. To ovšem zároveň znamená, že přihlídneme k pojetí subjektu, který vykazuje určité rysy fragmentarizace, k popisu sebe-definic na pozadí konstrukce pravidel naplňování touhy a rovněž, s přihlídnutím k dvojí verzi identity a operační funkci zdvojování totožnosti: obecným teritoriím tohoto vztahu je politika reálného, režim akceptace a uznání zvláště.

Identita a politika je téma, jehož výchozí pozicí je problém, jak vhodně spojit jeden konflikt a dvojí usmíření. Na první pohled možná paradoxní převaha konfliktu za mírného upozadění zdvojeného „tolerančního“ řešení, ale věc je tak trochu komplikací „sui generis“.

O co se vlastně jedná?

Samotný konflikt spočívá ve dvojím režimu, v němž se pohybuje téma identity.

První režim zohledňuje problematiku *identity vnímání*, zatímco druhý, tedy ten, který nás nejvíce zajímá, je zcela orientován na *identitu myšlení*. Nicméně je snad na první pohled zřejmé, že máme-li uvažovat o pojmu identity ve vztahu k politice, přesněji, k obecnějšímu vymezení politiky, pak nemůžeme ponechat stranou diferencii, která provází vymezení identity.

(Pro větší názornost jenom krátké doplnění: anglické pojmosloví v tomto případě rozlišuje „perceptual identity“ na straně jedné a „thought identity“ na straně druhé, němci-

na operuje s diferencí „Wahrnehmungsidentität“ a „Denkidentität“.)

Identita myšlení je totiž ve dvojím vztahu k identitě vnímání: tvoří jednak její zřetelnou modifikaci, díky níž je možné regulovat a částečně neutralizovat většinu psychologických procesů, které jsou pod silným vlivem principu slasti. Jinak řečeno: nechat věci procházet slovy je způsob, jak eliminovat sílu imaginace a převahu primárního směřování naší vlastní touhy.

Z opačného náhledu, tedy v druhém vztahu, je tu ovšem komplikace, která ústí v nezbytné usmíření. Řekněme usmíření prvního řádu. V mnoha ohledech jemně strukturovaná stavba myšlenkové aktivity je vždy v jistém nepřehlédnutelném konfliktu a určité opozici k samotné identitě vnímání vnějšího, okolního světa: což je ovšem jedna ze základních podmínek obecnějšího vymezení teritoria politiky, a je dále, v psychoanalytickém rozvrhu Sigmunda Freuda, pouze kulturní odbočkou na cestě, jež nakonec vede k uspokojení těžké touhy, která stála na samotném počátku. Uvedená komplikace nutí vzít na milost řešení vycházející ze zvláštní formy diference subjektu a jeho identity.

Dostáváme se tak k přístupu, který poněkud vhodněji osvětluje naše východisko; to spočívá v hypotéze, že identita a politika mají společnou výchozí pozici: totiž společně sdílený „osud“ identity myšlení a touhy jejího sociálního a politického uznání, a za druhé: identita a politika neustále generují latentní konflikt, který je málokdy tak dobře k vidění, jako právě zde – totiž v přímé opozici reprezentace věcí a reprezentace slov. V tomto případě se dostáváme k usmíření druhého řádu a řekněme rovnou, že je to právě tato verze nenásilného spojení, které se budeme dále věnovat.

Ještě nezbytné doplnění:

Identita vnímání nachází jistou uspokojivou korelaci v předpokladu, který je možné popsat jako primární proces. Primární proces směřuje k nalezení identického vnímání pro obrazy objektů a vychází ze zkušenosti neproblematického uspokojení. To znamená od počátku generovanou a od vlastního dětství posilovanou zkušenost, že některé věci je lepší mít, než o nich pouze mluvit. Identita myšlení proto vede k potřebě nalezení analogicky silné instance, onoho výše naznačeného zdvojení, tj. ke vzájemné identitě myšlenek s druhými. Dosahuje tím určitého

společného sdílení myšlenkového obsahu a idejí, které následně umožňují, aby proces identity nespočíval pouze na uspokojení touhy v primárním rozvrhu potřeb a zájmů, ale rovněž, aby docházelo k naplnění režimu vědění a jeho obecného potvrzení.

Hovoříme tedy o určitém systému operační povahy, s jehož pomocí konstruuje nejen vnější svět, tedy svět věcí, které tak mohutně posilují touhu, ale i svět definic a rozvrhů, kterými můžeme popisovat sami sebe a docházet tak k poznání oné základní diference, jež provází celou koncepci identity: totiž zjištění, že teprve v ego-zdvojení je jedno samo se sebou.

Identitu myšlení lze ovšem rovněž chápat jako sekundární proces. To pak znamená, že se pohybujeme na teritoriu ekvivalencí, utvářených mezi reprezentacemi. Můžeme tak navázat jisté spojení, které poměrně přesně popisuje Hannah Arendtová:

„... nic, co je identické se sebou samým, co je opravdu a absolutně Jedno, jako A=A, nemůže být v souladu se sebou, ani mimo něj: potřebujete vždy alespoň dva tóny, abyste vytvořili harmonický zvuk.“

(Arendtová, H.:2001:201)

Zkusme navázat a přitom spojit výše uvedené:

Reprezentace věcí je pochopitelně vždy poněkud odlišná od reprezentace slov.

Zatímco reprezentace věcí má svou hlavní instanci ve vizualizaci, pak reprezentace slov v akustické rovině, vycházející ze slova. Jedná se tudíž o dva odlišné režimy, které samy o sobě upomínají na již popisovanou diferencii.

Ovšem teprve tento bližší náhled umožní předpoklad, který jsme již připomínali: totiž spojení verbalizace s uvědoměním. Můžeme si výše uvedený předpoklad naplnit příměřeným obsahem: identita a politika je spojení, které vyžaduje nutný a přitom specifický ohled k systému reprezentace, a to ve dvou úrovních:

Na první úrovni musíme vzít na vědomí hnací impuls touhy, který neustále nutí subjekt k potřebě jejího naplnění. V tomto případě je vcelku zřejmé, že není možné potlačit primární proces saturace této aktivity, neboť je cele k dispozici na rovině hledání identity vizuálního typu. Obrazy objektů jsou tudíž jistým nezbytným předpokladem k pochopení mechanismu sekundárního procesu: myšlení nutně používá obrazy všude tam, kde řeč popisuje nás samé. Žádný popis, pokud nebude uspokojovat naši touhu, nebude funkční. Obrazy mají tu výhodu a moc, že jsou k vidění, a myšlení přichází vždy se zpožděním – operacionalizuje své vlastní obsahy teprve poté, co je vidí.

Jedná se tedy o proces takové formy verbalizace, která hledá oporu ve vzájemné identitě myšlenek, jistěže nejlépe i s tím efektem, aby mohla odsunout moc obrazů a zároveň tím nejtím do konfliktu s mocí self-image. Teprve tento druhý postup je tím, co nás na dané věci zajímá.

„Právě tak, jako zjevné bytosti žijící ve světě viditelných jevů mají puzení ukázat se-

be samy, tak i myslící bytosti, které stále ještě k tomuto světu jeví patří, i poté, co se z něho vnitřně stáhly, mají puzení mluvit a učinit tak zjevným to, co by jinak vůbec součástí zjevného světa nebylo.

(Arendtová H.:1977: 98)

Navržený přístup umožňuje propojit téma identity s politikou, neboť politika v režimu obecného hledání shody východisek a postupů, jimiž vstupujeme do oblastí sociálního vyjednávání, rozhodování a kontroly, nutně stanoví jistou nezbytnou podmínku: elementární identitu myšlení.

Jinak řečeno: Jedná se o nezbytné nalezení přístupného teritoria, na němž se systém verbalizací uplatňuje ve shodě se systémem reprezentací.

Stručně dodejme: Jedná se o takový veřejný prostor, který lze zaplňovat programy a činnostmi, které lze nejen realizovat a uplatňovat, ale rovněž, a to velmi podstatně, je lze spojit s režimem uspokojení touhy těch, kdož především modifikací svých verbálních self-reprezentací dosahují vzájemné identity myšlenek s těmi, jež reprezentují.

Východiska Hannah Arendtové

Využití autorského potenciálu Hannah Arendtové není zcela bez obtíží.

Autorka se povětšinou pohybuje v několika žánrových oblastech a současně i na pomezí hned několika vědeckých disciplín. Tím ovšem vytváří poněkud širší a často i neobvyklé spojení několika rovin explikace a tázání, které si musíme jednak připomenout a dále, přiměřeně zúžit.

Filosofická témata budeme sledovat především z hlediska propojení či přiblížení k politickým otázkám, psychoanalytické koncepce vezmeme v potaz v souvislosti s koncepcemi identifikace subjektu a mechanismy jejich korekcí: tj. s popisem a vyřešením role společenské atomizace a ovšem, i s pojetím či procesem osvojení osobní identity z hlediska procesálního režimu.

To znamená, že pro Hannah Arendtovou pojetí identity neznamená jakýsi fixní etalon osobního výměru existence, tedy ani žádný invariant, jež lze postupně, operacionálně fixovat statickými identifikacemi, ale lze je nahlízet jako instanci sebe-definic a sociálních či politických korekcí. Navíc je třeba vidět, že důraz je u Arendtové položen především na vzájemnou interakci těchto složek, funkčních pouze za předpokladu svobodné osobní iniciativy každého jedince. Tento se ovšem stává platným aktérem strategické iniciativy o uchopení a vyjednání své vlastní identity teprve tehdy, vstoupí-li do silového pole jednání a řeči veřejného diskursu a praxe.

Podle autorky totiž tzv. svobodné lidské jednání lze rozvíjet jediné a pouze tam, kde každá spontánní iniciativa, ať už realizovaná v současnosti, či plánovaná v horizontu věcí budoucích, je zároveň spojena s konkrétní vazbou k minulosti. Tedy s aktem identity myšlení, s promyšlením a rozvrhem své pozice na pozadí reflexe dřívějších postojů a motivů.

Jinak řečeno: S ohledem na určitou a přitom nutnou formu reflexivního monitorování (mírně posunutém významu vůči A. Gid-

densovi), jež neustále představuje režim konfrontace vůči primárnímu směřování touhy a jejího převodu do řeči slov a reflexe důsledků vlastních činů. Výsledek je v logice uvažování H. Arendtové zřejmý – je jím neustálé hledání prostorů či teritorií, která dosud nebyla obsazena, nejen proto, že je naše vlastní touha nezná, ale především proto, že není k dispozici vhodná verze definice sebe sama, jež by umožnila tento terén vůbec registrovat.

Nicméně tento motiv v myšlení autorky je poměrně zásadní. Poukazuje na druhou, či odvrácenou stranu režimu identifikací: Cílem nemusí totiž být pouhé hledání sociálního či politického ekvivalentu svého rozvrhu existence, svého nasměrování touhy, ale rovněž, a řekněme zásadněji, hledání takových možností revizí a nových rekonstitucí sebe sama, svých svobodných iniciativ a rozvrhů, které povedou k nalezení verzí, jež nejsou předdefinované identitou vnímání, nebo disciplinované reprezentací věcí, případně uspokojením touhy dané reprezentace, ale hraje se o něco více. Hraje se o možnost otevřeného prostoru, teritoria, kde reflexivní monitoring sebe sama nekončí na hranicích své ego-koncepce, ale naopak: uvolňuje dispozitivu pro otevření prostoru k politickému redefinování společnosti a své vlastní role v ní.

A jenom tato verze je pro Arendtovou rozhodující, protože v této verzi se hraje o samotnou formu sebeutváření člověka. Ne o pouhou reprodukci daností či kulis, za nichž neměnnost vítězů jako imperativ soužití podle rozvrhu zoologie.

Arendtová tímto požadavkem zavádí myšlení na cestu vyjednávání se svým vlastním údělem, vyjednávání, které má tu cenu, že hodnota, o níž běží, je především v těch druhých. Lze je nazvat *uni-konstitucí politického prostoru*, neboť ten může vzniknout pouze tam, kde nové teritorium myšlení, oblast ještě neobsazená touhou dává šanci dozvědět se z minulosti i to, co jinak nechceme vědět. Nechceme proto, že nemáme žádnou užitečnou matici přepisu, která by umožnila hledat souvislosti mezi chtěním a omezením, mezi

limity a jejich překročením, a nakonec i mezi suverenitou jedince, pokud ji vůbec zná, a limity společnosti, pokud je uzná.

V zásadě totiž stále platí to, co autorka tak ráda připomínala: Totiž skutečnost, že „*...myslící já není nikdy sebou samým*“. Nejedná se zde o nic menšího než o zjištění fatální duality jinak svěhlavého identifikačního monismu: J. Lacan k uvedenému důrazně připomíná:

„...subjekt výpovědi, totiž to, o čem hovořím jako o svém Já, je něčím odlišným od subjektu vypovídání.“

Výchozí předpoklady jsou zřejmé, můžeme tedy přejít k poslední úvaze.

„...nejdůležitějším charakteristickým rysem myšlení je to, že přerušuje veškeré činnosti, všechny běžné činnosti bez ohledu na to, co se s nimi stane.“

Hannah Arendtová

Z výše uvedeného by mělo být poměrně zřejmé, že konstrukci identity nelze považovat za pouhý projev sebereprezentace, neboť svědectví, která o nás mluvením a jednání podávají, není možné snadno změnit, zakrýt či přímo manipulovat, a to ve smyslu jakési osobní inscenace self-image ke svému obrazu.

Celý tento projev jáských iniciativ má jednu nezbytnou podmínku, kterou lze chápat jako setrvalý, a přitom nezbytný doprovodný pohyb: záznam porozumění druhých.

„Na rozdíl od toho, co jsme, na rozdíl od vlastností, nadání, talentů a vad, které k nám patří, a které tudíž máme v rukou a pod kontrolou alespoň tak daleko, že je podle své vůle můžeme ukazovat a skrývat, se ono ve vlastním smyslu osobní ‚kdo‘, kterým člověk je, naší kontrole vymyká právě proto, že je nedobrovolně spolu-ukazujeme ve všem, co říkáme nebo děláme.“

(Arendtová H.:1958:168)

Dostáváme se k oné části vztahu identity a politiky, která podstatným způsobem určuje její nynější podobu. Hovoříme o *prolomení režimu reprezentace slov*, onoho režimu, který zakládá nejen cílovou oblast touhy v její od-poutané verzi od reflexivní formy myšlení a současně i poněkud imunní vůči nárokům primárních procesů, ale především, hovoříme o té speci-

fické verzi identity, která poukazuje na deficit inscenované politiky, politiky znázorňování viděním, či jinak řečeno jednání mluvením, té politiky, která nemá zpětnou vazbu na zdroje toho, co v řeči vlastně říká, neboť její řeč jí už dávno nepatří. Patří obrazům, režimům vizualizace, tomu, co je vidět a co ještě lze vidět, protože je možné to ukázat.

Neboť ukázání obrazem, namísto aktualizace myšlení jednáním – které předpokládá určitý souhlas druhých, jejich akceptaci toho, co se v řeči dává k posouzení a vyjednání – nyní přichází režim instančních obrazů, režim, který vyvlastňuje a kolonizuje „veřejné“ držení právě těch obrazů, jež vycházejí vstříc především elementární touze, která nebere zřetel na nic jiného než na ryze soukromé.

Dochází tak k situaci, v níž zřetelně platí, že podrobení reprezentace slov „silnějším“ režimu vizualizace je největší slabinou politického diskursu a praxe.

Namísto střetu názorů, programů, veřejného rozkrývání předpokladů diskursu politiky, za nichž ještě něco platí, vládní jiná strategie: instance vlivných formátů vizualizace, které dominují celému spektru myšlení.

Rekněme to ještě jinak: Tam, kde předpokládáme strategii uznání, postupně dohledávání svých identifikací se slovníky, které naplňují alespoň částečnou shodu mezi jinak svébytnými identitami myšlení, mezi soukromým a veřejným, tedy tam, kde se nabízí vhodné analogie mezi samotným myšlením a řečí subjektu o tomto myšlení: to znamená hledání takové identity, která se s někým a s něčím setkává jako se sebou sice nějak odlišným, ale přesto obdobným, nalézáme jenom vládu formátů zobrazování, která unifikuje vše, co jí stojí v cestě, a navíc: nabízí tak lacinou identitu s tím, co je beznadějně stejné. Stručně řečeno: Politika je dnes zcela ve vleku reprezentace věcí – totiž spokojeně spočinula v režimu vizuálním.

Prostor politiky je nyní prostorem koloběhu obrazů, které lze pouze produkovat, ale nikoliv měnit pouhou reprezentací slov. Mímoходом, Arendtová vychází z obdobného náhledu, nicméně tento pohled již značně deformuje soudobá produktivní moc obrazů.

„*Cílem myšlení je vždy re-prezentace, tzn. že něco nebo někdo je ve skutečnosti nepřítomný a přítomný je pouze v myslí, jež pouze na základě obrazotvornosti může něco či někoho učinit přítomným ve formě obrazu.*“

(Arendtová H.:1998:6)

Identita těch, kdož do současného teritoria politické reality vstupují, je identitou fraktální, odpoutanou totožností, neboť především připojenou na distribuci obrazů, jež reprezentují nikoliv aktéry, nikoliv diváky, ale především producenty reprezentace věcí. V mírně nadsazené verzi by bylo možné říci, že prostor politiky v současnosti připomíná svébytnou filmopolis než cokoliv jiného.

Pojetí identity je tedy v tomto dosud značeném významu v nezbytné relaci pouze a jenom s těmi druhými, kteří vidí totéž, nebo v analogické verzi, se světem jevů jako prostorem pro vlastní sebevyjádření jen a pouze jako tvůrců viditelného, a nikoliv jako tvůrců myslitelného.

To už vůbec nebereme v potaz další možnost, která se principům politického jednání nabízí, totiž reprezentovat i to, co nelze myslet. Jinými slovy: Chceme-li ještě vůbec něco z identity myšlení zachovat, pak je nezbytné obrátit pozornost na jinou proceduru: totiž na schopnost užívat v řeči politiky méně obrazů věcí, které zcela disciplinovaně vedou touhu k tomu, k čemu od počátku směřuje a k čemu samotné myšlení vlastně ani nepotřebuje, ale spíše k tomu, co lze operacionálně opsat, přeneseně naznačit, tj. přeformátovat na režim reprezentace slov v takové podobě, v níž pak diskurs politiky může obsahovat i to, co otevírá budoucnost novému a jinakému.

Tím ji totiž otevírá i možnostem příslušného obohacení slovníku, nového režimu definic a myšlenkové práci, která nutí reprezentaci slov adekvátně naplnit oscilujícím, a tudíž nikoli jenom beznadějně mrtvým obsahem.

A ovšem, tímto se *válka formátů* přenáší do jiné oblasti, do míst, kde samotný režim vizualizace nestačí kolonizovat to, k čemu již předtím obrazotvornost položila základy. Tyto základy nesou pečeť slov a režimu řeči, která své obsahy porovnává s tím, co lze myslet, a nikoliv jenom vidět, a co tímto vede i k jistému specifickému pochopení skutečnosti: svět pojmů je v tomto případě chápán i jako oblast metafor či náhodných analogií, které lze propracovávat, myšlením postupně identifikovat a nabízet diskursu politiky jako tázání po dosažitelném, a nikoliv jej předkládat jako jednou provždy dané fixní ideologie.

Částečně tím rovněž zabraňuje tomu, co dominuje v režimu vizualizace: tj. záměně obrazů vydávaných za pravdu za touhu poznávat. (Viz též např. Nietzsche, Derrida aj.)

„*Očekávat od myšlení pravdu znamená, že zaměňujeme potřebu myslet za puzeň poznávat.*“ (Arendtová H.:1977:61)

Neboť to, co zde velmi podstatně promlouvá, co se svým způsobem hlásí o slovo a dožaduje se pozornosti svého druhu, není duše, nýbrž duch: samo naše myšlení.

A identifikační strategie myšlení musí zohledňovat i ty režimy, které jí už zjevně odporují. Tedy i moci obrazů a kolonizačnímu potenciálu režimu vizualizace. Jednou z možností, jak vstoupit do tohoto zápasu o právo na identitu myšlení, je nechat ducha myslet sice v zastoupení, ale stále ještě na svém území.

Forma či způsob projevení se ducha musí odpovídat úsilí odporu vůči tomu, co mu vzdoruje, měla by proto akceptovat především ty možnosti, které moc obrazů suspendují: tedy k fázi, v níž dochází slyšení i do sebe ponořená řeč ducha, řeč, která už totiž nemá k dispozici jinou verzi zaznamenání, či jiný model zápisu smyslu svého mluvení, než je řeč analogií, metafor a vnitřní diferenciace pojmů.

Z pohledu Hannah Arendtové lze zřejmě říci, že právě např. metafora „disponuje“ schopností překlenout onu propast mezi „*vnitřními a neviditelnými duchovními aktivitami a světem vnějších jevů*“. Takovému zdánlivě snadné přemostění je nicméně velmi důležité: dife-

rence mezi světem jevů a vnitřním světem člověka je nejen komplikovaná a mnohoznačně členěná, je v zásadě ne-přemostitelná pouhou pojmovou distinkcí, definiční čistotou či samotnou pojmovou prací.

Snad jen v konfrontační proceduře vnitřní diferenciace vůči metaforám a analogiím lze hledat oporu vůči dominujícímu formátu moci obrazů.

Právě tato dispozice k propojení či převedení zatím si konkurujících formátů, z nichž jeden, hledající oporu pro identitu myšlení na teritoriu, kde je musí hledat, tedy v realitě politiky, a jež je dosud stále ve větší defenzivě, je současně onou pomyslnou branou, kterou lze ještě projít: A to k zachování smyslu úsilí o překonání či alespoň vyrovnání se s danou formou ego-reference – s dualismem a jeho útekem do útěšných končin silných obrazů a prázdného smyslu.

Je to totiž jedna forma hledání smyslu, hledání tam, kde je život dotazován ve své problematičnosti, kde každé myslící já zakouší onu ne-jednotu se sebou samým.

Stručně řečeno: Identita myšlení musí být znovu podrobena testu na parametry, které ji zakládají a umožňují. Měla by být otevřena do prostoru, v němž je schopna re-konstituce svých možností, jisté nové revizi východisek, z nichž lze znovu vyjít a obstát před zkouškou selhání vůči moci, jež nejen trivializuje, ale přímo instanci myšlení rozkládá: tedy vůči reprezentaci věcí, moci obrazů a dominujícího formátu režimu vizualizace.

„... *lidé, kdyby ztratili dychtění po smyslu, které označujeme jako myšlení, a kdyby si přestali klást nezodpověditelné otázky, ztratili by nejen schopnost vytvářet ony myšlenkové výtvořky, kterým říkáme umělecká díla, ale také schopnost tázat se na všechny ty zodpověditelné otázky, na nichž je každá civilizace založena.*“

(Arendtová H.: 1977:62)

Život, který je dostatečně zakoušen ve své komplikovanosti, nejednotě a problematičnosti, umožňuje a nabízí myšlení překročit úzké hranice mínění, předsudků a zjednodušených jistot domněnek. Arendtová si je ovšem dobře vědoma důsledků:

„...*život zbařený myšlením by byl beze smyslu, i když myšlení nikdy neudělá lidi moudřejšími, ani jim nedá odpovědi na vlastní otázky myšlení.*“

(Arendtová H.: 1977:178)

Od momentu, kdy myslící já zakouší diferencii těchto dvou světů, může začít zachovávat jistý odstup od toho, co se s ním děje v okamžiku, kdy je myšlení suspendováno vizualizací v té míře, v jaké myšlení vůbec přestává být schopno myslet. V daném okamžiku pak hrozí ztráta toho, co identitu myšlení bezprostředně vyžaduje: druhé a obecné souhlas. Neboť součástí zaujetí určitého konkrétního stanoviska znamená, že se oprostujeme od pouhé individuální jedinečnosti a vstupujeme na pole souzení, tedy na terén spoluúčasti, či jinak řečeno: do oblasti obecných záležitostí. V režimu politiky tak znovu otevíráme téma, které se velmi často ukryje na terén soukromých iniciativ, ovšem v tomto případě už samo soukromé nestačí.

Teprve v okamžiku, kdy jsme součástí one interaktivní sounáležitosti, jistého zmnohonásobení svého stanoviska, může naše pojetí osobní identity dostat plnější tvary.

Můžeme se totiž zdržet jakéhokoli projevu, který má za cíl pouhé kopírování soukromé verze identity, a přejít do interaktivního režimu účasti a vyjednávání smyslu. Jinými slovy: Namísto aktérů se stát aktivním divákem. Tedy tím, kdo se sice možnosti okamžitého jednání zdrží, ale jenom proto, aby byl práv formátu diskursu, v němž se dané jednání odehrává. Být práv formátu pak znamená do něho vstoupit jako rovnocenný hráč, jako ten, kdo sleduje hru proto, že umí hlídat pravidla.

V tomto okamžiku je patrné, že pojetí naší identity se začíná poměřovat ještě s něčím jiným, s tím, co je vždy už vázáno na obecné podmínky života druhých, a s čím jsme v jistém minimálním smyslu zajedno: totiž s realitou, a nikoliv jenom inscenovanou, skutečností politické praxe. A v té se pohybujeme především a hlavně jako diváci, sledující pohyb proměnlivých metafor pravdy, která se nabízí tím, jak a za koho se převážně schovává.

Jak je z autorčina textu patrné, „...divák, nikoli herec, má klíč ke smyslu lidských záležitostí.“ (Arendtová H.: 1977:96) Neboť takovýto divák vidí, jak se obrazy mohou hrát, může vnímat, jak s námi souvisí, a nakonec může identifikovat, do jaké míry jsou analogické tomu, v čem myslíme, když oslovuje druhé. A oslovení druhých už naznačuje, že hrát o sebe lze především tehdy, víme-li, jak se hraje s druhými, a tím pádem i o nás. Nejlepší obrazy této hry pak nahlížíme jenom tam, kde přesvědčuje síla její platnosti: propracování a reflexe pravidel na zachování síly jedinice tam, kde žijí druzí. Tedy realita politiky.

bystrick@fhs.cuni.cz

Literatura:

- Agamben, G. /1999/: The Man Without Content. Stanford University Press. California.
- Arendt, H. /1972/: Du mensonge en politique. In: Arendt., H.: Du mensonge à la violence. Calmann-Lévy, Paris.
- Arendt, H./1958/: Human condition. University of Chicago Press, Chicago.
- Arendt, H. /1977/: Life of the Mind. I. H.B. Jovanovich, New York & London.
- Arendt, H. /1978/: Life of the Mind. II. H.B. Jovanovich. N.Y.-London.
- Arendtová, H. /1994/: Krize kultury. Mladá fronta, Praha.
- Arendtová, H. /1995/: O násilí. Oikoyemh, Praha.
- Arendtová, H. /1996/: Původ totalitarismu. Oikúmené, Praha.
- Arendt, H. /1954/: Between Past and Future. Viking Press. New York.
- Arendtová, H. /2001/: Život ducha. 1. díl. Myšlení, Aurora, Praha.
- Breier, K. H. /1992/: Hannah Arendt zur Einführung. Junius, Hamburg.
- Bersani, L. /1990/: The Freudian Body: Psychoanalysis and Art. Columbia University Press. New York.
- Bystrický, J. /2001/: Texty k postmoderně 2. Sofis. FHS UK Praha.
- Luhmann, N. /1988/: Die Macht. Euke. Stuttgart.

Diplomatické styky

Svrchovaného řádu maltézských rytířů

(nejen) s Českou republikou

PAVEL SLADKÝ

V Mezinárodní politice č. 1/2003 jsem si se zájmem přečetl článek Marie Kuříkové „Postavení Řádu maltézských rytířů v rámci mezinárodního práva“. V loňském roce jsem na Právnické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci obhájil diplomovou práci na téma „Právní postavení Řádu maltézských rytířů v rámci subjektů mezinárodního práva“. Potěšilo mne, že autorka článku došla ke stejným závěrům jako já ve své diplomové práci. S politováním však musím konstatovat, že uvedla ve svém článku i několik málo nepřesností. V následujícím textu chci upřesnit a doplnit zejména informace týkající se oficiálních vztahů Svrchovaného řádu maltézských rytířů k Československu, resp. k České republice.

Počátky „vztahů na nejvyšší úrovni“

Řád svatého Jana (později zvaný Svrchovaný vojenský a ošetřovatelský Řád svatého Jana Jeruzalémského zvaný Rhodský nebo Maltézský, oficiálně zkracováno: Svrchovaný řád maltézských rytířů) přišel do české kotliny v polovině 12. století (údajně v letech 1156–1159).¹⁾

Český kníže Vladislav II. (v r. 1158 získal královský titul) finančně podpořil Řád svatého Jana při opravě řádového hradu v oblasti dnešního Blízkého východu. Na znamení vděčnosti tehdejší velmistr Řádu Fra. Raymond de Puy poslal do Prahy klíče od opravené pevnosti.²⁾

Tímto gestem se cítil Vladislav II. natolik zavázán, že řádové rytíře pozval do Prahy a obdaroval je několika pozemky tak, aby na nich Řád mohl vybudovat kostel, nemocnici a případně školu. Tyto pozemky byly situovány na pražskou Malou Stranu, kde dnes (opět) sídlí České velkopřevorství Svrchovaného řádu maltézských rytířů a velvyslanectví Svrchovaného řádu maltézských rytířů pro Českou republiku (oblast dnešní ulice Lázeňská).

Vztahy s Rakouskem(-Uherskem)

Přenesme se o půl tisíciletí dále do příchodu Řádu svatého Jana Jeruzalémského do Čech. Během této doby se Řád stal součástí pražského života – jeho kostel i nemocnice byly údajně známé po celé zemi. V období po vestfálském míru (1648) došlo k propojení náboženské (a také správní) funkce českého velkopřevora s diplomatickým úřadem vyslance Řádu maltézských rytířů pro Rakousko.³⁾

Teprve od první poloviny 19. století byla striktně oddělována funkce českého velko-

převora od úřadu diplomatického zástupce Řádu maltézských rytířů v Rakousku. Rozlišování diplomatických funkcí je dnes zakotveno i v Maltézském zákoníku (čl. 154 odst. 2).⁴⁾

Již tak vřelé (quasi)mezinárodní vztahy mezi Svrchovaným řádem maltézských rytířů a Rakousko-Uherskem byly ještě posíleny, když v r. 1881⁵⁾ císař František Josef I. udělil tehdejšímu českému velkopřevorovi Lichnowskému (plným jménem Othenio Lichnowský z Werdenbergu) hodnost rakouského knížete. Rakousko-uherský panovník tak ocenil zejména zásluhy maltézské zdravotnické pomoci při rakouské okupaci Bosny a Hercegoviny v roce 1878.⁶⁾

Od roku 1881 byla udělena hodnost rakouského knížete trvale spojena⁷⁾ s funkcí českého velkopřevora. Tím nesmírně posílilo společenské postavení Českého velkopřevorství v habsburské monarchii.

Titulem rakouského knížete se mohl honosit každý český velkopřevor (Quido von Thun und Hohenstein 1887–1904; Heinrich von Liechtenstein 1904–1914; Rudolf von Hardegg 1914–1927) až do r. 1918, kdy byl samostatnou Československou republikou přijat zákon č. 61/1918 Sbírky zákonů a nařízení, jímž se zrušily šlechtictví, řády a tituly.

Vztahy s Československem

Vznik samostatné Československé republiky byl spojen se širokým protihabsburským postojem ve všech vrstvách tehdejší společnosti. V myslích mnoha obyvatel mladé republiky byla monarchie úzce spojena s římskokatolickou církví. V prvních měsících existence republiky byl omezován dřívější vliv církve na každodenní život československých občanů, zejména však ve školství.

Československá republika v této celospolečenské atmosféře nepovažovala za nutné navázat diplomatické styky se Svrchovaným řádem maltézských rytířů. Naopak Maltézský řád hned v srpnu 1919 (prostřednictvím italského zplnomocněnce v Praze) přednesl na Ministerstvu zahraničních věcí Československé republiky žádost o povolení zřídit v Praze vyslanectví.⁸⁾ Tato žádost zůstala bez československé odezvy.

V červnu 1920 žádal chargé d'affaires Svrchovaného řádu maltézských rytířů ve Vídni na tamním československém vyslanectví, aby Československá republika vyhověla přání, které v srpnu 1919 přednesl italský zplnomocněnec v Praze. Žádost zůstala opět bez odezvy z československé strany.⁹⁾

V prosinci 1926 maltézský vyslanec ve Vídni podal vládě Československé republiky žádost, aby československá vláda zahájila jednání o obnovení diplomatických styků se Svrchovaným řádem maltézských rytířů.¹⁰⁾

Od roku 1927 československá vláda začala systematicky zkoumat mezinárodněprávní subjektivitu Maltézského řádu. Ke konci dvacátých let a v průběhu třicátých let dvacátého století proběhly konzultace s československými zastupitelskými úřady ve Francii, Itálii, Maďarsku, Rakousku a Rumunsku. Dále byly konzultovány československé Ministerstvo školství a národní osvěty a Ministerstvo vnitra. Bylo zjištěno, že Maltézský řád je uznáván jako suverénní Vatikánem, Maďarskem, Rumunskem, Francií (de facto), Itálií (de facto), Republikou San Marino (de facto) a Španělskem (de iure).¹¹⁾

V průběhu třicátých let minulého století se zhoršila mezinárodní situace v Evropě a na konci třicátých let už bylo chápáno přiznání suverenity Maltézskému řádu jako politická záležitost, jako podpora a důvod pro zlepšení mezinárodních vztahů s Itálií a Svatým stolcem.¹²⁾

Dne 20. ledna 1939 vláda Československé republiky „se usnesla uznati suverenitu Řádu maltézských rytířů k poměru k Republice československé“.¹³⁾ Dne 2. února 1939 požádal kancléř římského Úřadu velmistra Řádu maltézských rytířů o „svolení o zřízení vyslanectví Řádu v Praze a současně agrément pro Dr. Josefa Pluhaře“.¹⁴⁾

Dne 10. února 1939 československá vláda projevila souhlas se zřízením vyslanectví Řádu maltézských rytířů v Praze.¹⁵⁾ Dne 15. února 1939 prezident republiky Hácha udělil agrément Dr. Josefu Pluhařovi jako vyslanci Svrchovaného řádu maltézských rytířů s tím, že jeho osobní statut se bude řídit „podle česko-slovenských zákonů, ježto jmenovaný je česko-slovenským občanem“.¹⁶⁾ Dne 6. března 1939 Dr. Josef Pluhař odevzdal česko-slovenskému prezidentovi své pověřovací listiny.¹⁷⁾

Dr. Josef Pluhař však nebyl maltézským vyslancem příliš dlouho – asi týden. Někdy ve dnech 12.–14. března 1939 odešel z Prahy a uchýlil se do Itálie. Po Badogliově převratu tam byl zatčen, deportován do Protektorátu Čechy a Morava a uvězněn v Terezíně. Před komunistickým převratem v úno-

ru 1948 emigroval do Latinské Ameriky, kde zanedlouho zemřel.¹⁸⁾

Vyslancecký úřad v Praze byl po odchodu Dr. Pluhaře do Itálie zrušen. Německá „Třetí říše“ neudržovala se Svrchovaným řádem maltézských rytířů diplomatické styky. V Praze tedy zůstal jen úřad Českého velkopřevorství. V září 1939 se infulovaným převorem maltézského konventu v Praze stal Franz Werner Bobe. Tato osoba údajně udržovala cíle styky s gestapem, Sicherheitsdienstem, protektorátními a říšskými úřady. Nutno připomenout, že právě díky osobě F. W. Bobeho žil konvent maltézského řádu v poklidu až do května 1945. V té době byl F. W. Bobe zatčen a dne 16. dubna 1947 odsouzen mimořádným lidovým soudem v Praze k trestu smrti a popraven v pankrácké věznici.¹⁹⁾

S přihlédnutím k aktivitám F. W. Bobeho byl Svrchovaný řád maltézských rytířů po r. 1945 vnímán československými úřady jako instituce kolaborující s nacistickým Německem i fašistickou Itálií. Z toho důvodu nebyly hned po druhé světové válce navázány diplomatické styky mezi Československem a Svrchovaným řádem maltézských rytířů. Po roce 1948 bylo navázání diplomatických vztahů považováno již za nemyslitelné.

Členové Maltézského řádu německé národnosti byli z Československa odsunuti hned po válce a začali spolupracovat s maltézskými organizacemi ve státech, kam přesídlili. Česky hovořící členové Řádu většinou dobrovolně odešli do exilu během komunistické vlády v průběhu padesátých a šedesátých let dvacátého století.²⁰⁾

Teprve po událostech v listopadu 1989 přišlo oteplení v československo-maltézských vztazích. Bohužel, není možné přesně zjistit data diplomatických schůzek a detailně popsat opětovně navazování diplomatických vztahů. Zčásti proto, že se jedná o novodobou historii a některé údaje stále podléhají zvláštnímu režimu zacházení. Zčásti proto, že to byla hektická doba plná práce na obnovení vztahů s částí mezinárodního společenství, a na podrobnou dokumentaci prostě nezbýval čas.

Jisté však je, že 8. června 1990 byly výměnou diplomatických nót navázány diplomatické vztahy mezi Českou a Slovenskou Federativní Republikou a Svrchovaným řá-

dem maltézských rytířů.²¹⁾ Chargé d'affaires Svrchovaného řádu maltézských rytířů pro ČSFR byl jmenován MUDr. František Lobkowicz.²²⁾

Dne 18. prosince 1990 byl jmenován velvyslancem Svrchovaného řádu maltézských rytířů v České a Slovenské Federativní Republice Max Turnauer z Rakouska.²³⁾

Vztahy s Českou republikou

Dne 1. ledna 1993 zaslalo pražské vyslanectví Svrchovaného řádu maltézských rytířů diplomatickou nótou nově vzniklé České republice. Podobná nóta byla zaslána i nově vzniklé Slovenské republice. Obě maltézské diplomatické note uznávaly svrchovanost nově vzniklých republik a vyjadřovaly touhu pokračovat v diplomatických vztazích s Českou republikou a Slovenskou republikou jako nástupnickými státy Československa.²⁴⁾

Maltézský velvyslanec v Praze – Max Turnauer – zastával od ledna do července 1993 i funkci velvyslance pro Slovenskou republiku. Dne 22. července 1993 byl jmenován velvyslancem Svrchovaného řádu maltézských rytířů pro Slovensko Helmut Liedermann.²⁵⁾

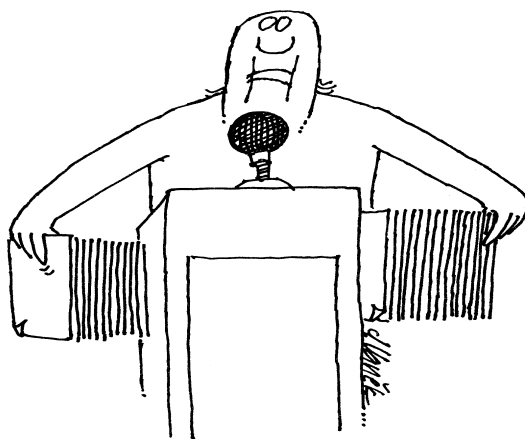
V roce 1993 došlo k česko-maltézské schůzce na úrovni hlav států – velmistr Svrchovaného řádu maltézských rytířů Fra. Andrew Bertie vykonal oficiální návštěvu České republiky na pozvání tehdejšího českého prezidenta Václava Havla.²⁶⁾

V roce 1996 uzavřela Česká republika se Svrchovaným řádem maltézských rytířů dohodu o vzájemném poštovním styku.²⁷⁾ Se Slovenskou republikou uzavřel Svrchovaný řád maltézských rytířů podobnou dohodu v roce 1999. Takzvané „poštovní dohody“ mají v praxi dokazovat mezinárodněprávní způsobilost Svrchovaného řádu maltézských rytířů sjednávat mezinárodní smlouvy. Obecně se soudí, že Řád si těmito poštovními smlouvami zajišťuje odbyť poštovních známek. Avšak maltézskou poštovní známku lze použít pouze při odesílání z maltézské Poštovní správy v Římě. Maltézská filatelistická činnost (stejně jako maltézská numizmatická činnost) slouží pouze k reprezentativním účelům.²⁸⁾

Takzvané „poštovní dohody“ uzavřel Svrchovaný řád maltézských rytířů již se 46 zeměmi světa.²⁹⁾ Jejich prostřednictvím se Maltézský řád snaží získat členství ve Všeobecné poštovní unii (UPU Bern, odborná organizace OSN) a demonstrovat tak mezinárodněprávní způsobilost být členem mezinárodní mezivládní organizace.

Na podzim roku 2001 se pojem Svrchovaný řád maltézských rytířů dostal i do právního řádu České republiky – nařízení vlády č. 463/2001 Sb. ze dne 26. listopadu 2001 (nabylo účinnosti dne 1. ledna 2002) zakotvilo právní režim držitelů platných diplomatických pasů Svrchovaného řádu maltézských rytířů, kteří cestují na území České republiky.

V roce 2002 opět došlo k česko-maltézské schůzce na úrovni hlav států – dne

6. dubna 2002 (v bezprostřední návaznosti na oficiální návštěvu Svatého stolce) vykonal tehdejší český prezident Václav Havel oficiální návštěvu římského sídla Svrchovaného řádu maltézských rytířů.³⁰⁾

Česká televize o tom informovala poněkud nešťastně, když se ve večerní zpravodajské relaci v přímém přenosu ohlásila televizní zpravodajka „z výsostného území Řádu maltézských rytířů“. Musím připomenout, že Svrchovaný řád maltézských rytířů v současnosti nedisponuje žádným výsostným územím. Proč tomu tak je, se možná dočtete v některém příštím čísle Mezinárodní politiky.

pavel-sladky@seznam.cz

¹⁾ Pořízka, J.: Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě. Votobia, Olomouc 2002, str. 16. Skřivánek, F.: Rytíři svatého Jana Jeruzalémského u nás. Klub pro českou heraldiku a genealogii, Praha 1998, str. 5 prezentuje různé autory uvádějící data 1156, 1158, 1159.

²⁾ Pořízka, J.: Řád maltézských rytířů z Palestiny na Via Condotti. Elka Press, Praha 1997, str. 32.

³⁾ Prantner, R.: Malteserorden und Völkergemeinschaft. Duncker und Humblot, Berlin 1974, str. 104.

⁴⁾ Maltézský zákoník (Codex melitensis) – právní předpis vydaný Svrchovanou radou Svrchovaného řádu maltézských rytířů dne 1. srpna 1966, účinnosti nabyl dne 1. listopadu 1966.

⁵⁾ Pořízka, J.: Maltézští rytíři u nás. Petrov, Brno 1997, str. 78. Titul udělen českému velkopřevorovi, nikoli maltézskému vyslanci pro Rakousko-Uhersko. V letech 1874-1887 byl českým velkopřevorem Ottenio Lichnowský z Werdenbergu.

⁶⁾ Např. maltézské sanitní vlaky odvážely rakouské zraněné vojáky z Bosny a Hercegoviny do vnitrozemí Rakouska-Uherska, mj. do olomoucké vojenské nemocnice.

⁷⁾ S ohledem na celibát maltézských řádových představených nelze v tomto případě uvažovat o dědičnosti titulu „rakouského knížete“.

⁸⁾ Pořízka, J.: Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě. Votobia, Olomouc 2002, str. 143.

⁹⁾ Tamtéž.

¹⁰⁾ Archivně-dokumentační odbor Ministerstva zahraničních věcí České republiky (ADO MZV ČR), archivní fond: Sekce II, krabice 7.

¹¹⁾ Tamtéž.

¹²⁾ Tamtéž. Výslovně uvedeno ve zprávě JUDr. Maixnera ze dne 19. ledna 1939.

¹³⁾ ADO MZV ČR, archivní fond: Sekce II, krabice 7. Zpráva Dr. Víška ze dne 13. února 1939.

¹⁴⁾ Tamtéž.

¹⁵⁾ Tamtéž.

¹⁶⁾ ADO MZV ČR, archivní fond: Sekce II, krabice 7. Zpráva Dr. Víška ze dne 15. února 1939.

¹⁷⁾ ADO MZV ČR, archivní fond: Sekce II, krabice 7. Program nástupní audience.

¹⁸⁾ Pořízka, J.: Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě. Votobia, Olomouc 2002, str. 158.

¹⁹⁾ Tamtéž.

²⁰⁾ Prantner, R.: Malteserorden und Völkergemeinschaft. Duncker und Humblot, Berlin 1974, str. 148.

²¹⁾ Informace potvrzeny pracovníky z Ministerstva zahraničních věcí České republiky.

²²⁾ Pořízka, J.: Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě. Votobia, Olomouc 2002, str. 158.

²³⁾ www.czechembassy.org

²⁴⁾ Písemný materiál specializovaných odborů MZV České republiky a MZV Slovenské republiky.

²⁵⁾ Tamtéž.

²⁶⁾ Podrobněji viz: www.mzv.cz/vatican

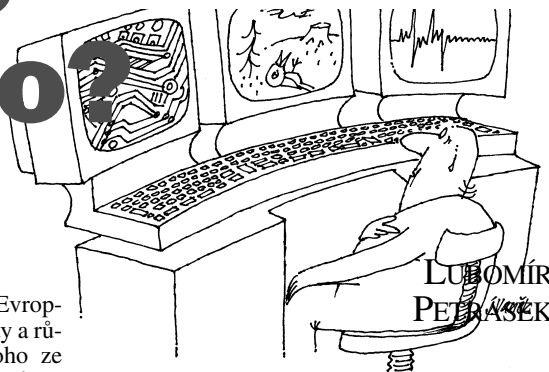
²⁷⁾ David, V. – Zbořil, F.: Základy mezinárodního práva veřejného. Vydavatelství Univerzity Palackého, Olomouc 2000, str. 43.

²⁸⁾ Podrobněji viz: www.chivalrecorders.org

²⁹⁾ Tamtéž.

³⁰⁾ Podrobněji viz: www.mzv.cz/vatican

Pakt stability a růstu: Hloupé pravidlo

Hloupým pravidlem nazval předseda Evropské komise Romano Prodi Pakt stability a růstu.¹⁾ Zpochybil tím platnost jednoho ze stavebních kamenů Evropské měnové a hospodářské unie, na kterém stojí jednotná měna euro. Současně tak opětovně otevřel na evropské úrovni debatu, která již dlouho předtím ovládala domácí politickou scénu v řadě zemí eurozóny.²⁾ Debatu, ve které se střetávají zastánci krajně omezitelné fiskální politiky reprezentované paktem s přívrženci „inteligentního a dopředu hledícího“³⁾ využívání státních financí k řízení agregátní poptávky. Co je to vlastně za pravidlo, které jedny znepokojuje a druhým dodává jistotu? Jaké existují ekonomické argumenty pro jeho existenci a jaké byly politické okolnosti jeho vzniku? Proč v závěru minulého roku oťrásly médiu zprávy o „čtyřměsíčních ultimátech“ a „modrých dopisech“ zemím, které byly pokládány za pilíř měnové unie i Evropy samotné? A konečně, jaké důsledky může mít stávající situace pro pakt a co z toho plyne pro Českou republiku, která se chystá na svůj vstup do Evropské unie? I to jsou otázky, které budou hybat evropskou politikou v příštích měsících.

Pakt stability a růstu, tj. z právního hlediska nařízení Rady č. 1466/97 a 1467/97, provádějící příslušnou rezoluci Evropské rady, rozvádí a upřesňuje ustanovení Maastrichtské smlouvy o rozpočtové disciplíně.⁴⁾ Nálepka „Pakt stability“ je často užívána kritiky jako symbol rigidity a pokutování; jak problematická tříprocentní hranice deficitu na HDP, tak možnost ukládat státům pokutu za jeho nedodržení jsou však již součástí Maastrichtské smlouvy.⁵⁾ První nařízení má preventivní náplň; zavádí vzájemný dohled a koordinaci rozpočtových a hospodářských politik všech členů Evropské unie. Členské země EMU tak každoročně předkládají programy stability a nečlenské země programy konvergence, nad jejichž implementací a dodržováním dohlíží Rada společně s Komisí. Pokud Rada sledá „podstatnou odchylku od střednědobého stabilizačního cíle nebo cesty k němu“,⁶⁾ adresuje příslušnému státu varující doporučení – tzv. včasné varování neboli modrý dopis.

Druhé nařízení je reakcí na volání Thea Weigla, bývalého německého ministra financí a duchovního otce paktu, po rychlosti a přesnosti aplikace nařízení Maastrichtské

smlouvy.⁷⁾ Je souborem odstrašujících opatření, striktních lhůt pro nápravu a limituje právo nárokovat „výjimečný a dočasný“ deficit. Stanoví nad rámec smlouvy, že střednědobým cílem fiskální politiky jsou rozpočtové pozice „blízko rovnováhy nebo v přebytku“⁸⁾. Pokud Rada na základě předloženého posudku a doporučení Komise konstatuje existenci nadměrného deficitu, adresuje hříšníkovi doporučení s maximální lhůtou čtyř měsíců na učinění uvedených opatření.⁹⁾ Po zjištění, že se stát odmítl podřídit, může Rada rozhodnout uvalit sankce ve formě neuročeného vkladu až do výše 0,5 procenta HDP a po dvou letech trvání chybného stavu je proměnit v nenávratnou pokutu.¹⁰⁾ Důležité je, že rozhodnutí o existenci deficitu, uvalení sankce, navýšení, zrušení či konverzi vkladu v pokutu přísluší na každém stupni výhradně Radě, která se rozhoduje kvalifikovanou většinou bez účasti hříšníka. Konečné rozhodnutí je tedy vždy politické a princip automaticity se uplatňuje pouze formálně.¹¹⁾ Řada autorů upozorňuje na skutečnost, že takové rozhodnutí bude motivováno kalkulacemi řízení volebního cyklu, a tak převáží argumenty pro spíše volnou interpretaci pravidel paktu.¹²⁾ Nicméně praxe ukazuje, že i takto formulované zásady svazují prostor rozpočtové politiky a narážejí na odpor, především ze strany Francie a Itálie.

Pakt je výsledkem bolestných francouzsko-německých srážek,¹³⁾ náročných a zdoluhavých vyjednávání na dublinském a amsterdamském summitu v roce 1997. Jak je možné, že státy s dlouhou historií významných rozpočtových schodků a vysokým státním zadlužením přistoupily na požadavek rovnovážného či přebytkového rozpočtu, drakonické finanční sankce a nadnárodní kontrolu jejich fiskální politiky? Částečné vysvětlení lze najít ve všeobecném odklonu od keynesiánské s jeho aktivním využíváním rozpočtových deficitů k jemnému doladování agregátní poptávky.¹⁴⁾ Státy s tradičně volnějším přístupem k hospodářské politice však mnohem spíše chápaly a chápou pakt jako „cenu za EMU“¹⁵⁾. Cenu, kterou bylo nutno zaplatit Německu a Holandsku, zemím s dlouhou historií fiskální

opatnosti. Když se ukázalo, že Theo Weigel na paktu trvá z důvodu domácí přijatelnosti ztráty marky, byly ostatní země nuceny tento ústupek udělat. Francii se však podařilo omezit požadovaný automatismus sankční procedury a změnit název paktu z „Paktu stability“ na „Pakt stability a růstu“ přijetím Rezoluce o růstu a zaměstnanosti¹⁶). Podle některých autorů od začátku panovaly pochyby o věrohodnosti paktu, zvláště když některé země vstupovaly do EMU s téměř tříprocentními rozpočtovými schodky, které navíc nemohly být zdůvodněny hospodářským cyklem.¹⁷)

Howarth spatřuje hlavní zájem Francie na politice fiskální a monetární spolupráce v touze „maximalizovat francouzský vliv nad řízením americké a německé monetární politiky“. Podle něho byla snaha minimalizovat samostatnost německé monetární politiky součástí „úsilí Francie kontrolovat německou hospodářskou a politickou sílu v evropském rámci“.¹⁸) Nabízí se i jednodušší a méně sporné vysvětlení, podle kterého Francie chtěla prostě znovu získat ztracený vliv na události. Ekonomové v této souvislosti zmiňují takzvaný „problém n-1“, tedy skutečnost, že v předcházejícím systému pevných kurzů všechny země až na jednu (Německo) ztratily samostatnost monetární i fiskální politiky¹⁹).

Cílem paktu je chránit společnou monetární politiku před špatnou rozpočtovou politikou jednotlivých států. Podle přívrženců paktu by fiskální hazardérství jedné země vyhnalo do výše úrokové sazby, a negativně tak ovlivnilo hospodářství celé eurozóny. Předlužené země by pod tíhou vysokých úrokových sazeb měly zájem tlačit Evropskou centrální banku ke snižování sazeb, a tak k monetární expanzi se závažnými inflačními dopady.²⁰) První tvrzení je však z ekonomického hlediska velmi sporné, neboť implicitně předpokládá, že kapitálové trhy fungují neefektivně a nedokáží potrestat zadluženou zemi selektivně vyšší rizikovou prémie, a tím vyšší úrokovou sazbou.²¹)

Hlavním teoretickým argumentem proti rozpočtovým omezením je obava z asymetrického šoku, tedy hospodářského šoku s nestejnými důsledky pro jednotlivé členy monetární unie.²²) Vstupem do EMU se státy vzdaly jak kurzové, tak i peněžní politiky, a národní rozpočet zůstává jediným instrumentem, jak takovým šokům čelit.²³) Oponenti paktu věnovali dlouhé statě popisu katastrofálních důsledků ztráty tohoto nástroje, od deflace, přes nezaměstnanost a „únavu z eura“ po sociální nepokoje.²⁴) Tato rizika mohou být minimalizována pouze tehdy, existuje-li velký centralizovaný evropský rozpočet, který automaticky zajistí redistribuci ve prospěch postiženého regionu, nebo vysoká mobilita obyvatelstva výrobních faktorů, především pracovních sil. Rozpočet Evropské unie, který disponuje maximálně 1,27 procenta evropského HDP, se svou strukturou orientovanou na zemědělství a kategorickým zákazem deficitu plní redistribuční funkci jen velmi málo a stabilizační vůbec ne.²⁵) Druhá cesta z krize ven, odchod nadbytečných pracovních sil z depresí postiženého regionu do regionů

s převisem poptávky po pracovní síle, je vzhledem k nízké mobilitě pracovních sil v EU také zavřená.²⁶) To Komise sice nepopírá, argumentuje však nepravděpodobností asymetrického šoku ve stále více integrovaném jednotném trhu a neadekvátností fiskální politiky ke stabilizaci takového šoku.²⁷)

V roce 2001 došlo poprvé od roku 1993 ke zhoršení rozpočtové pozice zemí eurozóny.²⁸) Nejprve Portugalsko jasně porušilo maastrichtská kritéria rozpočtovým deficitem 4,1 procenta za rok 2001, vážnější však bylo prohlubování deficitů Německa, Francie a Itálie, hospodářských pilířů Unie. Komise postupovala podle procedury stanovené Paktem a dala Radě doporučení zahájit proceduru včasného varování v souladu s nařízením č. 1466/97 proti Francii a Německu. Rada ho však v únoru 2002 zřejmě i s ohledem na blížící se volby v Německu jednohlasně odmítla.²⁹) Na konci minulého roku rozpočtová krize vyvrcholila. V napjaté atmosféře nazval předseda Evropské komise Romano Prodi pakt „hloupým“ a předložil návrh reformy, která by jej učinila „inteligentnějším a dopředu hledícím“.³⁰) V listopadu, tj. po volbách v Německu, byla Rada nucena zareagovat na druhé doporučení Komise a zahájila proceduru pro nadměrný deficit s Portugalskem a Německem, současně proceduru včasného varování s protestující Francií.³¹) Hans Eichel, německý reprezentant v Radě (ECOFIN), hlasoval pro a spolu s ostatními členy dvanáctky izoloval Francii přesvědčenou o nutnosti pakt „modernizovat a odlehčit“.³²) Jacques Chirac protestoval: „Tento okamžik recese je nejméně vhodný k začínání restriktivní rozpočtové politiky.“³³) Modrý dopis Francii obsahoval doporučení snižovat deficit o půl procentního bodu ročně na rovnováhu v roce 2006 a Francie otevřeně pohrozila nedodržetím.³⁴) Dohra tohoto sporu v příštích měsících bude mít důsledky i pro Českou republiku.

„Možnost členství v EU bez povinnosti zavést jednotnou měnu neexistuje a kandidátská země tak zavedení eura neunikne“.³⁵) To je pohled ČNB na vstup České republiky do eurozóny,³⁶) která je přesvědčena, že „Česko by mělo mít ambici přijmout euro co nejdříve“, a za nejbližší možné datum pokládá rok 2007.³⁷) K tomu je však nutno splnit maastrichtská kritéria, mezi kterými je maximální tříprocentní podíl deficitu veřejných financí na HDP. Evropská komise předpokládá deficit 6,4 procenta s tendencí se zhoršovat.³⁸) Flexibilní interpretace kritérií se tak jeví i v zájmu České republiky.

lubomirpetrasek@hotmail.com

Literatura:

- Kenneth Dyson, *The Politics of the Eurozone*, Oxford University Press, New York 2000.
Gabriel Milesi, *Le roman de l'euro*, Hachette, Paris 1998.
Renate Ohr, *Kompendium Europäische Wirtschaftspolitik*, Verlag Vahlen, München 2001.
Paul De Grauwe, *Economics of Monetary Union*, Oxford University Press, New York 2000.
Colin Crouch, *After the Euro*, Oxford University Press, New York 2000.
David J. Howarth, *The French Road to European Monetary Union*, Palgrave, London 2001.
Francesco Girdano, Sharda Persaud, *The Political Economy of Monetary Union*, Routledge, London 1998.

Malcolm Levitt, Christopher Lord, *The Political Economy of Monetary Union*, Macmillan Press, London 1998.
Paul R. Krugman, Maurice Obstfeld, *International Economy: Theory and Policy*, Harper Collins, New York 1991.

Didier Cahen, *l'Euro, enjeux et modalités pratiques*, Les Éditions d'organisation, Paris 1998.
EC, *European Economy, Enlargement Papers*, No 12/2202.

EC, *European Economy, Public Finances in EMU 2002*, No 3/2202.

EC, *European Economy, Economic Forecasts Autumn 2002*, No 5/2002.

Le Monde, Financial Times, The Economist, Handelsblatt, Hospodářské noviny, Finance a úvěr.

www.knoewurope.net,

www.europa.eu.int/comm/economy-finance

¹) Wobbly Pillars, Economic Focus, *The Economist*, 22/12/02, p. 107.

²) Například první Schröderův ministr financí Oskar Lafontaine ve sporu s ECB a CDU-CSU nebo Lionel Jospin a jeho střet s Chiracem v době kohabitace, kdy se pakt podepisoval.

³) Romano Prodi in: Wobbly Pillars.

⁴) Především článek 104c *Smlouvy o ES*.

⁵) Protokol č. 5 o proceduře nadměrného deficitu a článek 104c *Smlouvy o ES*.

⁶) *Narřízení Rady 1466/97*, článek 6.

⁷) Gabriel Milesi, *Le Roman de l'euro*, pp. 125–140.

⁸) *Narřízení 1467/97*, úvod odst. 7.

⁹) *Narřízení 1467/97*, článek 3 odst. 4.

¹⁰) Pro podrobnější popis *nařízení 1467/97*, články 3–15.

¹¹) Srovnej: Renate Ohr, *Kompendium Europäische Wirtschaftspolitik*, pp. 428–430; Malcolm Levitt and Christopher Lord, *The Political Economy of Monetary Union*, pp. 152–153.

¹²) Kenneth Dyson, *The Politics of the Euro-zone*, p. 22.

¹³) Doporučují: Gabriel Milesi, *Le Roman de l'euro*.

¹⁴) Malcolm Levitt, p. 146.

¹⁵) Kenneth Dyson, p. 14.

¹⁶) Gabriel Milesi, *Le Roman de l'euro*, pp. 125–140.

¹⁷) Malcolm Levitt, p. 148.

¹⁸) David J. Howarth, *The French Road to Monetary Union*, p. 1.

¹⁹) Vysvětlení např. Paul de Grauwe, *Economics of Monetary Union*, pp. 97–127.

²⁰) Malcolm Levitt, p. 147.

²¹) Paul de Grauwe, p. 203.

²²) Pro vysvětlení, je-li takový šok pravděpodobný: Paul R. Krugman, Maurice Obstfeld, *International Economy: Theory and Policy*.

²³) Paul de Grauwe, Paul R. Krugman, Malcolm Levitt.

²⁴) Kenneth Dyson, pp. 21–22.

²⁵) Podrobněji: Colin Crouch, *After the Euro*, pp. 228–250.

²⁶) Renate Ohr, *Kompendium Europäische Wirtschaftspolitik*, p. 436.

²⁷) Paul de Grauwe, pp. 199–201.

²⁸) European Economy, *Public Finances in EMU 2002*.

²⁹) George Parker, Prodi Unveils EU Stability Pact Reforms, *Financial Times* 27/11/02.

³⁰) Wobbly Pillars, Economic Focus, *The Economist*, 22/12/02, p. 107.

³¹) Všechna doporučení Komise i rozhodnutí a doporučení Rady jsou na: <http://www.unipassau.de/cep/Defizit%20Verfahren/Deficit%20Procedure.htm>

³²) J. P. Raffarin in: Les deficits éloignent la France..., *Le Monde*, 1/02/2003, p. 5.

³³) *Ibid*, p. 5.

³⁴) Guerrero Francesco, France warned not to flout rules on euro, *Financial Times*, 30/01/03, p. 10.

³⁵) Zdeněk Čech, Luboš Komárek, Konvergence a vstup do eurozóny, *Finance a úvěr*, č. 6/2002.

³⁶) V praxi ovšem i země, které nemají tzv. „optout“, mohou svou neochotou vstoupit do mechanismu pevných kurzů ERMII zamezit svému vstupu do EMU.

³⁷) Zdeněk Tůma, in: *Hospodářské noviny* 30/01/2003, p. 21.

³⁸) European Economy, *Enlargement Papers*, No 12/2002, p. 14.

Děni v mezinárodních vztazích aneb jaltský mýtus

PAVEL GRIM

„*Ne, vícekrát již nebude ani Mnichov, ani Jalta*“ – slova amerického prezidenta George Bushe ve Washingtonu při tiskové besedě ke skupině středoevropských a východoevropských novinářů 18. listopadu 2002.¹⁾

Americký prezident George Bush jr. jistě není prvním, ani posledním politikem, který zastává tezi, že na jaltských jednáních byly rozděleny sféry vlivu v Evropě mezi západní velmoci a SSSR.²⁾ Výjimkou není tento názor ani u historiků a politologů.³⁾ Druhá skupina naopak hovoří o jaltském mýtu.⁴⁾ Tento článek podporuje argumenty ve prospěch tzv. jaltského mýtu, a to i v širších teoretických souvislostech, pomocí následujících otázek: Jak se dějí mezinárodní vztahy? Je možné, aby jedno konkrétní rozhodnutí, jedna konkrétní událost bez opory v minulosti a budoucnosti určila nezvratně další vývoj a podobu mezinárodního systému?

Co zásadního bylo na Jaltě dohodnuto⁵⁾ – Stalinova jaltská účetní bilance

Stalinovy vstřícnosti:

- Zahájení dalších ofenziv na východní frontě za účelem odlehčení západním spojencům.
- V nové mezinárodní organizaci kolektivní bezpečnosti bude mít SSSR vedle hlasu Ruska pouze dva další, nikoliv šestnáct požadovaných, žádná velmoc nebude mít v Radě bezpečnosti právo veta v procedurálních otázkách.
- Souhlas s Deklarací o osvobozené Evropě, tzn. ochota napomáhat evropským národům, aby si samy demokratickými prostředky řešily své politické a hospodářské problémy (pro Stalina pouhý cár papíru).
- Nevetuje Churchillův návrh, aby se Francie stala čtvrtou okupační mocností Německa.
- Na základě osobní dohody s Rooseveltem a Churchillem se zavazuje ke vstupu do války s Japonskem do dvou až tří měsíců po kapitulaci Německa.

Stalinovy zisky:

- Za vstup do války proti Japonsku je mu garantováno: zachování statu quo v tzv. vnějším Mongolsku, revize výsledků rusko-japonské války z let 1904–5, předání Kurilských ostrovů Sovětskému svazu.
- Dohodnut posun západní hranice SSSR na tzv. Curzonovu linii, přičemž se součas-

ně počítá s územními zisky Polska na úkor Německa.

- Důležitý krok k uznání tzv. lublinské vlády, a to pokud bude doplněna demokratickými představiteli z Polska a z polského exilu a proběhnou svobodné volby (vše se událo, avšak plně v sovětské režii).
- Přijat sovětský rámcový návrh na německé věcné reparace.

Jak se dějí mezinárodní vztahy

Události v mezinárodním systému nepadají z nebe a jejich nahodilost a nezároveňnost jsou značně omezeny, neřku-li nulové, neboť:

1. Vyjadřují určité dlouhodobé tendence a předpoklady v mezinárodních vztazích (některé práce kladou počátek studené války již do roku 1917, neboť již v tomto okamžiku je vytvořen hodnotový předmět sporu dvou světů, existuje mezi nimi patřičné napětí, hodnotové systémy jsou expanzivní povahy, je pouze otázkou času, kdy bude realizován konkrétní, třeba i systémový střet).

2. Existují dlouhodobé preference aktérů, určité zvyky a modely chování:

- odvěký ruský imperiální zájem o Balkán a Polsko, platný i v době sovětské, přičemž nebyla zdaleka překonána a vyčerpána myšlenka panslavismu, resp. panrusismu;
- obava ze silného Německa, jak ve Francii, tak i ve střední Evropě a SSSR;
- dlouhodobá nepřesvědčivost zájmu západní Evropy o osudy střední a východní Evropy – vždy jen formální odpor (například rusko-polská válka, Mnichov, okupace tzv. druhé republiky, napadení Polska);
- tichomořská prioritita USA.

3. Dochází k realizaci systémových předpokladů:

- na konci druhé světové války je Evropa opuštěna tradičními „mnichovskými“ velmocemi (Německo, Itálie, ale i Británie a Francie), a vzniká tak mocenské vakuum, které nemůže zůstat bez naplnění;
- existují pouze dvě reálné síly, každá zůstává jiné společenské, politické a hospodářské hodnoty, o kterých je přesvědčena (z různých důvodů), že je třeba je šířit. Každá část mocenského vakua se tedy zákonitě

musí stát součástí jednoho tábora, což pro druhou stranu znamená mocenskou ztrátu, náklady ušlé příležitosti. Po vyprázdnění vakua musí někde vést přesná a jasná hranice dotyku těchto hodnotových systémů (bloků).

4. Významně působí okolnosti okamžiku rozhodování, od nichž nelze odhlédnout, jsou však relativně rychle proměnlivé:

- síla, postavení a možnosti rychlého přesunu armád na evropském bojišti;
- Rooseveltovy (částečně i Churchillovy) až nekritické sympatie k Stalinovi a víra v jeho dobré úmysly;
- není ještě dokončena výroba americké jaderné zbraně, musí se kalkulovat s pomocí SSSR ve válce proti Japonsku.

5. Každé rozhodnutí, má-li mít určitou trvalost pro budoucnost, musí být neustále utvářeno souhlasnými projevy vůle aktérů, a to minimálně ve formě strpět jednáni druhého.

Možné původy rozdělení Evropy

V našem konkrétním případě je třeba rozlišovat minimálně mezi čtyřmi možnými tvrzeními o původu téhož, tj. rozdělení Evropy v době studené války:

1. Evropa se nacházela ve stavu rozdělení jako nutný důsledek dlouhodobých historických trendů a realizace systémových předpokladů. (Bylo jen otázkou času, kdy bude vytvořena jasná a pevná hranice mezi dvěma protikladně hodnotově založenými světy, které byly navíc svou podstatou značně expanzivní. Americký ideál šíření demokracie a pluralismu versus klasický „zotročující“ ruský imperialismus zahalený do hávu chytlavé komunistické ideologie.)

2. Evropa byla rozdělena v důsledku (rozumějme zde spíše jako vedlejší negativní produkt) konkrétních jednání politických reprezentací v kratším krizovém období, tj. osvobozování Evropy od fašismu, pokládání základů nového poválečného uspořádání, ať už ve smyslu hospodářském či politickém.

3. Evropa byla rozdělena vědomým jednáním aktérů (SSSR, USA, popř. Velká Británie) v období na konci války a v období těsně poválečném.

4. Evropa byla rozdělena vědomým jednáním aktérů, a to konkrétně a právě na jaltské konferenci.

V případě prvním by bylo nutné klást navíc podotázku, nakolik bylo možné posunout hranici dvou světů na východ úsilím západních velmocí a nakolik byla mez posunu hranice tohoto rozdělení dána rozložením sil v evropském subsystému. Zde je třeba říci, že záležitosti evropského uspořádání nebyly dlouhodobě, a to určitě platí i pro jednání na Jaltě, hlavní prioritou americké zahraniční politiky. Postoje Francie a Velké Británie v otázce střední a východní Evropy nebyly principiální, tj. nebyly vedeny hodnotovými důvody, ale účelově

– v první řadě vlastními mocenskými zájmy, tj. obavou z neadekvátního posílení pozic Německa a SSSR, teprve ve druhé řadě obavou z rozpínání komunismu, přičemž v této geopolitické hře nezbylo prostoru pro upřímný zájem o osudy tamních národů.

Tvrzení čtvrté, které zřejmě nejpřesněji vystihuje užívaný pojem jaltského rozdělení Evropy, jak ho používá určitá skupina politiků a teoretiků, pokládám z výše navržených za nejvíce zjednodušující a nejméně důsledné. Vedle toho, že nepřikládá dostatečný význam dějům a rozložení sil před Jaltou a že nepřikládá dostatečný význam jednáním pojaltským, implikuje navíc poměrně zjednodušený přístup k problému *role jednotlivce* v dějinách, resp. v konkrétní situaci. Jaký byl manévrovací prostor jednotlivých aktérů v okamžiku jaltských jednání? Proč se na to ptát? Minimálně proto, aby někdo nebyl viněn z něčeho, čemu nebylo možné za daných podmínek, při nejlepší vůli zabránit. Bylo-li rozhodnuto na Jaltě, pak každé rozhodnutí už z podstaty tohoto pojmu předpokládá možnost jiných alternativ řešení. Které to byly? Byly-li, mohly zásadně zvrátit následný vývoj?

Pojem jaltského rozdělení

Přestože jaltské rozdělení jakožto konstrukce, která má zachytit skutečnost, se mi zdá zjednodušující a alibistické, čili nikoliv *faktum*, nelze popřít, že jeho samotný *pojmem* si žije vlastním životem. Každý tomuto pojmu nějak apriorně rozumíme, aniž bychom se nutně a nepohodlně museli pít po jeho shodě se skutečností. To je však nelichotivé a kontraproduktivní minimálně ve dvou případech.

Zprvce, pro historii a mezinárodní vztahy jakožto vědní obory s ambicí kritického přístupu.

Zadruhé, pro vypořádání se s vlastní národní historií. Teze o jaltském rozdělení činí ze států východní Evropy bezmocné objekty mocenské politiky, a alibisticky tak očisťuje mnohé národy z pocitu odpovědnosti za vlastní dějiny. Tento pojem jednak neobstojí tváří v tvář konkrétním případům také potenciálně postižených a Stalinovi odevzdaných a přitom nezotročených zemí (mám na mysli minimálně konkrétní případy Finska a Jugoslávie), jednak se v jeho světle ztrácí zásadní rozdíl v odporu jednotlivých národů proti bolševizaci a sovětizaci (srovnejme např. intenzitu a formy odporu Čechoslováků a Poláků) a činí je historicky nevýznamnými.

Pro konkretizaci uveďme případ „hrdiné“ české povahy (řečeno slovy Karla Kryla z písně Vůně, kdy jsou „nečiny značené vinou“). Bolševizace je vnímána jako důsledek rozdělení světa. To pouze přispívá k rozšíření fatalistického pojetí českých dějin, kdy se ztrácí pocit osobní odpovědnos-

ti za osud národa. Můžeme vést přímou linii mezi Bílou horou, Mnichovem, Vítězným únorem, normalizací, kdy nám bezmocným, kterým se nedostalo prostoru pro odpor, bylo ublíženo.

Analogický příklad lze uvést v souvislosti s francouzskou historiografií a míněním francouzských politických kruhů, kde se uchytil mýtus, že svět byl rozdělen na Jaltě.⁶⁾ Jalta je takto chápána jako společenství proti francouzskému mocenskému postavení za francouzskými zády, což pochopitelně naprosto účelově podporuje a chlácholí upadající francouzské sebevědomí té doby a dává zapomenout na objektivní příčiny mocenského úpadku Francie, tj. programový mocenský diletantismus a selhávání let předchozích.⁷⁾

Pojem jaltského rozdělení jako nástroj v mezinárodní politice

Je třeba také zodpovědět otázku: Co tímto výrokem americký prezident vlastně sděluje? Že Evropa je nyní, bylo-li tomu někdy jinak, prioritou americké politiky. A proč to sděluje? Protože USA potřebují podporu evropských spojenců a klid v Evropě jako snad nikdy předtím. Považuje-li Bush jako nejvhodnější způsob k tomuto sdělení výše uvedenou větu, stává se pojem jaltského rozdělení *nástrojem* a symbolem užívaným pro komunikaci v mezinárodní politice. Toto pozadí dává Bushovu prohlášení praktický význam a smysl. Je to zjednodušení pro posluchače (a to nejen pro voliče a politiky v evropských zemích). Člověk myslí v symbolech, historie potřebuje zjednodušení a personifikace, které v sobě pochopitelně nesou i hodnotící soudy. Jalta prý byla něčím negativním (není řečeno, co mohlo být učiněno jinak a v komplexu řešených problémů s lepším konečným řešením), a proto se nebude opakovat. Není už řečeno, že Jalta, byla-li něčím, pak logickým důsledkem dlouhodobého trendu chování minimálně za druhé světové války a řady někdy krátkozrakých rozhodnutí, která se taky dožadují svých hodnotících znamének. Ale to už překračuje účel politického nástroje, protože to věci příliš problematizuje a může relativizovat kladná či záporná hodnocení.

Zda byly, či nebyly podepsány a budou někdy nalezeny nějaké jaltské dohody konkretizující sféry vlivu a moci, je nutno považovat za věc irelevantní a úsilí špatným směrem. Budou-li, či nebudou-li nalezeny, nemělo by to zvrátit zásadní náhled na věci. Jednak každá taková dohoda, zvláště v době tak hektické, ztrácí svou platnost vypovězením jedné ze stran a příležitostí k tomu měly obě strany minimálně v prvních poválečných letech nemálo. Jednak zde byly již delší dobu před konferencí a evidentně i po ní opakované projevy vůle aktérů, které byly

plny schopnosti ústupků a určité shody, a to i v té nejvyšší možné míře explicitního vyjádření („geopolitická“ Churchillova⁸⁾ a de Gaullova⁹⁾ návštěva Moskvy koncem roku 1944, americká potřeba sovětské pomoci na Dálném východě). Tyto projevy zde byly velmi vážné a seriózní před konferencí i po ní.

K jasnému a trvalému rozdělení Evropy jednoznačně došlo. Na základě výše uvedeného se však nedomnívám, že původ, platnost a trvalost tohoto rozdělení leží v jednání jaltském. Na cestě při hledání původu rozdělení je nutně klást mnoho dalších otázek. Byla jiná alternativa než dvacetiletý modus vivendi se SSSR mezi světovými válkami? Byl versailleský model tím pravým uspořádáním střední Evropy ve své době? Nepředstihla myšlenka kolektivní bezpečnosti svou dobu a nebylo lpění na ní vedeno alibismem a obavou z razantních řešení? Bylo otevření druhé fronty co do času a místa tím nejlepším řešením? Stejně tak je třeba si klást i otázky, kdy a kde byla položena trvalost tohoto rozdělení.

pavel.grim@seznam.cz

¹⁾ MF Dnes, 19. 11. 2002, s. 1.

²⁾ Konference se konala v letovisku Jalta na Krymu 4.–11. února 1945 za účasti nejvyšších představitelů USA, Velké Británie a Sovětského svazu.

³⁾ Z českých prací posledních let např.: Karel Durman, Útěk od praporů, Karolinum 1998, s. 25, 126; Ort, Alexandr, Evropa 20. století, Praha 2000, s. 124.

⁴⁾ Z prací publikovaných v posledních letech u nás např. in: Fragonard, M. a kol., Dějiny 20. století, Praha 1994, s. 125; Vykoukal, J., Litera, B., Tejchman, M., Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku, Praha 2000, s. 58.

⁵⁾ Více o průběhu a výsledcích konference např.: Churchill, Winston S., Druhá světová válka, VI. díl. Triumf a tragédie. Praha 1995, s. 327–393; Prohlášení prezidenta Spojených států amerických, předsedy Rady lidových komisařů Svazu sovětských socialistických republik a ministerského předsedy Velké Británie o výsledcích krymské konference 11. února 1945: (Ed.) Veselý, Zdeněk, Světová politika 20. století v dokumentech (1900–1945), Praha 2000, s. 277–282; Protokol o jednáních krymské konference: Dokumenty ke studiu mezinárodního práva a politiky. Díl 1. Praha 1963, s. 94–99.

⁶⁾ Viz: Grim, Pavel, Postoje Francie v německé otázce v letech 1945–49, Praha 1999, s. 23.

⁷⁾ Francie i přes značné diplomatické úsilí a britskou podporu nebyla na konferenci přizvána.

⁸⁾ Churchill nabízí v říjnu 1944 v Moskvě Stalinovi rozdělení sfér vlivu v konkrétních státech (pro SSSR: Rumunsko – 90 %, Bulharsko – 75 %, Jugoslávie a Maďarsko – 50 %, Řecko – 10 %).

⁹⁾ Charles de Gaulle jako mezinárodně uznávaná hlava francouzského odboje navštívuje Stalina v prosinci 1944 a nabízí podporu v posunu polských hranic na západ, volnost v Bulharsku, Maďarsku, Rumunsku, a dokonce i Finsku.

Extremismus a radikalismus

Mareš, Miroslav: *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*, Brno: Barrister & Principal a Centrum Strategických studií 2003, ISBN: 80-86598-45-4, ss. 655, www.strat.cz

Ať již je to jakkoli, pojem extremismus, který je dobový a trochu módní, se stal přijatým a alespoň v Evropě uznaným označením těch, kteří se nějakým způsobem vymykají z běžných standardů politického chování, jednání, zaujímání postojů nebo se hlásí k zvláštním hodnotovým orientacím.

Miroslav Mareš o nich napsal rozsáhlou práci, která nejenom svým názvem, ale i metodologicky navazuje na sborník uspořádaný Petrem Fialou (Politický extremismus a radikalismus v České republice, Brno: Masarykova universita 1998). Nejedná se však jen o nějaký znovu obnovený nebo rozšířený text, ale jde o práci originální, postavenou na novém souboru informací a také rozsáhlé literatury, o jejímž postupném prostudování svědčí řada monografií a odborných článků, které Mareš publikoval před vydáním této své zde recenzované práce.

Seznam literatury sice není úplný (mezi zahraničními autory chybějí např. autoři jiné než německé nebo anglosaské provenience), ale naopak soubor originálních textů, nebo publikací pramenné povahy je možné označit za reprezentativní (ss. 599–650). Pokud budeme knihu číst odzadu, pak můžeme ještě zmínit, že práce obsahuje 39 tabulek a 4 schémata (spíše snad diagramy nebo nárysy vybraných struktur nebo strukturovaných jevů), 17 obrazových příloh a za každou kapitolou je poznámkový aparát, který si zasluhuje zvláštní pozornost. Výtkou vydavatelů je, že se zapomnělo na rejstřík jmenný i věcný, což u této publikace lze považovat za chybu největší, ne-li zásadní, protože celá práce je nejen pokusem o analýzu, ale také historicko-komparativním popisem a obsahuje množství jmen osob, organizací, historických dat a originálních odkazů až do úrovně jakési příručky encyklopedické povahy. A protože jde o publikaci svým rozsahem ojedinělou, o které lze předpokládat, že bude sloužit nejen ke studiu fenoménu extremismu ve školách nebo jako informace odborné veřejnosti a stane se nezbytnou příručkou různých orgánů ministerstev vnitra a spravedlnosti stejně jako soudů nejrůznější úrovně, bude tento nedostatek pociťován o to více.

Pokud jde o strukturu celé práce, její podstatnou část tvoří kapitoly popisné, zabývající se historickým vývojem politických skupin, které autor řadí mezi pravicové extremistické. Toto označení však v podstatné části své práce, v kapitolách o vývoji extremismu v České republice po roce 1989 (ss. 175–527) nahrazuje označením *ultra-*

pravice (viz *Ultrapravivé spektrum v České republice...*). V této kapitole jsou pak vyčerpávajícím způsobem popsány různé politické skupiny, hnutí i strany, které byly registrované nebo vznikaly spontánně, byly třeba dočasně i stranami parlamentními nebo o možnost se jimi stát usilovaly. Zvláštní pozornost pak autor věnuje *militantním a teroristickým ultrapravicovým organizacím v ČR* (ss. 461–527), *ultrapravivým subkulturám* (ss. 403–460) a nejstručnější podkapitola je věnována *ultrapravivým samostatným médiím* (ss. 378–402).

Tato pojmová variabilita pak vytváří určité nejasnosti, které sice umožňují zařadit *Analýzu 17. listopadu Miroslava Dolejšího* mezi ultrapravicové texty, ale jak sám autor říká, *tato práce* (Dolejšího – pozn. ZZ) *se stala jedním ze základů ideové výbavy nejenom českých pravicových extremistů...* (a také) *antisemitů, vyznavačů spikleneckých teorií, ale i mnoha kritiků polistopadového vývoje obecně* (ss. 380–382). Označení *ultrapravice* je v této souvislosti až demonstrativně nepřiměřené, respektive nic nevyovídající o skutečné povaze politického pamfletu Miroslava Dolejšího, který sice obsahuje, jak Mareš správně upozorňuje, výrazné prvky antisemitismu, fundamentálního a integrálního antikomunismu (viz typologii integrální, fundamentální, specifické a frakční opozice v komunistických a socialistických systémech Gordona H. Skillinga), stereotypy antizendářské propagandy minulosti, ale jeho podezření, že 17. listopad byl dílem spiklenců, není jistě hodné zavržení, a to navíc žurnalisticky pokleslým bonmotem o spikleneckých teoriích. (Kdyby totiž spiknutí neexistovala, neměla by většina evropských a snad i neevropských zemí svou *protispikleneckou* legislativu.) Problémem Dolejšího textu totiž není jeho politická nebo ideologická orientace, ale metoda, způsob shromažďování a třídění informací pramenné povahy, a zejména jejich kritická analýza. Vyvozování chybných závěrů je pak už jen důsledkem této metody. Kdybychom takto postupovali i v jiných případech, bylo by možné označit hned několik hypotéz Petra Cibulky (např. *privatizační puč*) za *extremistické* nebo *ultrapravivé* a vzhledem k povaze práce Policie České republiky zahájit jejich (nebo jeho) trestní stíhání.

Tím se jakýmsi zpětným chodem dostáváme k nejpodstatnějším částem Marešovy práce. Je to zejména úvodní kapitola *Teoretické a metodologické aspekty politologického výzkumu pravicového extremismu a radikalismu* (ss. 13–106), která je shrnutím autoritativních názorů většinou evropských analytiků politiky, ale i různých politických myslitelů a teoretiků. Zde slouží za pozornost zejména sice jen v odkazu zmíněná, ale nicméně závažná, *kritika pojmu extremismus*

jen a contrario demokracie Isabely Canové, která se obává ztotožnění pojmů *antidemokrat* a *extremista*. Dokonce se dovolává autority Karla Poppera, který říká, že ne každá kritika demokracie je dána alespoň intencí nebo potencí totalitarismu. Tato autorka se také domnívá, že extremismus je možné definovat nikoli negativně, vnějšně, extenzivně nebo výroky difamačními, ale pozitivně, vzhledem k jeho obsahu. Podle Mareše tato autorka vychází alespoň zčásti z autoritativních studií a soustavných bádání Uwe Backesse a Eckharda Jesseho a charakterizuje extremistickou činnost *ofenzivními a defenzivními nároky na absolutno, axiomatickými* (nepopíratelně platnými) *argumenty, dogmatismem a utopismem, který je tvořen vysokými nároky na vysvětlení světa nebo jeho jevů a* (absolutně) *finální řešení problémů*. Charakteristická je pak také specifická skupinová etika. *Extremisté se považují za držitele obecné pravdy, cíle, které definuje, považují za správné a jsou ochotni je nekompromisně a neúprosně hájit*. Jednoznačně definují své nepřátele a typický je pro ně jednoduchý manicheismus. *Stereotypy přítel–nepřítel implikují teorie spiknutí a duchovní strnulost* atd. (s. 36).

Mareš, zdá se, ve svých definicích extremismu vychází z určitého eurocentristického názoru (v celé studii o teorii extremismu se nevěnuje pozornost pojmenováním z angličtiny, natož pak z neevropských jazyků), upozorněná na jeho oblibu v současné ČR), ale přes slušný etymologický výklad se přece jen zdá, že pozornost extremistickému pojmosloví se věnuje až od dvacátých let 20. století Autoritami mu pak jsou Karl Löwenstein, Theodor W. Adorno a Hannah Arendtová a od konce padesátých let i Seymour Martin Lipset, pro něhož byl extremismus protikladem pojmu *liberální demokracie*. Samozřejmě, že v americkém pojetí liberalismu i demokracie, protože Lipsetovi (+1987) bylo zřejmě odepřeno seznámit se s *liberální demokracií* Vladimíra Volfoviče Žirinovského.

Zdá se, že nejbližší Marešovu pojetí extremismu jsou východiska, definice a také typologie již vzpomenuých Backese a Jesseho, jejichž práce jsou šířeny zejména v 90. letech 20. století. Možná, že si autor mohl více všimnout i ideologického pozadí celého problému v SRN, kde přiznání se ke kontinuitě s nacismem přý založení např. Svobodné demokratické strany (FDP), a v této souvislosti je třeba připomenout i vystoupení Hermanna Neumanna, na kterého se odvolávají právě současní neonacisté i v ČR, vedlo k verbální ekvilibrice, která ovlivnila i zacházení s pojmy *extremismus* (levý, pravý), ale i *pravice* a *levice*. Mareš dále poctivě cituje i německé kritiky této definice (Kowalského, Schroedra, Gessenhartra, Funkeho aj.) a připojuje i upozornění Maxmiliána Strmisky a Pavla Barši, kteří varují před nebezpečím zneužívání slov nebo snad i pojmů *extremismus* a *antisystémovost* etablovanou mocí a různými politickými skupinami, které se mohou zbavovat svých konkurentů nebo protivníků jejich diskvalifikací (kontumačně), aniž vstupují do soutěže nebo demokratického boje. Ze tyto obavy nejsou

plané, dosvědčuje nejen česká politika let devadesátých, ale i nejrůznější zneužívání a využívání radikálních, extremistických a teroristických skupin v dávné i nedávné minulosti nejen politickou konkurencí, ale i tajnými, speciálními a zpravodajskými službami v západní Evropě a i ve světě neevropském.

Za pozornost však také stojí Marešovy úvahy o předmětu politologického výzkumu pravicového extremismu a radikalismu (ss. 47–77), a zejména pak kapitola o příčinách a vysvětlujících modelech pravicového extremismu a radikalismu (ss. 78–89). Zde autor připomíná především čtyři pojmy, které směřují k empirickému vysvětlení pravicového extremismu. Je to *teorie masové společnosti* Williama Kronhausera, *teorie statutové inkonsistence* Seymoura Lipseta, *teorie pravicového radikalismu* Erwina Scheucha a Hanse-Dietra Klingenmana a *socializační teorie* Wilhelma Heitmeyra (viz text od s. 78 dále). Není asi třeba zdůrazňovat, že zejména tato část Marešovy práce je přínosná i pro teoretické a empirické zkoumání extremismu a radikalismu.

Tyto velmi stručné odkazy snad ale dokazují, že jde o práci, kterou je třeba přivítat, a to i přesto, že dnes, s výjimkou výzkumů sociologických, již nelze hovořit o úhru na tomto poli bádání. (Připomeňme publikované i nepublikované větší a menší studie M. Mazela, P. Barši, M. Strmisky, M. Bastla, J. Biehlové a P. Staudenmaiera, J. Čechuro-

vé, V. Čermáka Š. Danicze, V. Dvořákové, M. Gregoroviče, M. Hampla, J. Hlaváče, J. Chmelíka, J. Kellera, M. Klímy, M. Koubka, D. Benešové, V. Macháčka, J. Kratochvíla, M. Kreidla, K. Vlachové, V. Kusína, J. Kysele, V. Mikule, T. Pasáka, P. Příhody, J. Rataje A. Roztočila, V. Šimíčka, R. Štechovskeho a jistě i jiných, kteří se někdy okrajově, někdy systematicky tomuto problému věnují.)

Pokud jde o kritické připomínky (kromě stálou odbornou diskusi vyžadující pojmosloví a teorie, která přesahuje možnosti této recenze), lze upozornit zejména a právě v souvislosti s teoretickými východiský zavádějící omezení na vidění politiky, politického systému nebo systému politických stran ve zjednodušené nebo i strukturovanější pravo-levé interpolaci. I to je totiž proměnlivé a podléhá změnám doby a aktuálních žurnalistických interpretací více, než si Miroslav Mareš zatím uvědomuje. Avšak jestliže jsme už zmínili jako kritiku poněkud eurocentrické zaměření celé práce, a v něm ještě orientaci na střední Evropu vnímanou zejména v prostoru česko-rakousko-německém, pak lze doporučit nejenom pohled na východ, kde se situace vzpírá těmto zjednodušením, ale dokonce i mimo Evropu. A to nejen z důvodů metodologických, ale i v zhlédem k povaze práce jako historicko-komparativní analýzy nebo hodnotící deskripci.

V práci postrádáme, a proto ji recenzujeme v Mezinárodní politice, širší mezinárodní

kontext, a to dokonce i na úrovni nezbytné. Jak je z této i mnoha dalších Marešových prací zřejmé, jeho pojetí extremismu je samo o sobě importem, a autor tedy postupuje od definic, postulátů a tezí odvozených z materiálu cizí provenience a používá jej jako analytický instrument k materiálu domácí provenience. To samozřejmě není nic neobvyklého, ale protože i extremismus jako takový, je v konkrétní situaci 90. let a v podobě přejímaných stereotypů, problémem kontingence a časoprostorové kontinuity obtížně řešitelný. A rozhodnout, zda se jedná o dovoz z Velké Británie, Spojených států, Spolkové republiky Německo nebo odjinud, je bez dalšího detailnějšího studia nemožné, stejně jako jeho účelová a povrchní evaluace či statistická zjištění o něm a jeho významu mohou být zavádějící.

Dovolme si však domnívat se alespoň, že autor, který prokázal nejen schopnost sbírat a třídit nezbytný studijní a pramenný materiál, kriticky a bez předsudků jej analyzovat, má nezbytnou erudici a orientaci v oboru a má také velkou míru vědecké intuice, se tomuto problému nebude dále vyhýbat a v takovém případě by bylo možné jeho práci označit i za úroveň nejméně evropskou. Koneckonců, nejen touto, ale i dalšími svými pracemi učinil nezbytné první kroky a prokázal, že je schopen vynikajících badatelských výsledků opravdu dosáhnout.

zboril@iir.cz

-zz-

Čejka, Marek: *Judaismus, politika a Stát Izrael*. Brno, Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, vydání druhé, 2003, 256 stran, ISBN 80-210-3087-9.

Publikace pracovníka Mezinárodního politologického ústavu MU Marka Čejky svým mnohoslibným názvem upozorňuje na jeden z důležitých aspektů blízkovýchodního konfliktu, který je v českém prostředí poměrně často přehlížen. Ačkoli sepětí islámu, společnosti a politiky a náboženskému radikalismu na palestinské straně je věnována poměrně značná pozornost novinářská i odborná (připomeňme tematické číslo 3/2002 Mezinárodních vztahů), vztah judaismu a politiky dosud nebyl zpracován českým autorem a v češtině obecně chybí dostatek literatury. K dispozici je kniha Theodora Mucha a Karla Pfeifera: *Svár bratří v domě izraelském* (Themis, Praha 2000), která může sloužit jako výchozí, dvě publikace *Dějiny Státu Izrael* od různých autorů, které mají spíše charakter pomocných pramenů; o málo lepší je situace v pohledu na sionismus. Čejkova kniha tedy vyplňuje závažnou mezeru.

Jak je přitom toto téma důležité, pochopíme, uvědomíme-li si například, že určitý postoj k religiozním Židům provází i zvýšenou, resp. sníženou ochotu izraelských vlád jednat s Palestinci. Ortodoxní Židé jsou tradiční kulisou fotografií Zdi nářků, ale i když jsou mezi izraelskými Židy v menšině, jejich vliv je větší, než by odpovídalo prostému podílu na obyvatelstvu. Navíc neobývají pouze ortodoxní čtvrti v dnešním Jeruzalémě a Tel Avivu, ale také desítky osad na Západním břehu

Judaismus, politika a Stát Izrael

a v pásmu Gazy, a právě ty jsou jedním ze zásadních problémů pro uzavření izraelsko-palestinské dohody.

Izraelský stát, jak autor upozorňuje, byl a stále je budován podle vzoru západních demokracií, skutečnost se však často od tohoto ideálu odchyľuje. Přispívá k tomu i dodnes ne zcela ujasněná židovská identita (nejasné rozlišení náboženských a národnostních aspektů židovství). V judaismu přitom, podobně jako v mnoha jiných náboženstvích, existují prvky neslučitelné s uspořádáním moderní parlamentní demokracie. Vztah demokracie a náboženství navíc v dnešním Izraeli nejsilněji vystupuje do popředí na územích okupovaných v roce 1967, neboť kromě toho, že zde budované židovské osady jsou často útočištěm náboženských radikálů, z nichž někteří neuznávají ani sám Stát Izrael, zde pochopitelně trvá otázka slučitelnosti demokracie s politikou dlouhodobé okupace.

Čejka nepojal knihu jako přehledovou, jeho cílem je zachytit určité téma, a to takové, které nejde zachytit jinak než pohledem z více stran. Přesto je obsah uspořádán velmi přehledně. Je rozdělen do čtyř oddílů: Demokracie (s podtitulem *Judaismus a demokracie v Izraeli*), Společnost (Izraelští Židé a religio-

zita), Politické strany (Náboženské strany v izraelském stranickopolitickém systému) a Náboženský radikalismus (Judaismus a radikální pravice).

Autor tedy plynule pokračuje od obecného ke konkrétnímu, takže se čtenář může postupně seznámit s celkovým rámcem, základními údaji a také výrazy nezbytnými pro pochopení, aby se postupně dostával k jádru. Probírá postupně institucionální a právní zakotvení judaistického náboženství v Izraeli (ale nepominá ani pohled z druhé strany, ze strany židovského náboženského práva), státní náboženské instituce, dále společenské zakotvení náboženství mezi izraelskými Židy a poté přechází k praktickým projevům ve vztahu náboženství a politiky. Ty začínají, zhruba řečeno, „umírněnými“ projevy – přehledem parlamentních náboženských politických stran – a pokračují projevy radikálními, tj. přehledem radikálních stran a organizací, včetně teroristických skupin, a také popisem problému židovských osad na okupovaných územích.

Autor neváhá udělat odbočku vždy, když cítí, že je to nutné pro dokreslení celkového obrazu. Tak hned do úvodní části začlenil kapitolu o izraelské armádě, jejím vztahu k náboženství, ortodoxním Židům a vztahu ortodox-

ních Židů k vojenské službě, nebo v následující části kapitoly o charakteristických oděvech a dalších atributech religiozních Židů. Tím dosáhl velmi plastického obrazu, díky kterému před čtenářem vyvstává problém v jeho mnohovrstevnatosti. Takové je uspořádání obsahu knihy, které je vázáno na podstatu tématu, a nikoli např. podle časového hlediska, politické škály apod. Volná struktura textu umožnila autorovi v textu vhodně navázat na předchozí pasáže. Neděje se tak přitom na úkor přehlednosti, neboť detailní členění a popisné názvy kapitol a podkapitol velmi usnadňují orientaci.

Čejka, který se problematikou zabývá dlouhodobě (různé aspekty dotyčné problematiky byly tématem jeho dvou diplomových prací i rigorózní práce na MU), nepřináší jen souhrn informací, k nimž dospěli jiní. Například jeho nástin konfliktních linií v izraelské židovské společnosti, doplněný o vlastní postřehy a závěry, je jeho osobním příspěvkem do diskuse. Na řadě míst připojuje pasáže, které velmi přispívají k osvětlení problému, především dalších vyhlídek. Takovou pasáží je například osvětlení společenské propasti mezi ortodoxními charedim a sekulárními Židy, nebo zmínka o splynutí sionistických a ultrareligiozních myšlenek v prostředí religiozních izraelských Židů a posilování židovského nacionalismu.

Ačkoli Marek Čejka nezapadá zrovna do tradiční představy (kabinetního) vědce, ale je součástí komunity mladých Čechů jezdicích po roce 1989 bez zábran po světě a radostně publikujících fotografie z těchto cest na osobních internetových stránkách, není pochyb o tom, že jako vědec odvádí svědomitou práci. Vychází ze studia literatury, včetně nejnovějších děl, i přímých zkušeností s izraelským prostředím, kde pobýval několikrát, a z roční stáže na Hebrejské univerzitě v Jeruzalémě.

Navíc průběžně sleduje, jak o palestinské a izraelské problematice píše česká periodika (kam sám pilně přispívá), takže má solidní cit pro to, které informace v českém prostředí nejcitelněji chybějí nebo jsou zkrácené, a co je tedy potřeba nabídnout.

To se týká například vztahu mezi ústavním zřízením a judaismem v Izraeli, které Čejka ilustrativně dokládá na rozhodnutích izraelského Nejvyššího soudu, nebo mizející platnosti tradičního dělení Židů na „západní“ a „východní“ – Sefardy a Aškenázy. V českém prostředí, kde, odvažují se říci, existuje lepší povědomí o židovských dějinách, ale slabé povědomí o Izraeli, mohou být pro čtenáře navyklého na určité schematické vzorce (jako je právě dělení na Sefardy a Aškenázy, ale také vnějšíková „neškodnost“ ultraortodoxních Židů, známých více z fotografií než z textu a vnímaných spíše jako folklórní kolorit, nikoli jako velmi životná složka společnosti) některé informace překvapující.

Co pak v českém prostředí skutečně chybělo, je přehled vlastních náboženských stran a hnutí, které sice v posledních letech pravidelně zasedají ve vládách, jsou však jako jednotlivé malé, navíc se často spojují do účelových volebních koalic, takže tím spíše při zblžném pohledu zvenčí jakoby zanikají, a do širšího povědomí se dostanou nejspíš jen v souvislosti s některými radikálními akcemi z posledních let, jako jsou atentáty na Jicchaka Rabina, ministra Rechavama Ze'eviho nebo masakr modřických se muslimů v hebronské Hrobce patriarchů. Židovský náboženský radikalismus tak na běžného čtenáře novin působí jako bezděčná úchylnka bez hlubší spojitosti se samotným Izraelem, izraelskou politikou a izraelskou společností.

Pro leckoho překvapivě přitom může být na tomto bližším seznámení se s postoji ultraortodoxních Židů (kteří samozřejmě tvoří

menšinu, ovšem velmi aktivní, tudíž nepřehlédnutelnou) zjištění, nakolik radikálně mohou náboženské představy – které jsou v českém nábožensky vlažném prostředí vnímány jako okrajový faktor – místy v Izraeli formovat politiku a přístup k druhým národnostem. Autor přitom nastiňuje i podhoubí, na němž se tyto představy udržují (slabá zkušenost demokratické tradice většiny přistěhovalců, špatná osobní životní zkušenost většiny přistěhovalců, prakticky trvalá zkušenost válečného konfliktu, k tomu přistupují konfliktní linie táhnoucí se napříč i nadél izraelskou společností, ale také centralistická úloha izraelské vlády).

Čtenář v knize nenajde odpovědi na jedno-duše formulované otázky. Taková je však už podstata izraelského a palestinského (a izraelsko-palestinského) problému. Dozví se však přinejmenším, jaká je ideová a institucionální provázanost mezi judaismem a politikou, kdo je nositelem tohoto prvku v politice, jaký má zhruba vliv a odkud sahá škála projevů náboženství v politice, od umírněných až po ty teroristické. Navíc načerpá dost informací k tomu, aby si utvořil některé vlastní závěry. Autor přitom informuje velmi nezaujatě, nestranně a bez zamlčování.

Marku Čejkovi se na 250 stránkách podařilo hutným, ale čtivým stylem předložit knihu nabitou informacemi, jejíž přitažlivost je znásobena desítkami fotografií, tabulek a map. Pozitivní dojem dotváří pečlivá jazyková redakce, kvalitní seznam literatury, anglické resumé i jména lektorů (Davida Hrona a Jiřího Schneidera, bývalého českého velvyslance v Izraeli). Hodil by se i jmenný rejstřík, ten by však knihu citelně prodražil. Publikaci, doplněnou ve druhém vydání operativně o kapitolu o posledních parlamentních volbách v Izraeli z ledna 2003, nelze než doporučit.

Filip Tesar

tesar@iir.cz

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

Jiří Bystřický, nar. 1955; po absolvování SPŠS pracoval v oblasti kultury, 1986–89 studoval filosofii a sociologii na UJEP v Brně, poté aspirantura na FÚ ČAV (1989–94), specializace na estetiku a filosofii umění; od r. 1994 působí na UK – katedra politologie a FHS a FSV. Přednášky k soudobé politické filosofii, postmoderně a médiím; habilitace v oboru médií v r. 2000. V současné době vedoucí Katedry elektronické kultury a sémiotiky na FSV UK. (str. 4, 25)

Ing. Pavel Grim, nar. 1975; vystudoval obor Mezinárodní politika a diplomacie na VŠE v Praze, nyní působí na katedře mezinárodních vztahů FSV UK. Specializuje se na problematiku ruské imperiální politiky a problematiku mezinárodních konfliktů. (str. 32)

Jaromír Leviček, nar. 1975; vystudoval obor Mezinárodní teritoriální studia na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy a obor Evropská studia na Institutu politických věd v Paříži. V současnosti studuje postgraduální program Evropská politika a administrativa na College of Europe v Bruggách. Autor se zajímá o problematiku vztahů mezi EU a zeměmi západního Balkánu. (str. 21)

PhDr. Miroslav Nožina, nar. 1962; absolvent Masarykovy univerzity v Brně (1985), obor etnologie. V letech 1987–1990 byl vědeckým aspirantem v Orientálním ústavu ČSAV. Od roku 1992 v ÚMV. Zabývá se problematikou zneužívání drog a problematikou organizovaného zločinu. (str. 6)

Mgr. Michal Petr, nar. 1977; absolvoval Právnickou fakultu Univerzity Palackého v Olomouci. Na krátkodobých studijních pobytech absolvoval kursy mezinárodního práva na univerzitě v Helsinkách (2001) a v Bruselu (2002). V současné době pracuje jako advokátní koncipient. (str. 13)

Lubomír Petrásek, nar. 1979; studuje politologii na FF UK a evropská studia/peněžní ekonomii a bankovníctví na VŠE. Zaměřuje se na evropskou hospodářskou a měnovou politiku. (str. 30)

Mgr. Pavel Sladký, nar. 1978; vystudoval Právnickou fakultu Univerzity Palackého v Olomouci, nyní je na postgraduálním doktorandském studiu na Právnické fakultě UK v Praze (zaměření studia: ústavní právo ČR, mezinárodní právo veřejné a evropské právo). Pracuje jako právník Magistrátu města Olomouc. (str. 28)

Ing. Yvona Šabacká; nar. 1977, vystudovala obor mezinárodní politika a diplomacie na fakultě Mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze. Nyní je doktorandkou na Středisku mezinárodních studií Jana Masaryka VŠE v Praze, kde se zabývá Blízkým východem se zaměřením na stát Libanon. V letech 2000 a 2002 absolvovala studijní pobyty na francouzské vysoké škole ekonomické EDHEC v Lille a na francouzské univerzitě Sv. Josefa v Bejrútu. (str. 19)

Libor Židek, nar. 1972; absolvent Ekonomicko-správní fakulty MU Brno. Od 1997 vyučuje na ESF – Masarykovy univerzity – hlavní předmět: Světové hospodářství. Zahraniční stáže – Leicester (UK), Warwick (UK). (str. 23)

Údaje o ostatních autorech tohoto čísla viz MP 1–6.

Opravy

V MP 5/2003 vypadlo v článku Rakouské referendum o EU: vstup ve znamení krve v čokoládě, který vyšel na str. 26, omylem jméno Dana Marka, jako jednoho z autorů článku. D. Markovi se tímto omlouváme.

V MP 6/2003 uvedla redakce v obsahu u článku Nástin ekonomického vývoje Německa na přelomu století, který vyšel na str. 24, chybně jméno jednoho z autorů. Jiřímu Kraťovi se tímto omlouváme.